

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Уманський державний педагогічний університет
Імені Павла Тичини

Людмила Іщенко

НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ РІДНОЇ МОВИ

Умань
2013

УДК 372.461
ББК 74.102.12
I – 98

*Рекомендовано до друку
вченою радою Інституту розвитку дитини
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини (протокол № 1 від 31 серпня 2013 року)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Кондратюк Світлана Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри дошкільної і початкової освіти, Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка

Попиченко Світлана Сергіївна – кандидат педагогічних наук, доцент, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини;

Дудник Наталія Аркадіївна – завідувач дошкільним навчальним закладом № 12 м. Умань Черкаської обл.

I 98 Навчання дітей дошкільного віку рідної мови : навчальний посібник / уклад. Л.В. Іщенко – Умань: ПП «Жовтий», 2013. – 138 с.

Навчальний посібник з курсу « Навчання дітей дошкільного віку рідної мови» укладено відповідно до вимог кредитно-трансферної системи навчання. З метою спрямування вивчення студентами дисципліни у посібнику висвітлено зміст, завдання і методику навчання дітей рідної мови в дошкільному навчальному закладі. Активному засвоєнню матеріалу сприятимуть тексти лекцій, додатковий матеріал та список рекомендованої літератури.

Посібник розрахований на дошкільних працівників, студентів факультетів дошкільної освіти, педагогів дошкільних навчальних закладів.

УДК372.461
ББК74.102.13

© Іщенко Л.В., 2013

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	4
Лекції	6
Тема 1. Теоретико-методичні основи формування мовної особистості	6
Тема 2. Становлення методики розвитку мови як науки.	14
Тема 3. Завдання, зміст та засоби навчання дітей рідної мови.	23
Тема 4. Форми навчання дітей рідної мови.	29
Тема 5. Методи і прийоми розвитку та навчання дітей рідної мови.	33
Тема 6. Методика розвитку звязного мовлення	37
Тема 7. Методика словникової роботи в дошкільному закладі.	55
Тема 8. Методика формування граматичної будови мовлення у дітей.	66
Тема 9. Методика виховання звукової культури.	74
Тема 10. Методика художнього читання і розповідання дітям	80
Тема 11. Розповіді вихователя і дітей за ілюстративним матеріалом.	92
Тема 12. Організація роботи з розвитку мови в дошкільних закладах освіти.	101
Тема 13. Навчання грамоти.	110
Практичні заняття	120
Термінологічний словник	133
Список джерел інформації	137

I. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА.

Курс «Дошкільна лінгводидактика» є складовою підготовки студентів спеціальності «Дошкільне виховання» освітньо-кваліфікаційного рівня "бакалавр". Його метою є підготовка студентів до виконання основних професійних функцій у сфері комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку.

Завданням дошкільної лінгводидактики є – реалізація комунікативного чинника мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку.

Курс з дошкільної лінгводидактики, спрямований на засвоєння студентами закономірностей розвитку мови дітей на різних вікових етапах, оволодіння специфікою педагогічної діяльності, орієнтованої на формування в дітей мовлення і спілкування, опанування методами, формами і прийомами навчання дітей рідної мови.

Навчальний курс дошкільної лінгводидактики має підготувати майбутнього бакалавра до здійснення стратегічних професійно – педагогічних функцій вихователя, а саме навчання мови, розвиток мовлення, мовленнєвого виховання і соціалізації дитини дошкільника.

На змісті дисципліни курсу «Дошкільна лінгводидактика» здійснюється підготовка до виконання таких професійно – педагогічних функцій вихователя: діагностико – прогностичної, планувальної, організаційної, комунікативної, навчально – розвивальної, виховної, методичної, просвітницької та функцій самовдосконалення .

Завдання підготовки бакалавра передбачають засвоєння практичних і теоретичних знань. Отже, бакалавра передусім, необхідно озброїти спеціальними знаннями, що до вивчення дітей, організації їхньої і власної діяльності, педагогічної взаємодії, використання ефективних методів навчання.

Відрізняючою особливістю сучасних лінгводидактичних курсів є їх орієнтація на розвиток мовної особистості майбутнього педагога.

Структура курсу визначається як специфікою підготовки бакалавра, так і змістом діяльності вихователя, орієнтованої на розвиток мовлення і навчання дітей рідної мови.

Вивчення курсу передбачає формування у студентів знань:

- філософських, природничих, психологічних, лінгвістичних засад побудови методики навчання дітей рідної мови;

- Базового компоненту дошкільної освіти, базисної характеристики мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку, програм виховання дітей в дошкільних закладах;

- сучасних технологій розвитку мовлення й навчання дітей рідної мови.

На основі цих знань формуються наступні уміння:

- діагностувати рівні засвоєння дітьми рідної мови, комунікативно - мовленнєві навички спілкування;

-прогнозувати навчально-виховні процеси і планувати різні види роботи з розвитку мовлення й навчання дітей мови;

-створювати сприятливу комунікативну атмосферу, оптимальний рівень мовленнєвого середовища для дітей різних вікових груп; формувати у дітей мовленнєві навички, досвід мовленнєвої взаємодії з дорослими і однолітками; зв'язне монологічне мовлення; виховувати у дітей шанобливе ставлення до рідної мови, культуру мовленнєвого спілкування;

-здійснювати професійне мовленнєве спілкування з дітьми на засадах гуманізації і демократизації виховної взаємодії з дітьми, особистісно-орієнтованого підходу.

Вивчення студентами програмного матеріалу включає ознайомлення з сучасними законодавчими і нормативними документами з дошкільної і мовної освіти, експериментальними дослідженнями, знахідками, інноваційними методичними технологіями розвитку мовлення дітей, розробку конспектів мовленнєвих занять, дидактичних ігор, діагностичних методик.

Тема 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

План

- § 1. Лінгводидактичні основи методики розвитку мовлення .
- § 2. Філософські основи методики .
- § 3. Природничі основи методики .
- § 4. Психологічні основи методики .
- § 5. Предмет та завдання курсу «Дошкільна лінгводидактика»
- § 6. Закономірності та принципи навчання дітей рідної мови

Література

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / Наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – 2-ге вид., – К.: Світич, 2008.- 430.
2. Богуш А.М., Орланова Н.П., Зеленко Н.І., Лихолетова В.К. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі. – К.: Вища школа, 1992.- С. 5 - 23.
3. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія – К.: Видавничий Дім * Слово* , 2004. – 18 – 31.
4. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних педагогічних закладів. Упорядник Богуш А.М. Частина 1 та 2 – К.: Видавничий Дім „ Слово”. , 2005. - С.9 - 92.
5. Методика развития речи детей дошкольного возраста/ Л П Федоренко, Г. А. Фомичева, В. К. Лотарев, А. П. Николаева. М. (1984. – С. 15–16.
6. Маркова А. К. Психология усвоения языка как средства общения. – М., 1974, – С. 30–31.

§ 1. ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ МЕТОДИКИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ

Теоретичною основою методики розвитку та навчання рідної мови є мовознавство, лінгвістика. Лінгвістика розглядає мову як знакову систему, яка кодує (шифрує) навколишню дійсність (позамовну реальність).

Знаки мови – це морфеми (частини) слова, словосполучення, речення. Крім знаку в мові є наукові елементи фонему (звуки мови), просодеми, які називають в лінгвістиці фігурами. Поза мовою вони

нічого не означають і використовуються для конструювання мовних знаків. Дитина повинна зрозуміти, знаки мови навчитись співвідносити слово з конкретним явищем навколишньої дійсності.

Мова має п'ять мовних одиниць: звуки,(фонеми) морфеми (частини слова), слова, словосполучення, речення. Всі одиниці мови взаємозв'язані і становлять систему мови. Дитина з раннього віку практично засвоює всі одиниці мови.

Правила вживання лексичних граматичних знаків у лінгвістиці називають нормою мови. В кожній мові є свої традиційні норми, які не можна змінювати. Щоб оволодіти правилами рідної мови, слід запам'ятати традицію вживання мовних знаків; звукове та графічне оформлення, їх взаємозаміну, поєднання.

Мова має дві основні функції – мислительну і комунікативну (спілкування). Функцій мовлення значно більше: це інформативна, номінативна, дейктична (вказівна), реєтивна (відношення);прагматична (функція впливу), експресивна, емоційна, оцінювальна, контактна, спонукальна, регулююча, плануюча, В ході розвитку й навчання дитина засвоює всі мовні функції.

Методика розвитку і навчання дітей рідної мови є галуззю лінгводидактики (науки про навчання мови), тому центральним моментом методики є навчання мови.

Навчання мови – це розвиток навичок вживання мови для мислення; спілкування . Навчити дитину мови – це означає допомогти їй засвоїти (запам'ятати) «матерію мови» (тренувати органи мови); полегшити розуміння смислу знаків мови – лексичного і граматичного (тренувати інтелект); вчити оцінювати реальність за допомогою лексичних і граматичних значень (тренувати емоції і почуття); полегшити запам'ятовування літературної норми, тобто традиції вживання (поєднання й можливості взаємозаміни) мовних знаків (морфем, слів, словосполучень, речень), їх звукового і графічного оформлення; тренувати пам'ять.

§ 2. ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ МЕТОДИКИ

Тривалий час учені намагалися довести, що мова розвивається за біологічними законами: народжується, живе, вмирає незалежно від людського суспільства. Замислювалися люди і над тим, хто був творцем мови. На ранніх етапах розвитку суспільства люди вважали творцем мови Бога. Пізніше склалася думка, що мову створила сама людина. Виникли такі основні теорії походження мови: договірна, звуконаслідувальна, вигукова.

Представники договірної теорії вважали, що мова виникла в результаті певної домовленості між людьми.

За звуконаслідувальною теорією, мова виникла в результаті копіювання первісною людиною звуків які вона чула навколо себе. Почуті звуки людина начебто поступово перетворювала у назви предметів.

Вигукова теорія пов'язувала виникнення мови з вигуками, криками людини, які поступово усвідомлювалися, перетворювалися на слова. Жодна з цих теорій не змогла науково правильно пояснити причину виникнення мови у людини. Основною хибойо цих теорій було те, що вони не враховували суспільного характеру мови.

Мова виникла разом з виникненням суспільства. Розвиваючись, вона стала засобом не тільки повідомлення думок, а й їх формування. Володіючи мовою і здійснюючи мовну діяльність, люди обмінювалися досвідом, знаннями, передавали їх нащадкам, розуміли один одного й мали можливість спільно працювати в усіх галузях людської діяльності. Поза людським суспільством мова розвиватися не може.

Мова є специфічно людським засобом спілкування. Проте не будь-яке людське середовище позитивно впливає на розвиток мови дітей.

Виникнення і розвиток мови тісно пов'язані з виникненням і розвитком мислення. Мова така ж давня, як і свідомість. Єдність мови і людського мислення корениться в спільній основі їх виникнення – в трудовій діяльності людей. Без мови немає людського мислення, як без мислення не може бути мови.

Мова – засіб спілкування, обміну думками між людьми. Це основна функція мови, без якої людина не змогла б існувати.

§ 3. ПРИРОДНИЧІ ОСНОВИ МЕТОДИКИ

Природничого основою методики навчання дітей рідної мови є вчення фізіологів про умовно-рефлекторний характер засвоєння мови (І. М. Сеченов, І. П. Павлов, А. Г. Іванов – Смоленський, Н. І. Красноярьський та ін.).

Усю складну умовно-рефлекторну діяльність кори великих півкуль головного мозку І. П. Павлов назвав сигнальною діяльністю. Завдяки їй встановлюється точний і тонкий зв'язок живого організму з навколишнім середовищем. Є два види сигнальної діяльності: на конкретні подразники у вигляді предметів та явищ навколишнього середовища і на слово. За вченням І. П. Павлова першою сигнальною системою є безпосереднє відображення в мозку людини

властивостей, якостей предметів та явищ об'єктивної реальності, які діють на органи чуттів. Перша сигнальна система є спільною у людини і тварини.

У ході історичного розвитку в людини в процесі праці виробились такі форми вищої нервової діяльності, яких немає у тварин. На основі першої сигнальної системи і у взаємозв'язку з нею у людини виникла і розвинулась друга сигнальна система. Це – система тимчасових нервових зв'язків, утворених за участю мови як засобу спілкування людей. Слово склало другу, специфічно людську, сигнальну систему дійсності, воно стало, за І. П. Павловим, «сигналом сигналів».

У зв'язку з розвитком другої сигнальної системи у людини змінилась і її перша сигнальна система. Сприймаючи предмети і явища об'єктивної дійсності, людина спирається при цьому на людський досвід, зафіксований у мові, якою вона користується. І перша, і друга сигнальні системи зумовлені суспільним життям.

Перша і друга сигнальні системи в людини перебувають у нерозривному зв'язку, вони не можуть існувати одна без одної. Перша сигнальна система є носієм образного, понятійного мислення. Розвиток другої сигнальної системи можливий лише на основі першої. Кожне слово повинно мати чуттєву основу.

Фізіологічною основою оволодіння дитиною мовою є спадкові анатомо-фізіологічні передумови будови мовних центрів та мовних органів. У корі головного мозку людини є три мовних центри, які дістали назву по імені тих вчених, які їх відкрили. Центр Верніке – центр сприйняття мови на слух, розуміння мови. Його ушкодження веде до мовної афазії – нерозуміння людської мови.

Центр Брока мовно-руховий центр, який забезпечує артикуляцію звуків. Його ушкодження веде до мовної алалії – німоти.

Центр Дежеріна – це центр управління письмовою мовою, діяльністю руки, пальців як органу письма. Всі три мовні центри тісно взаємодіють між собою.

Особливості утворення безпосередньо мовних рефлексів дослідив фізіолог М. І. Красногорський. За його даними, до шостого місяця в дітей з'являються перші мовні шуми – глоткові, гортанні, піднебінні, ланкові, губні та інші, які поступово перетворюються на мовні звуки. У другій половині першого року окремі звуки зливаються в склади, а наприкінці першого року склади поєднуються в найпростіші слова. При утворенні слова великого значення набуває сила подразника. Так, дитина насамперед уловлює перший, останній і найсильніше наголошений склад у слові, яке вона чує. Надалі вона приєднує до цього складу другий за силою складовий

подразник і вже тільки після цього вводять у слово відносно слабкий склад, який раніше пропускався.

Другий рік життя, на думку М. І. Красногорського, є періодом бурхливого розвитку словника, оволодіння граматичною будовою мови. Трирічна дитина вже правильно вживає відмінки, особи, дієслівні форми, які становлять матеріальну основу дитячого мислення. На четвертому році життя розвивається діалогічне мовлення, збагачується словник, удосконалюється граматична будова.

М. І. Красногорський. виділяє такі етапи розвитку мови в дітей:

Перший перед мовний період (перший рік життя): 1) підготовка дихальної системи до реалізації голосових реакцій, утворення недиференційованих голосових шумів і звуків (від 3 до 6 міс.); 2) гуління, утворення голосових недиференційованих гортанних, глоткових, ротових, губних шумів і окремих непевних мовних звуків; 3) лепет як первинна форма мовного потоку, що складається з недиференційованих голосових звуків, породжених наслідуванням.

Другий період – утворення мовних – звуків і їх диференціювання (другий рік життя): 1) синтез складів (6 - 12 міс.), утворення перших слів.

Третій період (третій рік життя): 1) збагачення словникового фонду до 500 і більше слів;

Четвертий період (четвертий рік життя): 1) збагачення словникового фонду до 1000 і більше слів; поява простих підпорядкованих словникових низок або підрядних речень.

П'ятий період (п'ятий рік життя): 1) далі збагачення словникового фонду; 2) вироблення відповідної гучності вимови; 3) розвиток підпорядкованих складних речень.

Дані фізіологів є основою для підбору методів і прийомів розвитку мови та розробки методики навчання дітей рідної мови на різних вікових етапах.

§ 4. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ МЕТОДИКИ

Психологічною основою методики є вчення психологів та психолінгвістів про розвиток мовних функцій, усвідомлення мови дітьми (Л. С. Виготський, С. Л. Рубінштейн, Н. І. Жинкін, Д. Б. Ельконін, А. К. Маркова, Г. М. Леушина, С. М. Карпова, Ф. О. Сохін, Г. М. Розенгарт-Пупко та ін.), про мовну діяльність (О. О. Леонтьев), Предметом психологічного дослідження є мовлення, мовленнєва діяльність, спілкування (комунікація) .

Мовлення – це оволодіння і застосування особистістю певної мови в процесі її спілкування з іншими людьми, в процесі

мовленнєвої діяльності. Вперше розмежування понять мови і мовлення в лінгвістичну науку ввів швейцарський вчений Фердинанд де Соссюр: «розділяючи «мову і мовлення, ми тим самим відокремлюємо соціальне від індивідуального» .

С. Л. Рубінштейн у статті «Мовлення» розкриває психологічне розуміння мовних функцій: комунікативної, сигніфікативної, функції вираження та емоційного впливу. На його думку, педагогам слід особливу увагу звернути на розвиток у дитини функції емоційного впливу та вираження, оскільки вони є основою спілкування. С. Л. Рубінштейн (разом з Г. М. Леушиною) розкрив психологічні аспекти зв'язної мови та її розвиток у дітей дошкільного віку, який йде від ситуативного до контекстного мовлення. Його вчення є основою методики навчання дітей-дошкільників зв'язного мовлення. Зв'язність, за С. Л. Рубінштейном, означає адекватність мовного оформлення думки мовця з точки зору її зрозумілості для слухача. Генетично первинною формою мовлення є ситуативне, зрозуміти яке можна тільки в певній ситуації. Поступово дитина оволодіває контекстним мовленням, яке може бути зрозумілим лише на основі його предметного вмісту, контексту. Ситуативні і контекстні моменти завжди перебувають у внутрішньому взаємозв'язку. Тому можна говорити лише про те, який з цих видів мовлення є панівним.

Отже, дитина від виключного панування (до чотирьох, років) ситуативного мовлення переходить до панування контекстного (після п'яти років). Проте контекстне мовлення не нашаровується механічно на ситуативне і не витісняє його. Ці обидві форми мовлення співіснують у дітей, як і у дорослої людини.

За даними Г. М. Леушиної, З. М. Істоміної, протягом дошкільного віку в наочній ситуації переважає ситуативне мовлення, під час самостійних творчих розповідей дитина вдається до контекстного мовлення.

Психологічну періодизацію мовного розвитку дитини дає А. К. Маркова. В основу періодизації покладено становлення, диференціацію функцій мови та обслуговуючих їх форм.

Немовлячий вік (до одного року). Мовні функції – соціально-емоційний контакт з дорослими, називання предмета словом (тобто експрес

сивна та номінативна функції), на кінець року з'являється індикативна функція (називання ознак предметів). Форми мови: гукання, гуління, лепет, складовий контур слова, слова.

Ранній вік (від одного до трьох років). Мовні функції – узагальнююча (слово вживається по відношенню до групи, класу предметів), вказівна (це м'ячик). Форми мови: речення, ситуативне та діалогічне мовлення.

Дошкільний вік. (від трьох до шести-семи років), Мовні функції – соціальний контакт, регулююча, плануюча функції мови. Спочатку, за даними Р. Є. Левіної, це резюмуюче, констатуюче мовлення з приводу дії, яка вже відбулася, пізніше мовлення набуває функції плануючої дії.

Розвиток плануючої функції мови протягом дошкільного віку (Л. С. Виготський, Р. Є. Левіна) проходить три етапи: а) планування для інших (звертаючись до дорослих, називає свою майбутню дію); б) планування для себе (промовляє собі, що вона буде робити); в) внутрішньо-мовне планування. Форми мови: монологічне, контекстне, внутрішнє мовлення, мовлення-повідомлення (Д. Б. Ельконін), мовлення-пояснення (М. М. Поддьяков, Й. І. Кузіна), мовлення-міркування, мовлення-інструкція.

На другому етапі з'являється розрізнення більш далеких фонем, але відсутня диференціація близьких. Вимова неправильна, спотворена. Дитина чує звуки інакше, ніж дорослі. Діти не помічають неправильної вимови звуків.

На третьому етапі дитина чує звуки у відповідності з їх фонематичними ознаками. Впізнає неправильну вимову звуків, хоч сама ще багато звуків не вимовляє.

На четвертому етапі дитяче мовлення стає правильним. Дитина диференціює правильну і неправильну вимову звуків, намагається їх виправити.

На п'ятому етапі завершується процес фонематичного розвитку, дитина чує і говорить правильно. З'являється усвідомлення звукової сторони мови.

Перші три етапи дитина проходить до трьох років, два наступні – в дошкільному віці.

Отже, за даними психологів, розвиток усвідомлення звукової сторони мови є центральним моментом засвоєння мови в дошкільному віці. Воно є основою формування граматичної сторони рідної мови, а також виступає передумовою нового етапу володіння звуковою стороною мови – навчання грамоти.

На основі раннього усвідомлення дитиною звукової сторони мови Д. Б. Ельконін розробив нову методику навчання звуковому аналізу слів та читання. Дитині дається карточка із зображенням предмета (скажімо, сом), під картинкою накреслено схему звукового складу слова (три клітинки), яка відповідає кількості звуків у слові. Дитині пропонується виділити кожний звук і заповнити схему фішками.

Основний прийом виділення звуку – його інтонування. Наприклад, у слові сом спочатку інтонаційно вимовляється перший звук – ссссом, потім другий – сооом, нарешті, третій – соммм. На

другому етапі дітей знайомлять з буквами, що означають голосні звуки: знайома буква вставляється в схему звукового аналізу слова. Після ознайомлення з приголосними діти складають склади ма, мо, му, ми, ра, ри, ро, ру; читають їх. Після цього поступово переходять до читання слів за експериментальним букварем Д. Б. Ельконіна.

§ 5. ПРЕДМЕТ ТА ЗАВДАННЯ КУРСУ

Методика розвитку рідної мови та ознайомлення дітей з навколишнім у дошкільних закладах – це педагогічна наука, яка вивчає закономірності розвитку мови дітей на різних вікових етапах, специфіку педагогічної діяльності, спрямованої на формування мовних навичок у дітей, форми, засоби, методи і прийоми навчання дітей рідної мови.

Предметом вивчення методики є процес оволодіння рідною мовою як засобом спілкування в умовах виховання та навчання.

Об'єктом вивчення - є мова.

Методика як педагогічна наука відповідає на запитання: чого навчати? як учити? кого вчити? для чого вчити? Під словом чого? розуміють предмет та зміст навчання, який визначається програмою виховання та навчання в дитячому садку.

Як учити? У відповідності з цим запитанням розробляють форми, засоби, методи і прийоми розвитку та навчання рідної мови, створюють методичні розробки і посібники на допомогу вихователю дитячого садка, а також діагностичні контрольні завдання, спрямовані на з'ясування якості мовних навичок дітей.

Кого вчити? Відповіддю на це запитання є дитина, її анатомо-фізіологічні, психічні та вікові особливості. В дошкільному закладі виховуються діти від трьох шести місяців до шести років. Кожний віковий період потребує специфічних методів і прийомів розвитку мови дітей.

Для чого вчити? Під цим запитанням розуміють визначення мети та завдань, принципів відбору змісту, методів та прийомів навчання. Кінцевою метою навчання дошкільників рідної мови є прищеплення їм практичних мовних навичок усного спілкування з людьми, що їх оточують.

Знаючи методику навчання дітей рідної мови, володіючи системою методів і прийомів, апробованих на практиці, педагог тим самим уникає застосування в своїй роботі науково не обґрунтованих, а іноді й шкідливих прийомів навчання.

Методика навчання дітей рідної мови в дошкільному закладі – перший етап у розвитку загальної мовної культури, який вимагає

забезпечення наступності в роботі з розвитку мови між дитячим садком та першим класом школи.

§ 6. ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ РІДНОЇ МОВИ

Процес засвоєння дитиною рідної мови є закономірним. Закономірність засвоєння мови – це об'єктивно існуюча залежність результату засвоєння мови від розвиваючого потенціалу мовного середовища. Л. П. Федоренко описує закономірності засвоєння дитиною рідної мови .

Перша закономірність: мова засвоюється, якщо дитина навчиться управляти мускулами мовного апарату (артикулювати звуки), координувати мовно-рухові (промовляння звуків, слів) та слухові (сприймання на слух, розуміння мови) відчуття. Дитина повинна навчитися розрізняти звуки рідної мови на слух, диференціювати їх, правильно вимовляти, артикулювати кожний звук. Для цього потрібна активна мовна практика, під час якої відбувається постійне тренування органів мови (язика, губів, зубів) шляхом наслідування мови дорослих.

Друга закономірність – розуміння смисла мови – залежить від засвоєння дитиною лексичних і граматичних значень різного ступеня узагальнення.

Третя закономірність – засвоєння виразності мови – залежить від розвитку у дитини сприйнятливості до засобів інтонації, тобто вміння відчувати виразність чужої мови, її внутрішній світ. Уже в ранньому віці діти добре розуміють і відчують різні інтонаційні відтінки мови (оклик, запитання, наказ, радість, сум, гнів, незадоволення), це відбивається на поведінці дитини, її реакціях. Діти вчаться розуміти синоніми, епітети, метафори, які вживаються в рідній мові.

Четверта закономірність – засвоєння норми літературної мови. Українська мова має свої орфоепічні, лексичні, граматичні норми.

Тема 2. СТАНОВЛЕННЯ МЕТОДИКИ РОЗВИТКУ МОВИ ЯК НАУКИ.

ПЛАН

1. Становлення методики в дожовтневий період
2. Розвиток методики навчання дітей рідної мови в кінці XIX на початку XX століть

3. Є.І.Тихеева – основоположник методики розвитку мови дітей дошкільного віку
- 4.Внесок В.О.Сухомлинського в розвиток ідей методики навчання дітей рідної мови

Література:

1. Богуш А.М., Орланова Н.П., Зеленко Н.І., Лихолетова В.К. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі. – К.: Вища школа,1992.- С. 36-62.
2. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія – К.: Видавничий Дім * Слово* , 2004. – 18 – 31.
3. Бородич А.М. Методика развития речи. – М.,1984.- С. 99-100.
4. Виготский Л.С.Развитие устной речи // Собр. Соч.: В 6т.- М.1983-Т.3.-//С.176.
5. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.// Упорядник Богуш А.М. Частина 1 та 2. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2005.С.99 – 212.
6. Дитина. Програма виховання і навчання дітей старшого дошкільного віку. Наук. Керівник О.В.Проскура. – К.: “Освіта”, 1993. – 269 с.
7. Коменский Я.А. Материнская школа или о заботливом воспитании юношества в первые шесть лет// Избр. Пед. Соч./ Под ред. А.И. Пискунова и др. – М.:Педагогика,1982. – Т.1. – С.211-213.
8. Тихеева Е.И. Родная речь и пути к ее развитию. – Спб., 1913. - С.33.
9. Тихеева развитие речи детей. –М.,1981.-С.28.
10. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. – К.: Радянська школа,1977.- 341 с.
11. Ушинський К.Д. Рідне слово // Твори: У 6 т. – К.: Рад школа,1955. – Т.1. – С.269-278.
12. Ушинский К.Д.Собр. соч. – М.: Изд-во АПН РСФСР,1947-1949.Т.2. - . –С.421-500.

§1.СТАНОВЛЕННЯ МЕТОДИКИ В ПОЖОВТНЕВИЙ ПЕРІОД.

Одним з перших теоретиків, який заклав основи методики розвитку рідної мови дітей дошкільного віку, був відомий слов'янський педагог **Ян Амос Коменський** (1592-1670). Вчений вважав, що виховання дітей від народження до шести років повинно відбуватись в материнській школі, яка виступає своєрідною формою сімейного виховання. Материнській школі автор присвятив XXVIII розділ «Великої дидактики», окремі розділи «Чуттєвого світу в

картинках» та спеціальний твір під назвою «Материнська школа», що є своєрідним керівництвом переддошкільного та дошкільного виховання дітей. Коменський справедливо вважав, що основою розвитку мови дітей дошкільного віку є чуттєвий досвід, безпосереднє ознайомлення дітей з предметами та явищами навколишнього світу. На його думку, в дошкільному віці необхідно закласти перші основи загальної освіти, тобто дати дітям елементарну систему знань про навколишнє.

Він писав, що в перші шість років дитина починає пізнавати деякі природні явища, а також те, що стосується фізики: назви стихій, вогню, повітря, води, землі; навчається називати дощ, сніг, лід, залізо тощо; відмінності тварин: що таке птах, кінь, корова; пізнає, як називаються зовнішні частини тіла, для якої мети вони призначені... З оптики їй буде достатньо знати, що таке темрява, світло, відмінності деяких найуживаніших кольорів; з астрономії – розрізняти сонце, місяць, зірки; з географії – місце, де вона народилась і де живе (село, місто). З хронології дитина повинна довідатись, що таке година, день, тиждень, місяць, рік, що таке весна, літо...

Початки діалектики в перші шість років можуть бути засвоєні лише настільки, щоб дитина зрозуміла, що таке запитання, що таке відповідь, і навчилася на поставлене запитання відповідати прямо, а не так, щоб на запитання про часник розповідала про цибулю.

У материнській школі Коменський намагався вчити дітей не тільки «знати але й говорити». Його вказівки щодо послідовного методичного розвитку мови є цінними й сьогодні. Так, Коменський радить, щоб діти до третього року життя вчилися говорити правильно, за зразками правильної мови. На його думку, мова дітей розвивається з допомогою граматики, риторики і поетики.

ГраMATика для перших шести років полягає в тому, щоб дитина могла назвати стільки речей, скільки їх знає, хоч би вона могла висловити поки що й з помилками, але ясно і виразно, щоб її можна було зрозуміти. Риторика вчить дітей користуватися природними жестами, а також тому, щоб наслідувати тропи і фігури, які воничують. Початки поетики полягають у тому, щоб вивчити напам'ять кілька віршів або рим.

На четвертому, п'ятому й шостому роках життя Коменський радить вправи на вдосконалення мови дітей, радить ставити дітям запитання: «Що таке?», «Що ти робиш?», «Як це називається?», при цьому особливу увагу звертати на те, щоб дитина вимовляла слова виразно. Вчений радив широко використовувати з метою розвитку мови художню літературу, оповідання, казки, байки. Заняття з розвитку мови Коменський рекомендує проводити у формі гри.

Вчення про материнську школу Коменського є першою спробою створити систему дошкільного виховання, методику роботи з маленькими дітьми відповідно до їх вікових особливостей.

Організатором і теоретиком дошкільного виховання в Росії у першій половині XIX ст. був **В.Ф.Одоєвський** (1804-1869). Він організував перші дитячі притулки, які були прообразом перших російських дитячих садків, створив ряд посібників і керівництв з навчально-виховної роботи з дітьми, в яких значне місце відводив розвитку мови дітей та ознайомленню з навколишнім.

Свої педагогічні погляди В. Ф. Одоєвський виклав у книгах «Наука до науки. Книжка дідуся Іриня», «Положення про дитячі притулки», «Наказ особам, що безпосередньо завідують дитячими притулками». Особливо цінними для сучасної методики розвитку мови є його вказівки щодо розвитку діалогічної мови дітей, проведення бесід та розмов, які він виклав у книзі «Наука до науки» (розділ «Розмови з дітьми»).

Провідним методом розвитку діалогічної мови В. Ф. Одоєвський вважає бесіду, мета якої – узагальнити набуті в житті дитячі уявлення. Основою бесіди є чуттєвий досвід дитини. «Говорити з дитиною, – писав він, – можна про те, що у неї безпосередньо перед очима, за що вона, так би мовити, може ухопитися руками». Книга «Наука до науки» складається з двох відділів. У першому вміщено попередні вправи для бесід – це 178 запитань (типу: Чим стілець схожий на стіл? Звідки взявся стіл? Для чого тобі руки? Де ти живеш?). Другий відділ складається з двох частин: книжки для вчителя – це своєрідний опитувальник, який вміщує 482 запитання; і книжки для учнів – 482 відповіді.

У розділі «Розмови з дітьми» В.Ф.Одоєвський дає конкретні методичні поради наставникам, педагогам щодо проведення розмов з дітьми. Він пише: «Мистецтво говорити з дітьми надзвичайно важливе для успіхів усього виховання. Якими б широкими не були знання наставниці, якими б не були прекрасними почуття і поняття, які вона бажає передати дітям, все це залишається безплідним або принесе навіть більше шкоди, ніж користі, якщо вона не вміє говорити чіткою й переконливою для дитини мовою».

В.Ф.Одоєвський категоричний у вимогах до мови вихователя: простота, точність, стислість висловів ось головні умови, яких потрібно дотримуватись у розмовах з дітьми. Мова вихователя повинна бути щирою, теплою, душевною, правдивою. Він писав, звертаючись до наставниці: «Ваше слово тільки тоді буде доступним серцю дитини, коли у вас воно виходить просто з серця; якщо ж воно у вас народжується внаслідок міркування, що так потрібно, повірте,

воно відбивається у вухах дитини порожнім і нудним звуком і помре для неї, не розбудивши в її душі жодного відгуку».

В.Ф.Одоевським написано чимало художніх творів для дітей, серед яких і дитячі казки («Мороз Іванович», «Черв'ячок», «Містечко в табакерці», «Анекдоти про мурашок», «Срібний карбованець», «Два дерева»). Писав він їх від імені Дідуса Іриней. Казки В.Ф.Одоевського високо оцінив В.Г.Белінський. Казка В.Ф.Одоевського «Мороз Іванович» і на сьогодні є програмною для дитячих садків.

К.Д.Ушинський (1824-1871) — основоположник вітчизняної наукової педагогіки і народної школи в Росії.

У педагогічній спадщині К.Д.Ушинського значне місце посідає вчення про рідну мову. В 1861 р. К.Д.Ушинський написав статтю «Рідне слово», в якій висловив свої думки і погляди на рідну мову, поставив проблему виховання дитини через рідне слово. На його думку, з перших днів життя дитину потрібно вводити в чудовий світ рідної мови. «Мова народу, – пише К.Д.Ушинський, – кращий, що ніколи не в'яне й вічно знову розпускається, цвіт усього його духовного життя».

Розкриваючи значення рідної мови, К.Д.Ушинський виділяє в ній насамперед народність. Він вважає, що мова кожного народу створена самим народом, а не кимось іншим. З мови народу народжується і поет, і музикант, і художник. У цьому зв'язку великий педагог закликав любити і не забувати ніколи рідну мову. Чим освіченіша людина, писав К.Д.Ушинський, тим більше вона повинна цінувати перлини народної мови, оскільки «у мові одухотворяється весь народ і вся його батьківщина... уся історія духовного життя народу». В мові К.Д.Ушинський бачить найтісніший живий зв'язок між минулими, сучасними і майбутніми поколіннями. Одне покоління, зауважує він, змінюється іншим, а результати їх життя залишаються в мові і передаються спадкоємцям. На думку К.Д.Ушинського, мова і народ нерозлучні; коли зникає мова, зникає і сам народ, народ не існує більше. «Поки жива мова народна в устах народу, – читаємо в його статті, – до того часу живий і народ...»

«Відберіть у народу все – і він усе може повернути; але відберіть мову, і він ніколи більше вже не створить її; нову батьківщину навіть може створити народ, але мови – ніколи...».

Встаючи на захист рідної мови, К.Д.Ушинський різко критикував систему навчання в царській Росії, коли дитині виписували гувернерів з Франції і з перших років життя вчили французькій мові, забуваючи про рідну. «Виписують з-за кордону няньок, дядьок, гувернерів, гувернанток і навіть слуг, – обурюється К.Д.Ушинський, –

батько та мати й слова не скажуть по-російському – словом, створюють у домі клаптик Франції або Англії, або Німеччини...

І цією жалюгідною штучною атмосферою гадають замінити глибоку й живлющу народну атмосферу!». Патріот своєї Батьківщини, К.Д.Ушинський приходить до висновку, що людина, позбавлена з дитинства рідної мови, залишається назавжди непотрібним членом суспільства, ніколи не зрозуміє народ, залишиться людиною без Вітчизни. Кожний народ і його мова глибоко індивідуальні і своєрідні, за характером мови можна говорити про психологію народу. Мова, стверджує К.Д.Ушинський, це найкраща характеристика народу.

У статті «Рідне слово» К.Д.Ушинський підкреслює і другу важливу рису рідної мови, її історичне і соціальне походження. Мова, зазначає він, – це історичне явище. Мову створюють тисячоліттями, це творчість не однієї людини, а багатьох поколінь. У той самий час мова виступає знаряддям спілкування і зв'язку між людьми, вона зв'язує минулі покоління з сучасними в єдиний організм. Людина зникає, а слово, створене нею, залишається в скарбниці рідної мови.

К.Д.Ушинський підкреслює і третю важливу рису рідної мови, її роль в навчанні і вихованні підростаючого покоління. Маленька дитина входить в оточуючий її світ завдяки рідній мові, яку він образно називає «чудовим вихователем і педагогом». На думку К.Д.Ушинського, рідна мова пояснює дитині природу оточуючого життя так зрозуміло і точно, як не міг би це зробити жодний природодослідник; знайомить з історією народу так, як не міг би познайомити жодний історик; дає такі філософські поняття, які не зможе дати жоден філософ. Дитина в п'ять-шість років говорить уже правильно і жваво своєю рідною мовою.

У статті «Рідне слово» піднімається ще одне важливе питання – про місце рідної мови серед інших мов. Для духовного розвитку дитини зовсім не байдуже, якою мовою вона говорить в дитинстві, зазначає К.Д.Ушинський. Якщо мова, якою починає говорити дитина, суперечить уродженому національному характеру, то ця мова ніколи не справить такого сильного впливу на духовний розвиток дитини, як рідна. К.Д.Ушинський вимагав, щоб навчання в країні велось рідною мовою, бо дитина, яка засвоює чужу мову, розвивається слабше і повільніше. Ще гірше, зазначав К.Д.Ушинський, якщо дитина одразу починає говорити на декількох мовах, тоді жодна мова не займе місця рідної. При такому змішуванні слово не зможе вплинути на розвиток дитини. В той же час К.Д.Ушинський не заперечує доцільності вивчення другої мови дітьми дошкільного віку і дає ряд цінних методичних вказівок: а) вивчення другої мови не починати

раніше, ніж рідна мова пустить глибокі коріння в духовну природу дитини; б) іноземні мови треба вивчати одну за одною, а не одночасно. Вчення К.Д.Ушинського про значення рідної мови і засвоєння дітьми іноземних мов дає змогу розробити ефективну методику навчання дітей другої мови на основі вивчення рідної.

Методика і зміст навчання дітей рідної мови викладені К.Д.Ушинським в цілому ряді статей, як-от: «Перші заняття вітчизняною мовою», «Організація початкового навчання», «Керівництво до викладання «Рідного слова»», «Три головних види занять з вітчизняної мови», «Про час початку навчання», «Про наочне навчання» та ін.

Успіх навчання дітей рідної мови, вважає К.Д.Ушинський, залежить від мети навчання. В цьому зв'язку він визначає три головних мети в навчанні дітей рідної мови: розвинути дар слова, оволодіти скарбницями рідної мови, засвоїти граматичні закони мови. Всі ці завдання, на думку К.Д.Ушинського, повинні здійснюватись одночасно. Найефективнішими методами і прийомами розвитку мови дітей К.Д.Ушинський вважає бесіди, розглядання картин, читання художньої літератури, розповіді дітей, систематичні вправи.

У системі навчання дітей рідної мови, розробленій К.Д.Ушинським, значне місце відводиться наочному навчанню. «Дитина мислить формами, фарбами, звуками» – писав видатний педагог і вимагав пов'язувати початкове навчання дітей рідної мови з наочністю. Особливого значення в розвитку мови дітей К.Д.Ушинський надавав усній народній творчості, зокрема казкам, загадкам, прислів'ям, скоромовкам. Саме вони, на його думку, допомагають розвинути чуття мови.

У 1864 р. К.Д.Ушинський написав першу навчальну книгу «Рідне слово» (в трьох частинах). Книга перевидавалась 146 разів. Одночасно з книгою для учнів була видана під тією ж назвою книга для вчителів – методичне керівництво. Книга «Рідне слово» має таку структуру:

1. Азбука. Відкривається книга візрцями вправ для малювання в зошиті в клітинку. Даються письмова та друкована азбука. Слова для читання.

2. Перша після азбуки книга для читання. Побудована на основі фактів та явищ, з яких складається життя народу — побут, історія, праця, етичні та естетичні уявлення. Цей матеріал об'єднаний в 36 тем. Наприклад: «Навчальні речі та іграшки» (№ 1), «Меблі і посуд» (№ 2), «Дикі і свійські тварини» (№ 7), «Місяці» (К° 18), «Частини людського тіла» (№ 22), «П'ять почуттів» (№ 29), «Що добре і що

погано?» (№ 30), «Чим, що роблять?» (№ 33), «Голоса і рухи тварин» (№ 36) та ін.

Кожна тема подається в такому порядку: слова — назви багатьох предметів та їхніх якостей і властивостей, розташовані за родами і видами: незакінчені фрази, які повинні закінчити діти; запитання для дітей; прислів'я, приказки, скоромовки, загадки; народні казки та казки, складені К.Д.Ушинським; оповідання, вірші; картинки для дидактичних вправ.

3. Друга після азбуки книга для читання (1 і 2 відділи). Другий рік навчання. В ній вміщено оповідання, казки, вірші для самостійного читання дітям.

4. Зразки письмових вправ для учнів.

К.Д.Ушинський є основоположником звукового аналітико-синтетичного методу навчання грамоти. Педагогічні настанови К.Д.Ушинського широко використовуються в сучасній методиці навчання дітей рідної мови.

§ 2. РОЗВИТОК МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ РІДНОЇ МОВИ В КІНЦІ ХІХ– НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

Послідовниця К.Д.Ушинського в питаннях розвитку мови дітей дошкільного віку Є.М.Водовозова (1844-1923). Педагогічні погляди Є.М.Водовозової в основній праці «Розумовий і моральний розвиток дітей від першого прояву свідомості до шкільного віку» (1871).

Основою розвитку мови дітей Є.М.Водовозова вважала розвиток органів чуття і на цій основі ознайомлення дітей з предметами та явищами навколишнього світу, збагачення дітей знаннями, щоб їм було про що говорити.

Вправи розроблені Є.М. Водовозовою для розвитку органів чуття.

Книга А.С.Симонович (1840-1933) «Дитячий садок» (1907) — перше практичне керівництво у роботі дошкільних закладів у Росії. Вимоги до методики ознайомлення дітей з навколишнім. у розділі «Краєзнавство». Методичні розробки стосовно проведення занять з краєзнавства (ознайомлення з явищами суспільного життя), навчання дітей розповіданню та грамоти.

Посібник Л.К.Шлегер (1863-1942) «Матеріали для бесід з маленькими дітьми» (1913-1914).

Роботи Є.М.Водовозової, А.С.Симонович, Л.К.Шлегер перша сходинка у створенні методики розвитку мови дітей дошкільного віку як самостійної галузі дошкільної педагогіки.

§ 3. Є.І.ТИХЄЄВА — ОСНОВОПОЛОЖНИК МЕТОДИКИ РОЗВИТКУ МОВИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Є.І.Тихєєва (1867-1949) основоположник методики розвитку мови дітей дошкільного віку.

Книга «Развитие речи дошкольника» (1937, 1948, 1967, 1971). Місце в педагогічній спадщині Є.І.Тихєєвої вчення про значення рідної мови в житті дитини, в її розумовому розвитку.

Основні завдання з розвитку мови маленьких в розділі «Розвиток мови в перші роки життя дитини».

Методику розвитку мови дітей раннього віку викладено в книзі «Ігри і заняття маленьких дітей» (1935, 1965). Книга складається з чотирьох розділів: «Вірші для дітей», «Казки», «Рухливі ігри», «Заняття з піском, водою, глиною, деревом, папером». Методичні поради вихователям стосовно художніх творів для маленьких.

Методи навчання дітей рідної мови, сформульовані Є.І.Тихєєвою: спостереження, екскурсії, екскурсії-огляди та екскурсії за межі дитячого садка, навчання дітей розповіданню, розповіді з власного досвіду на певну тему, за картинкою, за заголовками, перекази, розповіді-описи, розповіді-загадки, сюжетні розповіді про іграшку, придумування кінцівки розповіді, складання листів.

Види занять у розділі «Заняття по живому слову» : а) розмови з дітьми, б) доручення та завдання, в) бесіди, г) розповідання, д) читання, ж) листи, з) заучування віршів.

Методичні вказівки Є.І.Тихєєвої щодо використання усної народної творчості та художньої літератури в розвитку мови дітей.

§ 4. ВНЕСОК В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО В РОЗВИТОК ІДЕЙ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ РІДНОЇ МОВИ

Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського стосовно розвитку та навчання дітей рідної мови. Досвід роботи з дітьми шести років в книзі «Серце віддаю дітям». Любов до слова рідної мови в педагогічних працях В.О.Сухомлинського.

Ідея В.О.Сухомлинського про значення природи в розвитку мови дітей і збагаченні їх знань.

Накресленні В.О.Сухомлинським шляхи розвитку мови дітей в природі. Чудодійним методом розвитку мови дітей – є казка. Казка – невичерпне джерело патріотичного виховання. Самостійне створення казок – дійовий шлях розвитку дитячого мовлення.

Поетична творчість, за В.О.Сухомлинським, – найвища ступінь мовної культури, яка виражає саму суть людської культури.

Підхід В.О.Сухомлинського до початкових етапів навчання дітей грамоти.

Тема 3.

ЗАВДАННЯ, ЗМІСТ ТА ЗАСОБИ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ РІДНОЇ МОВИ.

План

1. Завдання з розвитку мови дітей.
2. Зміст навчання дітей рідної мови.
3. Засоби здійснення програми з розвитку мови.
4. Мова вихователя – засіб навчання дітей рідної мови.

Література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні.- -К., 1998.
2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / Наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – 2-ге вид., –К.: Світич, 2008.- 430.
3. Богуш А.М., Орланова Н.П., Зеленко Н.І., Лихолетова В.К. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі. – К.: Вища школа, 1992.- С. 69 – 99.
4. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2004. С. 153 – 194.
5. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Укл. А.М. Богуш. – Одеса :Маяк , 1999.
6. Гавриш Н.В. Розвиток мовлення та навчання дітей рідної мови : Мета і завдання. Дошкільне вихов., 2003, №7.
7. Дитина. Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку / Наук. кер. О.В.Проскура.- К.: Освіта, 1993. - 270 с.
8. Дитина в дошкільні роки / Наук. кер. К.Л.Крутії.- Запоріжжя: ЛІПС. Лтд, 2000. -268 с.
9. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник. Упорядник Богуш Ф.М. Частина 1 та 2.-К.: Видавничий Дім „ Слово”, 2005. – 214-270.

§ 1. ЗАВДАННЯ З РОЗВИТКУ МОВИ ДІТЕЙ

Завдання дошкільних закладів у розвитку мовлення: розвиток загальної мовної культури й культури спілкування, розвиток зв'язного мовлення (діалогічного та монологічного), збагачення, уточнення й закріплення словника, виховання звукової культури мови, формування граматичної правильності мови.

Основне завдання виховання у дитячому садку – навчити дитину користуватися рідною мовою у живому, безпосередньому спілкуванні з оточуючими людьми, розвинути усне мовлення. В Державній базовій програмі «Я у Світі» та програмі розвитку дітей

старшого віку «Впевнений старт» це завдання особливо виділяється.

Виховання звукової культури мови дітей. Протягом дошкільного віку необхідно всебічно вдосконалювати звукову культуру мови. Поняття «звукова культура» включає два великих розділи: культуру вимови і мовний слух. Діти повинні оволодіти вмінням чітко і правильно вимовляти всі звуки та звукосполучення у словах рідної мови згідно з нормами фонетики та орфоепії, чітко розрізняти у вимовлянні і на слух близькі за звучанням групи звуків. Необхідно розвивати артикуляційний апарат дітей, удосконалювати дикцію, розвивати фонематичний слух.

Розвиток словника дітей. У загальній системі мовної роботи в дитячому садку збагачення словника, його закріплення й активізація займають велике місце. Слово – основна одиниця мови, й удосконалення мовного спілкування неможливо без розширення словникового запасу дітей. Діти засвоюють слова – назви предметів, дій, їхніх якостей, оволодівають узагальнюючими словами. Легкі для розуміння слова діти засвоюють у повсякденному спілкуванні. Над важкими словами, які засвоюються повільно, з помилками, потрібна цілеспрямована робота

Словникова робота в дитячому садку тісно пов'язана з пізнавальним розвитком: в основі збагачення словника лежить утворення зв'язків між уявленнями про об'єкти, дії і відповідними назвами як самого об'єкта, так і певних його ознак, властивостей. Формування узагальнень і на цій основі розвиток понятійного мислення неможливі без засвоєння нових слів, що виражають ці поняття, закріплюють у свідомості нові знання і уявлення.

Важливою є робота над словом як одиницею мови, його багатозначністю, розумінням лексичних можливостей слів. Необхідно виховувати у дітей чутливість до емоційної сторони слова, уважність і цікавість до змісту слів, бажання знаходити точні й виразні слова для передачі своїх думок. Формування граматичного ладу мови. Словник – будівельний матеріал для мови. Мінімальною комунікативною одиницею є речення. Отже, комунікативною функцією мови дитина оволодіває тоді, коли навчиться граматично правильно змінювати слова і поєднувати їх в реченні, правильно вживати складні граматичні форми, використовувати в мові речення різних граматичних категорій (прості, поширені, складні), із сполучниками, сполучними словами і без них. Практичним шляхом діти повинні оволодіти різними способами словотворення, словозміни.

Розвиток розмовної (діалогічної) мови дітей. Це завдання передбачає залучення дітей до різних форм мовного спілкування:

підтримувати розмову з дорослими і дітьми, відповідати на запитання, звертатися із запитаннями. Крім цього, в старшому віці у дітей формується вміння брати участь у колективній бесіді, відповідати на запитання коротко і докладно залежно від характеру запитань, уважне і доброзичливе ставлення до відповідей інших дітей, бажання доповнити відповідь товариша, виправити помилку.

Розмовна мова дітей повинна бути виразною. Треба привчати їх використовувати в своїй мові приказки, прислів'я, скоромовки.

У процесі мовного спілкування необхідно виховувати у дітей навички культури мовлення: не втручатися в розмову старших, не перебивати товариша, дорослого, під час розмови не відвертатися, не опускати голови, спокійно вислуховувати того, хто говорить, дивитися в обличчя. При розмові не жестикулювати, не допускати грубого, зневажливого тону, говорити тихо, не привертати до себе уваги. Важливою стороною культури мовлення є виховання мовного етикету: вміння звертатися до дорослої людини і товариша, попросити вибачення, дозволу взяти чужу річ.

Навчання дітей розповіді (розвиток монологічного мовлення). В дошкільному віці діти повинні в елементарній формі оволодіти основними типами зв'язного мовлення.

Формування монологічного мовлення починається ще в молодшому дошкільному віці в надрах діалогу. Проте воно суттєво відрізняється від діалогічного мовлення. Найпростіші завдання розповідання вимагають від дітей умінь висловлюватись довільно й у відповідності до плану. Дитина повинна вміти не тільки дібрати зміст для розповіді, а й використати необхідні для цього мовні засоби: інтонацію, логічні наголоси; дібрати найточніші слова; вміти будувати складні речення, дотримуватись зв'язку між реченнями.

Завдання з оволодіння дітьми монологом поступово ускладнюються. Залежно від вікових особливостей дітей вчать спочатку розуміти розповідь вихователя, потім – розповідати самостійно: переказувати невеликі оповідання та казки, описувати іграшку, предмет, картинку, складати розповідь за сюжетною картиною, про події з власного досвіду, виконувати словесно-творчі завдання (наприклад, придумати розповідь на запропоновану вихователем тему).

У старшому дошкільному віці зростають вимоги до дитячих розповідей. Діти повинні дотримуватись чіткої композиційної структури, логіки розвитку сюжету, правдиво зображувати дійсність у розповідях на реальні теми, давати оцінку життєвим явищам, фактам.

У програмах дитячих садків визначено завдання по використанню окремих засобів розвитку мови дітей – художньої літератури та грамоти.

Ознайомлення з художньою літературою. Художня література сприяє розвитку зв'язного мовлення на основі оволодіння граматичною будовою рідної мови, уточненню, збагаченню та активізації словника, закріпленню правильної звуковимови. За допомогою поетичних творів розвивають виразність дитячого мовлення. Перед дитячим садком стоїть також завдання виховання любові до художнього читання та розповідання. Художнє слово повинно бути постійним супутником дитини: звучати в повсякденній мові, на святі, в розвагах. У програму ознайомлення дітей з художньою літературою входять народні казки, пісні, забавлянки, твори українських письменників, класиків. У дітей треба розвивати любов до різних жанрів дитячої художньої літератури, вміння слухати і розуміти художні твори; оцінювати вчинки героїв, висловлювати своє ставлення до них; емоційно, виразно відтворювати зміст оповідань, казок; сприймати і розуміти окремі засоби художньої форми і виразності творів: зачин, повтори, кінцівку, епітети, порівняння, риму, ритмічність мови та ін.; розрізняти жанри.

Важливо, щоб діти виявляли інтерес до читання і розглядання ілюстрацій, правильно поводитися з книгою, ділилися своїми знаннями з товаришами. Діти повинні знати й уміти виразно читати вірші, самостійно розповідати казки, грати в ігри за змістом художніх творів.

Навчання грамоти. Програми дошкільних закладів передбачають і спеціальне завдання: підготовку до навчання грамоти протягом чотирьох – семи років життя. Спочатку шляхом практичних вправ, а потім, засвоюючи елементарні знання з граматики, діти знайомляться з реченням, словом, складом, вчать звуковому аналізу слів, виконують різні вправи по підготовці до письма. Всі завдання з розвитку мови дітей здійснюються в єдності.

§ 2. ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ РОБОТИ З РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ

Завдання та зміст роботи з розвитку мови визначаються програмами виховання та навчання в дитячому садку. Існує кілька варіантів програм, але кожна з них враховує, що в основі роботи з розвитку мови дітей лежить збагачення чуттєвого досвіду, якого набуває дитина шляхом ознайомлення з явищами навколишнього життя.. Тому в програмах визначено самостійний розділ, в якому матеріал подається за тематичним принципом. У цьому розділі чітко виділено два напрями: формування знань про навколишній

предметний світ і про явища суспільного життя. Дітям повідомляються упорядковані відомості про доступні їхньому розумінню явища побуту, праці і суспільного життя. Взяті також до уваги особливості природних умов України, її суспільного та культурного життя. В розділі «Художня література» передбачене ознайомлення дітей з творами українського фольклору, художньої літератури (як класичної, так і сучасної).

Зміст роботи з розвитку мови дітей на заняттях виділено в спеціальні розділи, оскільки формування власне мовленнєвих навичок і вмінь (вибір потрібного слова із синонімічного ряду, використання засобів, порівнянь, визначень, оволодіння елементами словотворення і словозміни, розвиток фонематичного слуху та ін.) не можна забезпечити тільки в процесі ознайомлення дітей з навколишнім світом.

У цьому розділі конкретизоване завдання з формування правильної звуковимови дітей. Значну увагу звернено на розкриття змісту слів і ознайомлення дітей з їх багатозначністю, виділено завдання з розвитку вмінь і навичок словотворення і формування синтаксичної будови мови. До змісту роботи з розвитку мови включено і підготовчу роботу до навчання грамоти протягом чотирьох – семи років життя.

Програми побудовані з урахуванням основних положень мовознавства, дитячої психології. У ній знайшли відображення нові наукові дані про розвиток мови і мислення дітей дошкільного віку, про особливості усного літературного мовлення.

§ 3. ЗАСОБИ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ РІДНОЇ МОВИ

Засоби реалізації програми. Мовлення вихователя як засіб розвитку мовлення дітей. Значення мовлення вихователя й вимоги до нього: змістовність, точність, логічність, доступність, багатство словника, чиста звуковимова, виразність, образність, відповідність нормам літературної вимови. Вимоги до мовлення дітей.

Основними засобами здійснення програми з розвитку мови дітей є: організація спілкування дітей у різних видах діяльності; сприймання різних видів зображувального мистецтва; використання технічних засобів; ознайомлення дітей з художньою літературою; мова вихователя як педагогічний фактор впливу на мову дітей.

Значні можливості для розвитку мовлення дітей закладені в грі. Так, рольові ігри сприяють самостійним висловлюванням дітей, активізують певну групу словника, пов'язану із змістом гри: професійний словник вихователя, лікаря, моряка і т. ін. Будівельні ігри збагачують й активізують словник дітей словами, що означають

якості, величину, просторове розташування предметів (важкий, довгий, зверху, в середині), професійними термінами (перекриття, арка, фанера і т. ін.). Рухливі ігри з текстом, ігри-драматизації сприяють формуванню правильного темпу, мовного дихання, дикції, виразності дитячого мовлення. Дидактичні ігри закріплюють й активізують словник, сприяють формуванню мовних умінь і навичок (побудувати речення, пригадати вірш, щось описати, відгадати і т. ін.). Завдання вихователя – допомогти в разі необхідності створити умови для гри, навчити пояснити товаришам незнайому гру, сприяти встановленню мовних контактів з однолітками.

Різні види праці дітей – господарсько-побутова, ручна, праця в природі – теж є ефективним засобом розвитку словника та формування мовних навичок. У даному випадку мова поєднується з активними діями дітей, що сприяє швидкому утворенню тимчасових нервових зв'язків. Побутова діяльність має свою специфіку і з точки зору педагогіки цінна тим, що розвиток мови проходить у природній, невимушеній обстановці: під час одягання, їжі, туалету, прогулянки, гімнастики, підготовки до сну збагачується й активізується словник дітей, формуються навички розмовної мови, йде засвоєння норм і правил мовного етикету, широко використовується художнє слово, фольклор. Тут діти легко вступають у розмову, зміст мовлення поєднується з реальними відношеннями. У вихователя є більше часу і більше можливості поговорити з кожною дитиною на різні теми, стимулювати і підтримувати розмови між дітьми.

Сприймання різних видів зображувального мистецтва, різних видів театрів, діафільмів, кінофільмів, діапозитивів, змісту дитячої книги є важливим засобом розширення уявлень, знань про навколишню дійсність і розвитку мови дітей. Цей вплив посилюється тими почуттями, емоціями, переживаннями, які супроводжують сприймання будь-якого виду мистецтва.

§ 4. МОВА ВИХОВАТЕЛЯ – ЗАСІБ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ РІДНОЇ МОВИ

Розвиток мови у дітей можливий лише за умови правильної літературно досконалої мови оточуючих. «Мова найкраще служить людині тоді, коли той, хто користується нею, найповніше володіє її скарбами. А для цього треба вивчати будову мови, словник, норми вимови, треба виховувати любов до мови, до рідного слова». Діти, наслідуючи мову оточуючих, переймають усі тонкощі вимови, слововживання, побудови фраз. Вчити дітей треба на кращих зразках рідної мови, і в цьому провідна роль належить вихователю,

який постійно контактує з дітьми, від якого діти повинні переймати зразок культури мовлення.

Постійне піднесення культури мови є професійним і суспільним обов'язком кожного педагога.

Під культурою мови розуміють її правильність, тобто відповідність нормам орфоєпії, стилістики, граматики, лексики, встановленим для літературної мови традиціям та вміння користуватися ними в різних умовах спілкування відповідно до мети і змісту мовлення. Опанування культурою мови – довготривалий процес. Вихователь повинен самокритично ставитись до власного мовлення, збагачувати знання дітей та забезпечувати активну мовну практику.

Тема 4. **ФОРМИ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ РІДНОЇ МОВИ.**

План

1. Заняття як основна форма навчання дітей рідної мови.
2. Види занять, особливості занять з розвитку мови.

Література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. - -К., 1998.
2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / Наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – 2-ге вид., –К.: Світич, 2008.-430.
3. Богуш А.М., Орланова Н.П., Зеленко Н.І., Лихолетова В.К. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі. – К.: Вища школа, 1992.- С. 69 – 99.
4. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2004. С.153 – 194.
5. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Укл. А.М. Богуш. – Одеса :Маяк , 1999.
6. Гавриш Н.В. Розвиток мовлення та навчання дітей рідної мови : Мета і завдання. Дошкільне вихов., 2003, №7.
7. Дитина. Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку / Наук. кер. О.В.Проскура.- К.: Освіта, 1993. - 270 с.
8. Дитина в дошкільні роки / Наук. кер. К.Л.Крутії. - Запоріжжя: ЛІПС. Лтд, 2000. -268 с.
9. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник. Упорядник Богуш Ф.М. Частина 1 та 2.-К.: Видавничий Дім „ Слово”, 2005. – 214-270.

§ 1. ЗАНЯТТЯ ЯК ОСНОВНА ФОРМА НАВЧАННЯ ДІТЕЙ РІДНОЇ МОВИ

Форми роботи з розвитку мовлення в дошкільному закладі: навчання на заняттях, навчання і розвиток мовлення дітей у повсякденному житті.

Заняття як основна форма навчання дітей рідної мови. Види занять, особливості занять з розвитку мовлення. Специфіка занять у різновікових і цілодобових групах дошкільного закладу. Форма навчання – це спеціально організована діяльність вихователя і дітей, яка протікає в установленому порядку і в певному режимі. Розвиток мови дітей в дошкільному закладі здійснюється в двох формах – на організованих заняттях і в повсякденному житті.

Навчання рідної мови на заняттях – планомірний, цілеспрямований процес розвитку пізнавальних здібностей дітей, засвоєння ними системи елементарних знань про навколишнє і відповідного словника, формування мовних умінь і навичок. Навчання на заняттях є ведучим засобом розвитку мови дітей. На них здійснюються найскладніші завдання з розвитку мови (формування вмінь зв'язно розповідати, виразно передавати зміст художнього твору, правильно вимовляти звуки тощо).

Відповідно до програми виховання у дошкільному закладі проводяться такі заняття з розвитку мови:

Крім фронтальних занять вихователі планують і проводять групові (10 – 12 дітей), індивідуально-групові (4 – 6 дітей) та індивідуальні заняття (1 – 4 дітей).

Науковці запропонували виділити заняття, на яких навчання дітей рідної мови було б домінуючим завданням. Це викликано тим, що певні мовні вміння (інтонаційна виразність, темп, сила голосу, використання в мові порівнянь, означень, утворення ступенів порівняння прикметників, оволодіння узгодженістю слів у реченнях різних конструкцій, уміння складати сюжетну розповідь тощо), які потрібні дітям для спілкування і підготовки до школи, важко сформувати поза спеціально організованими заняттями.

Заняття з розвитку мови проводяться один раз на тиждень з підгрупами дітей (10 – 12 чол.). Вони можуть бути комплексними та тематичними. На комплексному занятті крім обов'язкового завдання з розвитку зв'язного мовлення даються ще два завдання: з розвитку словника, звукової культури, граматичної будови мови. Варіанти завдань можуть бути такі:

I. Зв'язна мова, словник, звукова культура мови.

II. Зв'язна мова, словник, граматична будова мови.

III. Зв'язна мова, граматична будова мови, звукова культура.

Враховуючи рівень підготовки дітей, вихователь може сам визначити, яку частину заняття (зв'язне мовлення, словник чи граматику) проводити першою. В окремих випадках доцільно починати заняття з розвитку словника чи граматики, а потім переходити до розвитку зв'язного мовлення. Четверте заняття кожного місяця – тематичне, присвячене одному з розділів мовної роботи: словнику, звуковій культурі чи граматиці. Навчання зв'язному мовленню як самостійне заняття не планується, оскільки входить до складу перших трьох занять.

Один раз на тиждень в усіх вікових групах проводиться заняття по ознайомленню з суспільними явищами.

Систематично в усіх вікових групах проводяться заняття по ознайомленню з художньою літературою. Крім формування у дітей уявлень про явища суспільного життя, природи, про морально-етичні норми на них вирішується ряд спеціальних завдань: дітей вчать сприймати художнє слово як засіб мистецтва, розуміти його красу, поетичну образність, одержувати естетичне задоволення від сприймання, розрізняти жанри та художні засоби виразності, відтворювати зміст твору відповідно до його характеру.

У старшій групі виділені заняття з навчання дітей грамоти. Оволодіти звуковим аналізом слів, усвідомити на елементарному рівні свою мовну діяльність, ознайомитись з такими мовними одиницями, як звук, слово, речення, склад, оволодіти механізмом читання дитина може лише в процесі організованого навчання.

§ 2. КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАНЯТЬ ЗАЛЕЖНО ВІД ДИДАКТИЧНОЇ МЕТИ ТА СТРУКТУРИ

Заняття з розвитку мови та ознайомлення з навколишнім, з художньою літературою класифікуються залежно від дидактичної мети та структури.

За дидактичною метою можна виділити такі типи занять:

- виклад нового матеріалу (екскурсія на будівництво, спостереження за працею лікаря, огляд кабінету завідуючого, читання нових творів, пізнавальна розповідь вихователя з використанням ілюстративного матеріалу, перше заняття з навчання розповідання);

- закріплення знань, умінь і навичок (розповіді або бесіди про побачене на екскурсії, розглядання знайомих іграшок або предметів, повторне читання, вправлення з розповідання тощо). Вихователь може на таких заняттях застосовувати відтворююче, буквальне повторення матеріалу (переказ, повторення віршів), тренувальні

вправи (звуковимова, закріплення нового слова в одній і тій самій граматичній формі), творче закріплення (гра-драматизація, бесіда за матеріалами спостережень). Для досягнення позитивних результатів важливо вносити елементи новизни, творчої активності в процес повторення матеріалу;

- систематизація й узагальнення пройденого матеріалу (окремі дидактичні ігри, наприклад «Кому що потрібно», узагальнюючі бесіди);

- комбіновані заняття, на яких здійснюється засвоєння нового матеріалу, повторення його і практичне застосування;

- контрольні заняття, метою яких є перевірка засвоєння дошкільниками програмних вимог. Вони проводяться для виявлення рівня знань, умінь і навичок, здобутих за певний період часу (місяць, квартал, півріччя). На одному контрольному занятті можуть перевірятися знання: з різних розділів програми (наприклад, у старшій і підготовчій групах – з розвитку мовлення, ознайомлення з навколишнім світом, з математики; ознайомлення з навколишнім, природою, з грамоти); з різних тем будь-якого розділу («Фізична культура», «Розвиток мовлення» тощо); з однієї теми певного розділу.

Залежно і тематичні. від структури заняття поділяються на комплексні, комбіновані

Комплексні заняття характеризуються тим, що для повнішого і глибшого розкриття тем, успішного розв'язання поставлених завдань педагог використовує комплекс навчально-виховних впливів, що включають, зокрема, різні види мистецтва (образотворче, музичне, художнє слово). Тут у тісному взаємозв'язку може подаватися матеріал з різних розділів програми, можуть поєднуватись і кілька видів діяльності дітей. Тому комплексне заняття, як правило, складається з кількох взаємопов'язаних частин. Усі вони підпорядковані певній меті, доповнюють одна одну і разом утворюють єдине ціле. Залежно від того, завдання якого розділу програми є провідними, комплексні заняття можуть бути музичними, з образотворчого мистецтва, ознайомлення з навколишнім тощо. Вони проводяться в час, призначений для занять з відповідного розділу, приблизно раз у квартал.

Комбіновані заняття, на відміну від комплексних, складаються з окремих частин, майже не пов'язаних між собою. У кожній частині розв'язуються свої завдання з одного або кількох розділів програми. Так, заняття з фізкультури, музичні, а часом і з розвитку мовлення мають комбінований характер. Починаючи з першої молодшої групи можна організувати також комбіновані заняття з ознайомлення дітей з навколишнім світом, з образотворчим мистецтвом.

Тематичні заняття присвячуються також визначним подіям і датам у житті нашої країни. Тому їх можна назвати урочистими, або святковими. Вони проводяться у святково оформленій груповій кімнаті чи в залі в супроводі музики, різних видів музичної діяльності дітей. Спеціальних репетицій такі заняття не потребують: використовується матеріал вивчений при попередній роботі з музичного виховання, ознайомлення з явищами суспільного життя, художнього літературою. А для того щоб вони були цікавими, треба урізноманітнити форми їх організації. Так, тематичне святкове заняття можна провести як урочисту зустріч, наприклад, з ветеранами, учасниками Великої Вітчизняної війни (на честь відзначення Свята Перемоги), з жінками-трудівницями (до Восьмого березня), для яких діти підготували концерт тощо.

Тема 5. МЕТОДИ І ПРИЙОМИ РОЗВИТКУ ТА НАВЧАННЯ ДІТЕЙ РІДНОЇ МОВИ

План

1. Характеристика методів розвитку та навчання дітей рідної мови
2. Прийоми розвитку мови у дітей
3. Умови успішного розвитку мови дітей

Література

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / Наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – 2-ге вид., –К.: Світич, 2008.-430.
2. Богуш А.М., Орланова Н.П., Зеленко Н.І., Лихолетова В.К. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі. – К.: Вища школа, 1992. - С. 104-112.
3. Богуш А.М.Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2004.С.153 – 194.
4. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Укл. А.М. Богуш. – Одеса :Маяк , 1999.
5. Гавриш Н.В. Розвиток мовлення та навчання дітей рідної мови : Мета і завдання. Дошкільне вихов., 2003, №7. - С.12-14.
6. Дитина. Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку / Наук. кер. О.В.Проскура.- К.: Освіта, 1993. - 270 с.
7. Дитина в дошкільні роки / Наук. кер. К.Л.Крутій.- Запоріжжя: ЛІПС. Лтд, 2000. -268 с.

8. Дошкільна лінгводидактика.Хрестоматія. Навчальний посібник. Упорядник Богуш Ф.М. Частина 1 та 2.-К.: Видавничий Дім „Слово”, 2005. – 214-270.

9. Закон України “Про дошкільну освіту”.- К.// Ред. Журналу “Дошкільне виховання”, 2001.- С.4-33.

10.Піроженко Т.Сучасні підходи до мовленнєвого розвитку дітей //Дошкільне виховання. – 2001. - №1, - С.10-11.

§ 1. ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДІВ РОЗВИТКУ ТА НАВЧАННЯ ДІТЕЙ РІДНОЇ МОВИ

Методи навчання – це способи спільної діяльності вихователя і дітей, спрямовані на розв'язання завдань розвитку мови. У дошкільній педагогіці методи навчання класифікуються переважно за джерелом знань.

Наочні методи: спостереження, екскурсії, огляди-екскурсії, розглядання предметів, картин, перегляд діафільмів, кінофільмів, телепередач, дидактичні ігри з наочністю. Використання цих методів відповідає дидактичному принципу наочності і наочно-дійовому та наочно-образному характеру мислення дошкільників. Ефективність засвоєння дітьми знань, формування повноцінних уявлень, розвиток таких психічних процесів, як сприймання, пам'ять, мислення і на цій основі розвиток мови, великою мірою залежить від того, наскільки широко в пізнавальну діяльність включаються різні форми чуттєвого сприймання, якщо об'єкти доступні безпосередньому сприйманню дітей, вихователь використовує метод спостереження або його різновидності: огляд приміщення, розглядання натуральних предметів, іграшок.

Словесні методи. Значення цієї групи методів полягає в тому, що вони дають можливість здійснювати в єдності розширення та закріплення знань дітей про навколишнє і формувати їхні мовні вміння і навич творів, заучування віршів, бесіди, розповіді дітей, переказ. Словесні методи дають можливість розвивати в дітей уміння розуміти зміст мови, застосовувати знання без опори на наочність.

Ефективним і доступним для дітей методом є розповідь вихователя, його мета – сформувати яскраві і точні уявлення про події чи явища. Ясність і простота опису об'єкта чи викладу події, лаконічність розповіді, яскравість образів, близькість досвіду вихователя інтересам дітей необхідні умови успішного сприймання дітьми змісту розповіді.

Розповіді дітей є методом, спрямованим на вдосконалення розумової діяльності, глибше усвідомлення знань і формування мовних умінь. У навчанні дошкільників використовують розповіді різного характеру: переказ, опис, сюжетна розповідь з досвіду, творча розповідь, розповідь-міркування, розповідь-пояснення. Розповідь дитини передбачає її спрямованість на слухача. Бажання бути зрозумілим спонукає до вибору мовних засобів, що найточніше передають зміст думки. Відображення в мовленні раніше сформованих уявлень і знань сприяє уточненню і закріпленню їх.

До словесних методів належить бесіда. За дидактичною метою бесіди поділяють на вступні, супроводжуючі та заключні (Є. О. Фльоріна). Вступні бесіди проводяться тоді, коли вихователь знайомить дітей з новими явищами, формує нові навички, способи дії. Під час вступної бесіди він виявляє знання, досвід дітей з даної теми, уточнює їх, активізує і на цій основі ставить перед дітьми пізнавальні і практичні завдання, викликає до них інтерес. Супроводжуюча бесіда використовується під час спостережень, екскурсій, розглядання картин.

Заключна, або узагальнююча, бесіда проводиться з метою систематизації знань, їх дальшого поглиблення й усвідомлення. Вона планується як самостійне заняття. За допомогою спеціально підібраних запитань вихователь активізує пізнавальну діяльність, виправляє і розвиває думку, доповнює знання, вчить простим міркуванням. Такий поживавлений обмін думками сприяє розвитку мислення і пізнавальних інтересів, розвитку мови.

Практичні методи. Мета цих методів – навчити дітей на практиці застосовувати одержані знання, допомогти набутти й удосконалити мовні вміння і навички. До практичних методів відносяться словесні дидактичні вправи, ігрові методи, елементарні досліди і моделювання.

Вправи – це багаторазове повторення дітьми розумових і практичних дій. Вправи можуть бути різного характеру: імітаційного (просте повторення важкого слова для його запам'ятовування, звуку для оволодіння вимовою), конструктивного (вправлення в оволодінні розумовою дією – підбір узагальнюючих слів до групи прикметників чи іменників, підбір протилежного за значенням слова тощо), творчого (використання засвоєних способів в нових умовах, наприклад, самостійна постановка запитань у бесіді).

У дитячому садку практичні методи часто мають ігровий характер. До них належать дидактичні ігри, наочні ігри-заняття, ігри-інсценівки (С. В. Петеріна). Одним із компонентів ігрового методу є уявлювана ігрова ситуація (при наявності сюжету, ролей, ігрових і операційних дій).

Одним із видів ігрового методу є дидактична гра, в якій усі дії дітей можна регулювати ігровими завданнями й ігровими правилами. Роботу із знайомим літературним текстом можна проводити за допомогою гри-драматизації, інсценування.

На заняттях з розвитку мови та ознайомлення з навколишнім, при ознайомленні з деякими предметами і явищами побуту, природи можуть бути використані методи трудового характеру (наприклад, приготування їжі), обстежуючі (пошукові) дії з метою виділення якостей і властивостей предметів.

§ 2. ПРИЙОМИ РОЗВИТКУ МОВИ У ДІТЕЙ

Прийом – це елемент, складова частина методу. Кожен метод, як правило, включає кілька прийомів. У методиці розвитку мови, як і в дошкільній педагогіці, прийоми класифікуються залежно від місця в них наочності й емоційності. Вони поділяються на наочні, словесні та ігрові.

Найважливішими є словесні прийоми: мовний зразок, запитання, пояснення, вказівка, оцінка дитячої мови.

Мовний зразок – правильна, спеціально підготовлена мовна діяльність вихователя, яку повинні наслідувати діти. Зразок може мати форми слова, речення, зв'язного висловлювання. Проте незалежно від форми він повинен бути доступним дітям. Особливо це стосується зразка зв'язної розповіді. Зразок повинен передувати мовній діяльності дітей. Під час одного заняття він може використовуватись кілька разів, у міру необхідності.

Запитання – словесне звертання, що вимагає відповіді, передбачає використання наявних знань. У роботі з дітьми використовуються як репродуктивні запитання, які вимагають простого відтворення, констатації фактів (що? який? де? куди? як?), так і пошукові, тобто такі, що вимагають умовиводів (навіщо? чому? чим схожі?). При навчанні розповідання запитання використовуються у вигляді плану. Пояснення дітям змісту і послідовності навчальних дій називаються вказівками.

Оцінка мови дітей є також важливим прийомом навчання. Це розгорнуте мотивоване судження про засвоєння дитиною знань, якість виконання, про мовні вміння і навички. Як правило, оцінюються позитивні сторони мовної діяльності дітей. Оцінка дається в ході заняття, з тим щоб до неї прислухалися діти і наслідували в своїй мові кращі зразки товаришів. Оцінюватися може не лише зміст, форма мови, а й прояв дітьми старанності, творчості, ініціативи.

Наочні прийоми – показ картинки, іграшки, предмета, руху або дії, показ артикуляції звуків. Показ супроводжується словесними прийомами: поясненням, вказівкою, запитанням.

У розвитку мови дошкільників важливе значення мають ігрові прийоми: створення ігрової ситуації, виконання ігрових дій, звуконаслідування, загадкова інтонація голосу, використання жартів. Як ігрові прийоми можуть виступати елементи дидактичної гри, гри-драматизації. У практиці роботи найчастіше використовується комплекс прийомів.

§ 3. УМОВИ УСПІШНОГО РОЗВИТКУ МОВИ ДІТЕЙ

Для успішного розвитку мови дітей дошкільного віку необхідно створити в дитячих установах відповідні умови, а саме: гігієнічні умови, що забезпечують охорону органів зору, слуху, мовлення, правильну мову оточуючих людей; змістовність дитячого життя; забезпечення мовної практики; наявність посібників з розвитку мови.

Нормальна діяльність центральної нервової системи, органів зору і слуху є важливими і необхідними умовами розвитку мови дітей. У дитячих садках треба боротися з шумами, які негативно впливають на органи слуху, стежити за станом слуху кожної дитини, реагувати на скарги дітей, пояснювати батькам необхідність оберігання їхнього слуху.

Другою важливою умовою розвитку мови дітей є правильна мова оточуючих. Діти засвоюють мову, наслідуючи дорослих. Зразком для наслідування повинна бути чиста, літературно правильна мова. Мова вихователя, звернена до дітей, є педагогічним засобом впливу на них, тому вона повинна відрізнятися від звичайної розмовно-побутової мови і відповідати таким вимогам: мати наближений до літературної стиль, бути неголосною, привітною, ввічливою. Систематичне вдосконалення мови є професійним обов'язком вихователя.

Тема 6.

МЕТОДИКА РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ.

План

1. Поняття зв'язного мовлення і розвиток мовних функцій.
2. Розмова вихователя з дітьми.
3. Методика проведення бесід з дітьми
4. Види дитячих розповідей і прийоми навчання розповіді .
5. Методика навчання дітей описовим розповідям

6. Методика роботи з дидактичною картиною
7. Методика навчання дітей розповідям з власного досвіду
8. Методика навчання дітей творчої розповіді .
9. Методика навчання переказу художніх творів.
10. Дидактичні ігри та їх роль у розвитку зв'язного мовлення .

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні.- -К.,1998.
2. Богуш А.М., Орланова Н.П., Зеленко Н.І., Лихолетова В.К. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі. – К.: Вища школа,1992.- С. 112 - 127.
3. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо – мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. – К.: Видавничий Дім „ Слово”, 2006.- С. 205 – 214.
4. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних педагогічних закладів.Упорядник Богуш А.М. Частина 1 та 2 – К.: Видавничий Дім „ Слово”,2005, С.469 – 552.
5. Бородич А.М. Методика розвитку речи. – М.,1984.- С. 99-100.
6. Виготский Л.С.Развитие устной речи // Собр. Соч.: В 6т.- М.1983-Т.3.-//С.176.
7. Дитина. Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку / Наук. кер. О.В.Проскура.- К.: Освіта, 1993. - 270 с.
8. Дитина в дошкільні роки / Наук. кер. К.Л.Крутій.- Запоріжжя: ЛІПС. Лтд, 2000. -268 с.
9. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.// Упорядник Богуш А.М. Частина 1 та 2. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2005.С.469-552.

§ 1. ПОНЯТТЯ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК МОВНИХ ФУНКЦІЙ

Провідну роль у процесі мовного розвитку дошкільника відіграв розвиток зв'язного мовлення, оскільки речення є одиницею мови.

Існує два типи зв'язного мовлення: діалогічне і монологічне. Діалог – це розмова двох або кількох осіб. Він складається із запитань та відповідей, не потребує розгорнутих речень, тому що їх зміст доповнюється мімікою, жестами, інтонаціями, а також ситуацією, обстановкою, в якій перебувають співрозмовники. Тому в діалозі

багато неповних номінативних, питальних і окличних речень; значне місце тут посідає розмовна лексика; складні речення зустрічаються рідше, ніж у монологі.

Монологічне мовлення - це мова однієї особи, спрямована до слухачів. Вона більш розгорнута, вимагає більшої напруженості пам'яті, напруженішої уваги до змісту і форми мови. Монологічне мовлення спирається на мислення, яке логічно більш послідовне, ніж у процесі діалогу. Для того щоб монолог був зрозумілим слухачам, у ньому повинні використовуватися повні і поширені речення, точні формулювання.

Монолог потребує ретельної попередньої підготовки, значного вольового зусилля, композиційних і логічних умінь. Монолог не підтримується ситуацією або запитаннями на відміну від діалогу, він, як правило, адресований не одній людині, а багатьом. Тому монолог повинен бути складений дуже ретельно, щоб бути зрозумілим слухачам.

Розвиваючи усне мовлення дошкільників, вихователь формує у них навички як діалогічного, так і монологічного мовлення.

Однією з основних функцій мови, що розвивається в дошкільному віці, є функція спілкування. В ранньому дитинстві мова дитини, виступаючи засобом спілкування з дорослими та іншими дітьми, безпосередньо пов'язана з практичною діяльністю дитини або з наочною ситуацією, в якій відбувається спілкування.

Встановлено, що ранній і молодший дошкільний вік – це вік діалогічної мови. Маленькій дитині легше розповісти про щось окремими словами, реченнями, відповідями на запитання, ніж зв'язною розгорнутою розповіддю. На основі досліджень (Г. М. Леушина) було встановлено, що діалогічна мова є початковою формою мови дитини.

Ситуативна мова цілком зрозуміла для співрозмовників, але не зрозуміла сторонній людині, яка не знає ситуації. Вона характеризується тим, що дитинча розповідає іншому так, нібито її співрозмовнику вже добре відомо те, про що вона говорить. Замість зв'язного викладу вона обмежується окремими короткими реченнями, широко використовує займенники *він, вона, вони*, прислівники *там, тут, це*. Ситуативна мова характеризується підвищеною експресивністю. Дитина жестикулює, приймає різні пози, супроводжує свою мову мімікою. Основною специфічною рисою ситуативної мови є те, що вона має характер розмови. Вона граматично менш оформлена. Діалогічна форма мови раннього віку є результатом і разом з тим вираженням недостатньої самостійності дитини, тісного зв'язку її діяльності з діяльністю дорослих.

У дошкільному віці відбуваються суттєві зміни умов розвитку

дитини, і насамперед зміна її стосунків з дорослими. Розвиваються різні види діяльності дітей: творча рольова гра, зображувальна, елементарна трудова та самостійна художня діяльність. Зміна способу життя дитини, виникнення нових стосунків з дорослими і нових видів діяльності приводять до диференціювання функцій і форм мови.

Виникають нові завдання спілкування, що полягають у передачі дитиною дорослому своїх вражень, одержаних поза безпосереднім контактом з дорослими. Виникає форма мови — повідомлення у вигляді розповіді про пережите і бачене. На основі життя в колективі і виникає необхідність домовлятися про загальний задум діяльності, про розподіл функцій і контроль за виконанням правил та ін.

Під впливом розширення кола спілкування і пізнавальних інтересів дитина оволодіває контекстною мовою. Контекстна мова вимагає повного опису ситуації, щоб бути зрозумілою без безпосереднього сприймання цієї ситуації. Переказ книжок, розповіді про цікаві факти або описування предмета не можуть бути зрозумілі слухачам без зв'язного викладу. Дитина починає сама до себе ставити певні вимоги і намагається слідувати їм при побудові розповіді.

Дослідження Г. М. Леушиної показали, що протягом дошкільного віку ситуативністю характеризується мова дітей у розповідях на теми з власного досвіду та в наочній ситуації. Навіть у наймолодших дітей ситуативність помітно знижується в переказах; проте якщо в переказ ввести картинки, мова знову стане ситуативною. У дітей старшого дошкільного віку ситуативність мови помітно знижується і в самостійних розповідях на теми з власного життя і за картинками; при переказі (з картинками і без них) мова в основному має контекстний характер.

Після трьох років дитина починає оволодівати внутрішнім мовленням. З цього часу мовлення для неї стає не тільки засобом спілкування, а виконує вже й інші функції, насамперед пізнавальну: засвоюючи нові слова і нові граматичні форми, дитина розширює своє уявлення про навколишнє, про предмети і явища дійсності та їхні зв'язки.

Паралельно з розвитком комунікативної і пізнавальної функцій у дитини починається засвоєння мови як регулятора її поведінки, розвивається регулятивна функція. Першими словами-регуляторами її поведінки є слова *можна, не можна*, дієслова у наказовій формі типу *іди, принеси* тощо. Нарешті, дитина навчається користуватися своєю мовою для планування власної поведінки, з'являється плануюча функція мови — найвища форма володіння мовою. До кінця дошкільного віку дитина оволодіває всіма основними формами

усного мовлення.

Особливим типом мови дитини є пояснювальна мова. В старшому дошкільному віці у дитини з'являється потреба пояснити товаришу зміст гри, будову іграшки тощо.

Часто навіть незначне нерозуміння призводить до взаємного незадоволення, до конфліктів. Пояснювальна мова вимагає певної послідовності викладу, виділення головних зв'язків і відношень в ситуації, яку співрозмовник повинен зрозуміти.

§ 2. РОЗМОВА ВИХОВАТЕЛЯ З ДІТЬМИ

Розмови вихователя з дітьми в повсякденному житті – один з основних методів розвитку діалогічної мови дітей. Розмовляючи з дитиною про бачене, про те, що вразило дитину, про пережите нею, вихователь розвиває і збагачує мову дітей. Розмови з дітьми сприяють розширенню словника, виховують інтерес і увагу до слова, вміння зв'язувати, співвідносити слово з образом, з уявленням, в основі якого лежить образ.

Спільну діяльність дітей у повсякденному житті вихователь організовує так, щоб вони краще могли використовувати мову як засіб спілкування, а також підтримує її розвиває у дітей зростаючу потребу в мовному спілкуванні. Не лише на заняттях, а й у повсякденному житті діти повинні вчитися відповідати на запитання вихователя і своїх товаришів, вислуховувати зауваження, висловлювати свої думки логічно, послідовно, зв'язно. Під час систематичних розмов з вихователем діти вчать запам'ятовувати побачене й пережите і зрозуміло розповідати про це іншим. Чим більше вихователь розмовляє з дітьми, тим частіше і вони звертаються до нього, розповідають про свої враження, переживання. Якщо розмовам з дітьми вихователь приділяє належну увагу, то і діти порівняно швидко навчаються розповідати за картинкою, на тему, описувати тощо.

Розмови з дітьми про раніше бачене, пережите плануються вранці, на денній і вечірній прогулянках; розмовами супроводжуються режимні процеси, ігри дітей, трудова, самостійна художня діяльність. Планувати розмови треба кожного дня, записуючи, з ким із дітей буде організовано розмову, про що саме. Але часто виникають нагоди і для проведення позапланових розмов. Молодші діти краще реагують на індивідуальне звертання, тому розмови проводяться з окремими дітьми; в старших групах до розмови на ту чи іншу тему залучаються невеличкі групи дітей. Діти вже вміють уважно вислухати один одного, підтримати спільну розмову.

Тематика розмов з дітьми повинна спиратися на їхній досвід,

знання й уявлення про навколишнє життя.

Важливою умовою для виникнення і розширення дитячих розмов є змістовність життя дітей у дитячому садку. Систематичні заняття, цікаві екскурсії, спостереження, організація годин дозвілля, ігри, праця дітей, веселі свята стають змістом їхніх розмов.

§ 3. МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ БЕСІД З ДІТЬМИ

Одним із основних методів розвитку діалогічної мови у дітей дошкільного віку на заняттях є бесіда. Бесіда — це організована, цілеспрямована розмова вихователя з дітьми з певної теми, яка складається із запитань і відповідей. Бесіда є ефективним словесним методом навчання, який при правильному його поєднанні з конкретними спостереженнями та діяльністю дітей відіграє велику роль в освітньо-виховній роботі з дітьми.

Розроблений Сократом і Платоном метод бесіди застосовувався у навчанні молоді риториці і логіці. Пізніше цей метод був використаний у шкільному навчанні. З часів Я. А. Коменського та Й. Г. Песталоцці постало питання про застосування бесід у дошкільному вихованні.

За допомогою бесід діти цілеспрямовано засвоюють відомості про конкретні предмети й явища, вчаться словом передавати ознаки предметів, дії з предметами. В бесіді вихователь учить дитину чітко висловлювати свої думки, розвиває вміння слухати і розуміти запитання, правильно формулювати відповідь на них — коротко або докладніше залежно від характеру запитання, правильно ставити запитання. Бесіди активізують дитячу мову, сприяють розвитку діалогічного мовлення. Оволодіння навичками діалогічного мовлення мав важливе значення для наступного навчання в школі.

В умовах дитячого садка бесіда використовується як важливий засіб колективного спілкування дітей.

Бесіда як метод навчання використовується в основному в старшій групі. Проте окремі бесіди (наприклад, про працю дорослих у дитячому садку, про пори року) можна успішно проводити в середній групі (з другої половини року).

Змістом бесіди є програмний матеріал по ознайомленню дітей з навколишнім: з предметами побуту, праці, з побутом і працею людей, явищами природи, суспільним життям, святами, з іграми, навчанням і працею дітей у дитячому садку. Зміст бесіди може складати обговорення прослуханих казок, оповідань, віршів, розглянутих картин, діафільмів, кінофільмів, телепередач тощо.

Сучасні методисти пропонують різноманітну тематику для бесід з дошкільниками. Г. Поширеними є бесіди, які відтворюють

факти і явища суспільного життя: «Київ – головне місто України», «Наше місто», «Ми любимо своє село», «Що ми бачили в бібліотеці». Ряд бесід присвячується темам праці, трудовим процесам, трудовим справам самих дітей «Хліб — всьому голова», «Професії твоїх батьків», «Як шиють одяг», «Про будівництво», «Ми – чергові», «Що ми виростили на городі, в саду» тощо.

З дошкільниками проводяться бесіди про машини, які допомагають дорослим у праці («Що машини допомагають робити в дитячому садку і вдома», «На чому люди їздять», «Які машини допомагають колгоспникам вирощувати врожай» тощо), про предмети, з якими діти зустрічаються кожного дня («Наші іграшки», «Про одяг і взуття», «Про посуд» і т. ін.).

Вихователь повинен глибоко продумувати зміст бесід, відбирати для обговорення ті факти й явища, які підводять дітей до узагальнюючих висновків і в той самий час потребують додаткових пояснень, відомостей, щоб діти повніше і глибше осмислили матеріал спостережень.

Бесіда досягає своєї мети тільки при чіткій організації і продуманій методиці її проведення. Тому значне місце в успішному проведенні бесіди має ретельна підготовка до неї вихователя і дітей. Вихователь, визначивши завдання і тему бесіди, продумує і підбирає її зміст, структуру, визначає характер і формулювання основних запитань. Крім того, підбирає необхідні наочні посібники, технічні засоби, продумує, як урахувати індивідуальні особливості дітей і забезпечити диференційоване керівництво ними під час бесіди.

Готовність дітей до бесіди полягає у наявності в них відповідних знань про предмет чи явище, які будуть обговорюватись у бесіді. Ці знання дитина одержує під час екскурсій, спостережень, розгляду картин, перегляду діафільмів, телепередач тощо. Бесіда повинна будуватися на основі життєвого досвіду і знань дітей. Наприклад, бесіду на тему «Про зиму» можна проводити тільки тоді, коли діти вже ознайомились з зимовими явищами природи, слухали відповідні оповідання і вірші.

Структура бесіди залежить від теми, змісту, віку дітей. У ній взаємопов'язані такі структурні елементи, як початок бесіди, основна та заключна частини.

Почати бесіду можна по-різному – із згадування, з розповіді, з розгляду картинки, іграшки, предмета, з загадування загадки, читання вірша, які мають пряме відношення до теми.

В основній частині бесіди розкривається її конкретний зміст. Готуючи бесіду, вихователю треба спланувати її етапи, тобто виділити суттєві компоненти того поняття, яке буде аналізуватися з

дітьми. До дітей послідовно ставляться запитання, які спрямовують їхню активність. По ходу бесіди вихователь дає пояснення, стверджує дитячі відповіді, узагальнює їх, показує наочний матеріал і т. ін. Бесіда повинна бути емоційною, жвавою, підвищує активність дітей. Залежно від змісту бесіди в ній в різних поєднаннях використовуються такі прийоми, як запитання, пояснення, показ наочного матеріалу.

У процесі бесіди педагог іноді повідомляє нові відомості, щоб уточнити або поглибити знання дітей про ті предмети й явища, про які йде мова. В бесіді, можна використовувати різні прийоми словникової роботи — пояснення вихователем значення окремих слів, повторення слова хором разом з вихователем.

Успіх і педагогічна результативність бесід багато в чому залежить від правильно поставлених перед дітьми запитань.

Усі запитання можна поділити, як зазначає Є. О. Радіна, на дві групи. До першої можна віднести ті, які вимагають від дітей простої відповіді чи описування предметів, явищ. Це запитання що? хто? який? куди? та ін. Вони ставляться на початку бесіди або мікротеми бесіди для того, щоб відновити в пам'яті дитини те, що вона бачила, переживала. Друга група запитань вимагає від дітей деяких логічних узагальнень, умовиводів, встановлення причинних зв'язків, розкриття змісту теми (для чого? чому? навіщо? чим схожі? як узнати? та ін.).

Такі запитання пошукового та проблемного характеру повинні відігравати провідну роль в бесіді, особливо в старшій і підготовчій групах. Вони здебільшого ставляться після того, як в пам'яті дитини відновилися знання, образи, і на основі аналізу вона може прийти до висновку.

Відповіді дітей у бесіді можуть бути розгорнутими і короткими. Вимагати на кожне запитання розгорнутої відповіді не слід, інакше бесіда втратить свою невимушеність, стане нецікавою.

У практиці зустрічаються випадки, коли вихователі вимагають повної відповіді. Проте не слід цього робити у жвавій бесіді, яка захоплює не тільки розум, але й емоції дітей. Цим знижується емоційна безпосередність обміну думками і враженнями, що характерно для усного розмовного мовлення; мова дитини набуває характеру «книжної».

Вихователь у ході бесіди викликає якомога більше дітей, враховуючи при цьому індивідуальні особливості кожного. Соромливих дітей треба підбадьорювати, надто жвавих стримувати, терпляче вислуховувати відповіді млявих дітей. Неприпустимо запитувати одних і тих самих дітей. Якщо вихователь довго розмовляє з однією дитиною, то решта нудьгує, не бере участі в

бесіди.

В бесіду можна включити прослуховування платівок, магнітофонних записів, літературних текстів, що підвищує емоційність сприймання матеріалу. Можна використати також ігрові вправи, загадки, читання художніх творів.

У заключній частині бесіди вихователь пропонує дітям прочитати знайомий вірш, заспівати пісню, близьку за змістом до теми бесіди. Можна прочитати художнє оповідання, провести дидактичну гру, прослухати магнітофонний запис.

§ 4. ВИДИ ДИТЯЧИХ РОЗПОВІДЕЙ І ПРИЙОМИ НАВЧАННЯ РОЗПОВІДІ

Усі розповіді можна умовно поділити на розповіді на наочній і словесній основі, за змістом — на фактичні і творчі.

При складанні фактичної розповіді дитина перш за все спирається на свої сприймання і пам'ять, при придумуванні користується головним чином творчою уявою. Фактичні розповіді можуть супроводжувати сприймання дитини (за спостереженням) або спиратися на її уявлення (по пам'яті). У придуманих розповідях діти використовують свій попередній досвід, але окремі відомості об'єднують новою ситуацією. Це може бути розповідь з реалістичним змістом (розповідь про якийсь випадок з кимось, про уявні дії і вчинки людей, зображених на картині) і казка, де дійовим особам надаються фантастичні якості.

За формою розповіді можуть бути описові і сюжетні. Описові розповіді – це виклад характерних ознак предмета або явища. Частіше зустрічаються описові розповіді фактичного характеру: опис картини предметів.

Різновидами описових розповідей є порівняльна і пояснювальна. Дошкільників вчать складати опис двох предметів з контрастними ознаками, а також пояснювальні розповіді з елементами розмірковування, доведення, у супроводі показу названих дій. Наприклад, дитина може пояснити товаришу, як використовувати той чи інший предмет, іграшку, як грати в гру. Описова розповідь може бути і вигаданою. Наприклад, розповідь про те, яку б іграшку зробила дитина або яку б картину намалювала

Сюжетна розповідь – це передача подій, які змінюються в часі. В ній обов'язково повинні бути дійові особи. Сюжетна розповідь найчастіше має творчий характер, наприклад: сюжетна розповідь — казка про іграшки (придумати, як два зайчики жили в лісі, що вони робили тощо) ; розповідь про дійових осіб картини (що вони робили до зображеної події, що робитимуть потім); розповідь на запропоновану тему.

Героєм сюжетної розповіді може бути і дитина, якщо вона розповідає про реальну подію («Як ми з татом ходили в зоопарк») або придумує, передбачає («Який подарунок я зроблю мамі до свята 8 Березня»)

Найважчі – творчі, вигадані розповіді, вони проводяться в старшій групі дітям треба дати знання про типову структуру: **(експозиція)** називається герой (або герої), іноді дається **опис** їх зовнішнього вигляду; потім розповідається, **коли, де відбувалася** дія (зав'язка); далі дія розвивається, встановлюються зв'язки між епізодами, після чого йде закінчення (розв'язка).

Велике значення у навчанні розповіданню має зміст розповіді. Це можуть бути розповіді за сприйманням (опис іграшки, предмета або картинки, які діти розглядають), по пам'яті (про те, що сприймали до моменту розповідання), розповідь за уявою (придумана розповідь, яка побудована на основі роботи уяви). Розповіді за сприйманням і по пам'яті мають фактичну основу, в них розповідається про реально існуючі речі, події, явища; розповіді за уявою – творчі, які потребують від дитини вміння використовувати свій досвід, створювати нові образи і ситуації. Творчі розповіді можуть спиратися і на наочну основу (придумати події з героєм картини, що виходить за її межі; придумати казку про іграшку), і на словесну (придумати розповідь на запропоновану тему, наприклад: «Як діти виручили з біди свого товариша», «Як слоненя вчилася кататися па велосипеді»).

У навчанні дітей розповіді застосовуються різні прийоми, основними з яких є: зразок розповіді вихователя, складання розповіді за частинами, колективне складання розповідей та ін.

Зразок розповіді – це опис предмета, події, явища, доступний для наслідування дітьми як за змістом, так і за формою. Розповідь-зразок повинна бути простішою, ніж розповідь для слухання, тому що слухати і розуміти легше, ніж самому розповідати. Зразок повинен мати цінний виховний зміст, у ньому треба описувати хороші вчинки, дружні почуття тощо. Щоб наблизити зміст розповіді до досвіду дітей, вихователь може використати форму спогадів з свого дитинства: «Коли я була маленькою...» Для розповіді треба підібрати конкретний факт чи подію, розповідати послідовно, не відходячи від сюжетної лінії розповіді; мова має бути живою, образною, речення короткі.

Зразок розповіді є найлегшим прийомом навчання, тому що він показує дітям головний результат, до якого вони повинні прагнути, допомагає підібрати аналогічний зміст для їхньої розповіді. Зразок розповіді визначає її обсяг, послідовність. Тому зразок застосовується на початкових етапах навчання розповіді, у випадках

постановки перед дітьми нових завдань. Як дидактичний прийом зразок використовується частіше на початку заняття, а також у ході його, якщо діти відчують труднощі в складанні розповіді (частковий зразок); у кінці заняття зразок губить свою дидактичну цінність. Можна запропонувати дітям другий варіант розповіді-дублера для співставлення з першим. Наприклад, педагог описує дві різні іграшки і пояснює обов'язкові елементи цих описів.

Для того щоб домогтися від дітей самостійної творчої роботи, вихователь повинен пояснити свою розповідь, нібито показати, як її скласти. Тому на перших етапах зразок розповіді краще поєднувати з її планом.

План розповіді – це два-три основних запитання, які визначають зміст і послідовність викладу. Як правило, після двох-трьох занять із зразком розповіді план стає самостійним, основним прийомом навчання. У процесі заняття план треба поповнювати новими запитаннями, це активізує увагу дітей, дає можливість індивідуалізувати завдання.

Щоб полегшити дітям складання розповідей за планом, рекомендується колективний розбір плану. Цей прийом використовується здебільшого при складанні дітьми розповідей на початкових етапах (розповіді за картиною або на тему). Картина або тема пропонується всім одна, тому зразок може обмежити творчість дітей. Сутність цього прийому полягає в тому, що вихователь до складання розповідей обговорює з дітьми окремі питання плану, показуючи можливість урізноманітнення змісту розповідей. На одне й те саме запитання плану вихователь пропонує відповісти декільком дітям.

На деяких заняттях можна застосувати складання розповіді за частинами або колективне складання розповіді. Цей прийом використовується при складанні розповіді за картиною, яку можна поділити на кілька частин, а також при складанні розповіді описового характеру з колективного досвіду, коли вихователь поділяє її на дрібніші частини або підтеми, та коли діти складають колективний лист дітям іншого дитячого садка, хворому товаришу.

У навчанні розповіді використовується і такий прийом, як закінчення дітьми розповіді, розпочатої вихователем. Розвитку у дітей фантазії сприяє підказування варіантів сюжету, обставин дій та ін.

Запитання як прийом навчання в розповіданні займає другорядне місце. Запитання дітям ставляться, як правило, після закінчення розповіді для уточнення або доповнення її. Як і на інших заняттях, треба уникати «пустих», неконкретних запитань типу «Що ще скажеш?», «Більше не розкажеш ні про що?». Вони не

допомагають дитині або викликають випадкову відповідь. У процесі ж розповіді дитини, якщо трапляється якась помилка, краще підказати слово або речення, виправити помилку, що меншою мірою порушить зв'язність, плавність розповіді, ніж запитання.

Оцінка – важливий прийом навчання розповіді. Суть її полягає в тому, щоб діти наслідували те, що схвалив вихователь, і уникали того, що він засудив. Тому оцінки, які даються в кінці розповіді, не мають дидактичного значення. І вихователь, і діти не пам'ятають, які були розповіді, діти не зможуть сприйняти зауважень вихователя. Доцільніше давати оцінку по ходу слухання розповідей і не обов'язково розгорнуту. Вихователь повинен у своїй оцінці відмітити спроби творчості, вдале розкриття сюжету, виразність мови, повноту передачі тощо.

§ 5. МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ОПИСОВИМ РОЗПОВІДЯМ

Описування предметів, іграшок учить дітей виділяти найхарактерніші ознаки предметів, знаходити для опису точні слова і вирази, визначати відмінне і схоже в предметах у процесі їх порівняння. Вправи на описування іграшок, предметів готують дітей до проведення дидактичних ігор на описування. Такі заняття запропонувала в свій час Є. І. Тихоєва, вона надавала їм великого значення в розвитку точності словника, зв'язного мовлення, логічності мислення, в розширенні кругозору дітей.

Навчання описуванню іграшок, предметів проводиться в усіх групах дитячого садка. В молодшій і середній групах дітей вчать описувати предмети при наявності їх, а в старшій – ще й по пам'яті. Діти повинні навчитися складати «загадки» про предмет або його зображення – описувати найхарактерніші ознаки предмета, не називаючи його, впізнавати предмет за описом. Крім того, в процесі описування треба вчити дітей порівнювати предмети між собою, виділяючи різницю між ними, а також спільні ознаки. Описуванню іграшок повинно передувати розглядання їх, під час якого діти вчаться виділяти деталі і якості іграшок, оволодівають відповідним словником. Вихователь ставить запитання щодо зовнішнього вигляду, якостей іграшки, дій з нею. Діти підбирають порівняння, використовують різноманітну лексику.

На перших заняттях вихователь використовує загальний наочний матеріал (шість – вісім досить великих предметів або іграшок).

Потім можна проводити заняття з індивідуальним роздавальним матеріалом. Для таких занять треба підбирати іграшки невеликі, різноманітні (але примірно однакової складності).

Бажано підбирати іграшки з яскраво вираженими індивідуальними особливостями і демонструвати їх у русі. Підбирають також іграшки одного найменування, але різні за зовнішнім виглядом. Такий підбір забезпечує активізацію словника дітей та розвиток зв'язного мовлення на основі використання прийому порівняння.

Підбираючи матеріал для описування і порівняння, треба пам'ятати про його доступність дітям цього віку. Підбирати матеріал слід відповідно до кола знань про навколишнє, визначений програмою виховання та навчання в дитячому садку в кожній віковій групі. На початку заняття вихователь нагадує дітям про те, що вони розглядали багато іграшок. Повідомляє, що сьогодні вона теж принесла іграшки. Ставить мету перед дітьми – розглянути іграшку і розповісти про неї. У молодшій групі вихователь дає зразок опису. Наприклад: «Послухайте, діти, спочатку розкажу я про іграшку, а потім будете розповідати ви. Це лялька Оксана. У неї чорні коси, а в них червона стрічка. Одягнена Оксана в сукню – білу з синіми смужками. На ногах біленькі панчішки й синенькі черевички. Ляльку Оксану можна годувати, вкладати спати, возити в колясці». Після цього вихователь пропонує дітям описати аналогічну іграшку (наприклад, ляльку Таню в іншому вбранні), що дозволить їм скласти свою розповідь, легко наслідуючи зразок. Дитина підходить до столу вихователя, бере в руку іграшку, розглядає її і, повернувшись обличчям до групи, починає описувати. Поступово зразок опису замінюється планом.

У середній групі діти спочатку не можуть утримати в пам'яті весь план опису. Тому в ході описування ними предмета виникне необхідність нагадувати їм запитання плану, допомогти навідними запитаннями.

У старшій групі можна вже не давати зразок, а обмежитися лише планом (три – п'ять запитань). Наприклад: Як називається іграшка? Якого вона кольору, форми? З чого зроблена? Як з нею можна гратися? Або: Що це? З чого зроблено? Якого кольору (форми)? Для чого потрібно? Де його зробили?

Протягом заняття слід викликати і тих дітей, що вміють, і тих, що не вміють описувати. Якщо спочатку викликана дитина не зможе описати іграшку, то це саме завдання можна запропонувати іншій дитині. Якщо й інші діти описують незв'язно, схематично, то варто в ході заняття дати свій зразок опису. .

На заняттях слід заохочувати спроби дітей привносити свій досвід. Для описування підбираються знайомі предмети, і діти можуть включати в опис свої враження від них.

Описані іграшки залишаються на столі вихователя, якщо вони

потрібні для порівняння, класифікації, а потім їх треба сховати, щоб вони не відвертали увагу дітей. У процесі заняття можна використати хороше звуконаслідування, читання віршів, загадування загадок, ігрові вправи з іграшкою. Це зробить заняття цікавішим.

З метою ускладнення дітям п'яти років (друге півріччя) можна запропонувати групу іграшок. Діти повинні не тільки описати іграшки, а й точно визначити, де вони стоять (спереду, ззаду, зліва чи справа). Або запропонувати дитині поставити іграшки так, як вона хоче, а потім розповісти про них.

Дітям старшої групи дають завдання описувати по пам'яті, наприклад, описати свого собаку або кішку, свої іграшки, вулицю, кімнату, одяг тощо.

Важливе значення має описування натуральних предметів, знайомих дітям з життєвої практики. Це можуть бути об'єкти природи, знаряддя праці, посуд, швейне приладдя, письмове (для підготовчої групи), різні предмети (ключі, ложка, ліхтарик тощо).

Розповідаючи, дитина пояснює призначення предмета, демонструє дії з ним. Про аналогічні предмети діти можуть скласти порівняльні розповіді. На заняттях придумують загадки, читають художні твори про предмети,

Уміння описувати предмети закріплюється в інших видах діяльності (образотворчій, рольових іграх, конструюванні тощо).

§ 6. МЕТОДИКА РОБОТИ ДИДАКТИЧНОЮ КАРТИНОЮ

Розповідання за картиною – це складна розумова діяльність, в якій мають місце аналіз, синтез, порівняння, умовивід.

Навчання дітей розповіді за картиною позитивно впливає на поведінку дітей, на вироблення в них якостей, необхідних для успішного навчання в школі. У дітей виникають інтерес до занять, вимогливість до себе, здатність уважно стежити в процесі занять за вказівками вихователя і мовою товаришів, прагнення до самостійності вимогливість до своєї мови і мови інших, самокритичність та інші якості.

Формування умінь розповідати за картиною не можна розглядати ізольовано від особливостей сприймання дітьми картини. Сприймання – досить складний психологічний процес. Цій проблемі присвячено багато досліджень (С. Л. Рубінштейн, О. В. Запорожець, Г. О. Люблінська, Є. О. Фльорина). Під час сприймання картини «працює» тільки один аналізатор – зоровий, що веде до ускладнення сприймання. Зображене на картині не просто повторює реальний предмет, а передає його за допомогою специфічних художніх прийомів і засобів. Дитина повинна навчитися правильно

співвідносити зображене з тим, що воно передає, і розповісти про нього.

У ранньому дитинстві сприймання завжди включено в предметну діяльність. Діти переддошкільного віку нерідко діють із зображеним на картині, як з реальним предметом. Вони гладять рукою зображення, цілують, нюхають квіти та ін. У дошкільному віці діти вже розрізняють і те, що зображено. З'являється порівняно тривалий розгляд предмета або його зображення.

Успіх навчання розповіданню залежить від розуміння дітьми сюжету картини. Молодшим дошкільникам ще важко виділити головне в сюжеті картини. Дитина намагається спочатку перерахувати всі предмети. Дошкільники ще не досить добре орієнтуються в просторових співвідношеннях зображуваних предметів, не вміють бачити перспективу, відчують труднощі у впізнанні зображених об'єктів при зміні їх ракурса, не завжди правильно сприймають зображені на картині рухи. Важко дається дітям сприймання емоційного переживання, вираженого в позі і жестах дійових осіб. Труднощі у сприйманні сюжету картин затримують й оволодіння навичками розповідання. Про це слід пам'ятати вихователю, підбираючи картини для навчання розповіданню. Сюжет картини повинен відповідати досвіду, почуттям та переживанням дітей, викликати у них певні естетичні та моральні почуття.

Дітям молодших груп доступні картини з зображенням того, що вони бачили в житті і можуть чітко уявити. Це можуть бути прості сюжети з дитячого життя, свійських тварин («Кішка з кошенятами», «Гра з лялькою», «Таня на прогулянці»). Дітям середнього дошкільного віку доступні сюжетні картинки з життя сім'ї, дитячого садка, громадського життя («На території дитячого садка», «На народному святі» і т. ін.). Старшим дошкільникам можна пропонувати картини з складнішим сюжетом. Цікаві і доступні дітям середнього і старшого дошкільного віку серії картин, об'єднаних однією темою, де кожна наступна картина є продовженням змісту попередньої.

Методику навчання дітей розповіданню за картинами досліджували А. М. Бородич, Е. П. Короткова та ін.

У молодших групах картина використовується з метою розвитку діалогічного мовлення дітей, збагачення й активізації словника, виховання звукової культури мови. Основним методом роботи з картиною є її розглядання у супроводі бесіди, а також розповіді вихователя.

У першій молодшій групі в першому півріччі заняття з картиною проводяться з підгрупами дітей, а в другому півріччі — з усією

групою. В другій молодшій групі заняття проводяться з усією групою дітей.

Картина вивішується трохи вище рівня очей дітей, так, щоб світло падало прямо на неї.

У другій молодшій групі вихователь пропонує дітям уважно роздивитись, що зображено на картині, і після деякої паузи починає звертатися із запитаннями (Що це? Хто це? Що робить? Що несе? Кого зустріла? та ін.). Запитання треба ставити спочатку до основного об'єкта картини, так, щоб діти уважно роздивилися його, описали, вказали на його дії, а потім і до інших об'єктів, деталей, розкриваючи в послідовності зв'язки між ними. Запитання слід продумати і поставити так, щоб дитина була змушена відповісти зв'язною фразою, а не одним словом.

У ході заняття вихователь дає пояснення, розширює відповіді дітей. «Так, це діти йдуть на свято. Бачите, які у них красиві прапорці, такі, як і в нас були на святі. Радісно дітям. Всі вони веселі, святкові, красиві». Або: «Кішка Мурка любить своїх кошенят. Вона лагідно на них дивиться»; «Весело дітям взимку: вони і на санчатах катаються, і снігову бабу ліплять, і у сніжки граються». Розгляд картини вихователь закінчує розповіддю, готує дітей до майбутнього самостійного розповідання.

Під час розглядання картини доцільно використовувати різний літературний матеріал: віршики, потішки, невеликі оповідання, що активізують увагу дітей, пам'ять, мову, впливають на їхні емоції.

Якщо діти знають віршики відповідної тематики, то можна запропонувати їм згадати і прочитати їх (про кицю, про кізоньку, про свято тощо). У молодших групах активність дітей досягається ігровими Прийомами, звуконаслідуваннями, імітацією рухів.

З метою навчання молодших дошкільників розповідання В. В. Гербова та М. М. Коніна пропонують такий прийом, як інсценівка. В гості до дітей «приходять» лялька, кішка, собачка і розмовляють з ними. Вихователь пропонує дітям показати гостям цікаву картинку і розповісти про неї.

Під час розгляду картини треба заохочувати спроби дітей привносити свій досвід. Так, розглядаючи іграшки на картині «Поділися іграшками», дітей слід стимулювати розповісти про свої іграшки.

У середній групі вихователь продовжує навчати дітей розглядати картини, розуміти їх сюжет, описувати картину за запитаннями, поступово залучає дітей до самостійного розповідання.

Вдалим прийомом навчання розповідання є колективне

складання дітьми розповіді за картиною. Вихователь ставить запитання, діти відповідають, а вихователь заохочує їх до різноманітних відповідей, до вдалих висловлювань. Потім він з висловлювань дітей складає розповідь. Через деякий час можна запропонувати дитині скласти розповідь з висловлювань дітей.

У другому півріччі дітей вчать складати розповіді за картиною за допомогою зразка вихователя. Для таких занять підбирають знайомі дітям картини. Спочатку за запитаннями вихователя діти розглядають картину, потім вихователь пропонує послухати її розповідь («Послухайте, спочатку я розповім, а потім будете розповідати ви»). Зразок розповіді вихователя повинен бути коротким, з чіткою композицією, без зайвих описів. Особливі вимоги ставляться до мови зразка. Короткі, чіткі речення, знайомий словник, зв'язний виклад допоможуть дітям добре зрозуміти ті вимоги, які вихователь ставить до їхніх розповідей.

Вихователь може дати зразок за частиною картини. Наприклад, за картиною «Кішка з кошенятами» вихователь може розповісти про одне кошенятко, а діти про інших. **Розповіді** дітей на початкових етапах можуть мати характер наслідування. Але потім за допомогою запитань, вказівок вихователь стимулює дітей до описування картини по-своєму. Можна використати такий прийом. За однією частиною картини складає розповідь вихователь, а за іншою — діти (наприклад, за картинами «Зимові розваги», «Наша Таня» та ін.). У другій половині заняття складають розповіді за змістом усієї картини, при цьому використовується лише план розповіді, наприклад: «А тепер розкажіть про все одразу: коли це було, де, як гуляли діти, що трапилось».

У старшій групі ускладнюються підбір картин, прийоми навчання, вимоги до мови дітей. Діти п'яти років мають значний досвід, багатий словник, вміють описувати предмети, іграшки, встановлювати прості причинові зв'язки між предметами та явищами. Від них треба вимагати вміння не тільки розповісти за змістом картини, скласти описову та сюжетну розповідь, а й виходити за межі зображеного на картині, пов'язувати зміст картини зі своїм досвідом.

Для розвитку зв'язного монологічного мовлення використовується такий метод, як описування картини — складання дітьми зв'язної розповіді фактичної за змістом.

Описування картини добре поєднувати з використанням емоційно-виразного слова. Треба ширше застосовувати доступні дитині образні засоби мови. Тоді бесіда або розповідь за картиною буде підвищувати інтерес до неї, сприяти емоційному зближенню дітей з героями подій, зображених на картині.

Значну роль відіграє підготовка дітей до розгляду й описування картин. Дійовим прийомом тут є вступне слово педагога перед показом картини або коротка вступна бесіда, нагадування дітям про ігри, працю, їхні спостереження тощо. В старшій групі діти вчаться придумувати творчі розповіді за картиною. У своїх розповідях вони мусять відтворити сюжет картини, взаємозв'язки і взаємовідношення дійових осіб, вийти за межі картини. Для таких занять треба підбирати картини, які мають чітко виражену сюжетну ситуацію. Увага дітей тут повинна бути спрямована на виконання творчого завдання, на оволодіння поняттям «придумати розповідь». Вихователь проводить бесіду за змістом картини, ставить запитання, які стимулюють уяву дітей, наприклад: «Як ви гадаєте, діти, хто й як допоміг хлопчикам?» або: «Подумайте, діти, і скажіть, як хлопчики вибрались з лісу?» Змістовність дитячих відповідей, розповідей залежить від того, **які** розумові і мовні завдання ставляться перед дітьми, **наскільки** вони різноманітні за змістом. Дрібні і спрощені запитання типу «А що де? Що ви бачите на картині?» та інші викликають і схематичні відповіді. Дітей треба залучати до описування обстановки, в якій відбувається подія, до описування рухів, поз, зовнішнього вигляду учасників подій, природи, речей. Тим самим можна домогтися повнішого, емоційнішого, яскравішого сприймання картини, глибокого розуміння подій, вчинків героїв. Запитання повинні бути зв'язані з подією, її учасниками. Треба також спрямовувати дітей запитаннями на тлумачення внутрішнього стану дійових осіб.

Після бесіди вихователь ставить перед дітьми завдання («А тепер, діти, придумайте розповідь про те, що трапилось на річці»), пропонує невеликий план, проводить розбір плану, що добре активізує дитячу ініціативу. Треба вчити дітей логічно, послідовно розкривати сюжет картини, домислювати початок події, кінець.

Використовуючи основний прийом навчання — зразок розповіді, педагог накреслює і додатковий прийом — план-вказівку тій дитині, якій важко складати розповідь («Почни, Олю, а того, як хлопчику купили ковзани, як він чекав зиму і що з ним одного разу трапилось на ковзанці»). Можна дати свій варіант початку розповіді з урахуванням інтересів дитини, її досвіду,

Як ускладнення до загального завдання скласти сюжетну розповідь за картиною можна запропонувати деяким дітям включити в розповідь елементи опису, скласти колективну розповідь, придумати загадки.

У старшій групі застосовується ще й такий прийом — придумування назви до картини. Спочатку дітям пропонують уважно розглянути картину, проаналізувати її зміст за запитаннями, а потім

придумати назву і відповідно до неї скласти розповідь.

У старшій групі дітей вчать розповідати за серіями картинок (дві-три картинки, об'єднані змістом). Вихователь виставляє картинки перед дітьми, проводить бесіду за їх змістом, щоб підвести дітей до розуміння загального змісту сюжету, зображеного на окремих картинках; після чого одна дитина розповідає за першою картинкою, інша — за другою і т. д. За першою картинкою може дати свій зразок розповіді вихователь, а діти продовжують розповідь за другою частиною серії.

§ 7. МЕТОДИКА НАВЧАННЯ РОЗПОВІДЕЙ З ВЛАСНОГО ДОСВІДУ

Матеріалом для розповідей з власного досвіду є дитячі спогади або уявлення. Під час таких занять діти вчаться використовувати свій життєвий досвід, передавати його в зв'язній розповіді, у них формується вміння зрозуміло, чітко, послідовно викладати свої думки безопори на наочний матеріал.

У молодших групах вихователь у процесі щоденних розмов з дітьми вчить їх зв'язно, зрозуміло, поширеними реченнями розповідати про свої враження, пережите, почуте.

Навчання розповіді з власного досвіду вводиться в середній групі, де діти з допомогою вихователя тільки вчаться складати розповіді з власного досвіду. В старшій групі вони вже повинні зв'язно, послідовно й емоційно самі розповідати про випадки з свого життя.

Основними видами розповідей з власного досвіду є придумування за зразком вихователя про цікавий випадок з свого життя (без обмеження конкретною темою) і розповідь на тему, яку пропонують одну для всіх дітей. Легшими є теми з досвіду колективного («Як ми святкували свято», «Як ми працювали на городі», «Як ми ходили в зоопарк», «Як ми збирали врожай») чи індивідуально («Мій день народження», «Про мої іграшки», «Як я відпочивав влітку» тощо).

Тема 7 МЕТОДИКА СЛОВНИКОВОЇ РОБОТИ В ДОШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

План

- § 1. Закономірності становлення слова у дітей
- § 2. Особливості словника дітей і завдання словникової роботи.
- § 3. Принципи словникової роботи .

§ 4. Методи і прийоми словникової роботи та ознайомлення дітей з навколишнім.

§ 5. Бесіда за картинами

§ 6. Методи опосередкованого ознайомлення дітей з навколишнім

§ 7. Дидактичні ігри та вправи.

§ 8. Заняття з ознайомлення дітей з навколишнім та заняття з словникової роботи.

§ 9. Ознайомлення дітей з правилами дорожнього руху.

§ 10. Ознайомлення дітей з правилами пожежної безпеки.

Література:

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / Наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – 2-ге вид., – К.: Світич, 2008.-430.

2. Богуш А.М., Орланова Н.П., Зеленко Н.І., Лихолетова В.К. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі. – К.: Вища школа, 1992.- С. 174-235.

3. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія – К.: Видавничий Дім * Слово*, 2004. – 41 – 55.

4. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо – мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. – К.: Видавничий Дім „ Слово”, 2006.- С. 205 - 214

5. Бородич А.М. Методика развития речи. – М., 1984.- С. 99-100.

6. Виготский Л.С. Развитие устной речи // Собр. Соч.: В 6 т.- М. 1983-Т.3.-//С.176.

7. Дитина. Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку / Наук. кер. О.В.Проскура.- К.: Освіта, 1993. - 270 с.

8. Дитина в дошкільні роки / Наук. кер. К.Л.Крутій.- Запоріжжя: ЛІПС. Лтд, 2000. -268 с.

9. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.// Упорядник Богуш А.М. Частина 1 та 2. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2005.С.469-552.

10. Тихеева развитие речи детей. –М., 1981.-С.28.

11. Чуковский К.И. От двух до пяти : книга для родителей. – М., 1990.

§ 1. ЗАКОНОМІРНОСТІ СТАНОВЛЕННЯ СЛОВА У ДІТЕЙ

Слово – це основна одиниця мови, її будівельний матеріал. Змістом слова є поняття, тобто його смислове значення. За словами Л. С. Виготського, «смислове значення слова з психологічної точки зору є не що інше, як поняття». Слова мають узагальнений характер. З фізіологічної точки зору слово – це умовний рефлекс, це «сигнал-сигналів» (І. П. Павлов).

Як же дитина засвоює слово? Коли для дитини слово стає умовним подразником? Л. С. Виготський підкреслює, що в основі оволодіння словом лежить вроджена реакція, безумовний рефлекс, який проявляється протягом першого року життя у вигляді крику, гукання, гуління, лепету. Ці безумовно-рефлекторні голосові реакції пов'язані з емоціями і відбивають емоційний стан дитини (позитивний чи негативний). Отже, до восьмидесяти місяців життя слово для дитини залишається лише звуковим подразником.

А. К. Маркова накреслила певну послідовність оволодіння словом. I етап – поява слова-складу; дитина вживає скорочене слово у вигляді одного складу. Це відбувається у віці вісім – десять місяців. Дитина начебто вибирає один склад слова, який є представником всього слова: ка – качечка, ля – лампа (І. А. Сікорський).

За даними А. К. Маркової, Г. М. Ляміної, дитина не обов'язково виділяє наголошений склад, вона може назвати слово, виділивши з нього будь-який склад (па – лампа), або навіть бере зовсім інший склад (ді – телефон). Це дослідження не заперечує попереднє, а лише доповнює його.

2 етап – поява двохскладових слів (десять – дванадцять місяців). Спочатку це просте повторення першого складу (бо – боляче: бо-бо; па – до побачення: па-па); пізніше з'являються слова з двох різних складів а-па – впав, а-ді – одягатись).

III етап – поява трьохскладових слів – триває протягом другого року життя (ма-сі-на машина, ве-лі-пет – велосипед).

На IV етапі в кінці другого року життя у дітей з'являються чотирьохскладові слова.

А. К. Маркова описує такі особливості перших слів дитини: багаторазове повторення складів (ба-ба-ба – лампа, дя-дя'дя – дядя), розкладування збігу приголосних (сітіл – стіл, хіліб – хліб), уподібнення складів (ба-ба-ка – собака), скорочення збігу приголосних (сон – слон). Такі особливості спостерігаються до кінця третього року життя.

Німецькі вчені В. Штерн і Ш. Бюлер відмітили такі дві особливості: між словами дорослих і словами дітей існують різкі фонетичні відмінності: багатозначність перших слів дітей.

Багатозначність перших дитячих слів виступає у віднесенні слова до багатьох різних предметів за місцем їх знаходження (словом ті дитина називає всі предмети, які лежать на столі), за функціональними ознаками (фу означає все, що горить: вогонь, сірники, лампа, ліхтар), за зовнішньою схожістю (кх – все пухнасте: шапка, комір, кішка, кофта), за звуконаслідуванням (тік – годинник, молоток, брязкальця).

Як бути вихователю: повторювати за дитиною автономні слова чи говорити тільки правильною мовою? Вихователю повинен називати полегшуюче (автономне) слово, а поряд обов'язково називати правильне (моня – молоко]. Для виникнення перших усвідомлених слів вирішального значення набуває потреба дитини в спілкуванні (Ф. І. Фрадкіна), і таку потребу повинен створювати педагог. Стимулом до активного вживання перших слів є запитання дорослого,

Протягом молодшого дошкільного віку спостерігається неточність у засвоєнні дітьми дієслів, прикметників, дієприкметників, дієприслівників. І тут проявляється універсалізація слів: хороший – це і гарний, і добрий, і красивий, і смачний, і цікавий; добре – це і гарно, і красиво, і зручно.

У середньому дошкільному віці дітям важко дається засвоєння значень просторових та часових понять. «Який сьогодні понеділок – вівторок чи середа?» – запитує Галинка. А Олесь промовляє: «Я встану так рано, що буде вже пізно».

Дітям старшого дошкільного віку важко дається засвоєння абстрактних понять. У дитини шести років запитали, що означають слова безліч, пильно, порядок. Ось її відповідь: безліч – це коли немає ліків; пильно – стоїть стовп пилуки; порядок – це рядки...

Оленка шести років повідомляє батьку: «Наш дитячий садок найкращий у світі!» А батько запитує: «А світ великий?» Дівчинка подумала і відповіла: «Високий... ось той, що горить у лампочці».

Важко дається старшим дошкільникам і засвоєння переносного значення слова. За даними К. Т. Патріної, діти тривалий час пояснюють переносне значення слова з його основного (прямого) значення. Наприклад: золота осінь – листя золотом облиті; золоті промені – тоненькі золоті ниточки; золоте серце – зроблене з золота; свіжі сили – людина ковтнула свіжого повітря, от і з'явилися свіжі сили.

§ 2. ОСОБЛИВОСТІ СЛОВНИКА ДІТЕЙ 1 ЗАВДАННЯ СЛОВНИКОВОЇ РОБОТИ

Словник поділяють на активний і пасивний. Пасивний словник – це слова, які людина розуміє, але сама ними в активному мовленні не користується. Активний словник – це слова, які мовець не тільки розуміє, а й використовує в своєму мовленні. Багатство й культура мови визначаються характеристикою активного словника. У людини пасивний словник завжди більший, ніж активний.

Методику цікавить насамперед особливість розвитку і становлення активного словника на різних вікових етапах. Розгляньмо специфіку активного словника дітей різного віку.

Словник дітей раннього віку розвивається нерівномірно. За даними Ф. І. Фрадкіної, у 10 міс. 1 – 5 слів, у 11 міс. – 3–8 слів, у 12 міс. – 7–16 слів, в 1 рік 6 міс. – 30–40 слів. Починаючи з другого півріччя другого року життя швидко зростають темпи збагачення словника. Так, в 1 рік 7 міс. у словнику дитини вже 75 слів, в 1 рік

8 міс. – 100 слів, в 1 рік 9 міс.™ 175 слів, у 2 роки – 300 слів. Найбільший приріст слів в 1 рік 8 міс. – 1 рік

9 міс. – 75 слів за один місяць. Дитина раптово робить «стрибок» і стає особою, що говорить. Це мовне явище вперше описав німецький вчений В. Штерн у монографії «Дитяче мовлення» ще в 20-х роках ХХ ст.

У три роки в словнику дитини нараховується 1000 – 1200 слів. З таким запасом дитина вступає в дошкільний вік. До чотирьох років словник збільшується до 1500 – 1600 слів. У словнику дітей четвертого року життя переважають іменники (вони становлять 50 % всіх слів), дієслова (28—30 %). Прикметники становлять лише 12 %, прислівники – 6 %, а числівники – лише 1,5 % слів. У словнику дітей ще багато полегшуючих слів (типу моня, киця, ляля, коко), універсалізмів. Іменники замінюють займенники ось, цей. Для чотирирічних дітей характерна неточність у вживанні слів. За даними В. І. Коник, 33 % помилок – це неточне вживання різних частин мови. Пасивний словник значно перебільшує активний.

У середній групі продовжується зростання словника. До п'яти років активний словник дитини зростає до 2 – 2,5 тис. слів. Характерною особливістю слів (просторових, часових, абстрактних понять), діти рідко користуються прислівниками, дієприслівниками, числівниками. В той же час слід відмітити, що дітей середнього дошкільного віку називають «чомучками». Діти надзвичайно балакучі та допитливі. Ось два приклади:

Мама прийшла з роботи, готує обід на кухні. Сашко (4 роки 3 міс.) поруч, його все цікавить.

- Мамо, а чому ніж зветься ножем? А хто зробив картоплю? А чому її назвали картоплею? А якби не було ножа, чим бн ти різала? А чому буряк – це буряк, а не морква? А хто його пофарбував? А в космосі є буряки? А ножі? А чи можуть побудувати таку драбину, щоб без ракети в космос піднялись?

На середній дошкільний вік припадає розквіт дитячого словотворення (див. К. І. Чуковського «От двух до пяти»).

На кінець старшого дошкільного віку словник дітей збагачується до 4 – 4,5 тис. У словнику є вже всі частини мови. Швидкими темпами зростає вживання простих прикметників, прислівників, числівників.

Завдання словникової роботи визначають, виходячи з особливостей словника дітей. Виділяють загальні і спеціальні завдання словникової роботи. До загальних завдань відносяться: збагачення, розширення словника різними частинами мови; активізація словника, перехід слів із пасивного словника в активний, уточнення словника, заміна діалектизмів, місцевих говорів словами літературної вимови.

Спеціальні завдання: збагачення словника дітей народними образними виразами, прислів'ями, приказками, антонімами, синонімами, метафорами, епітетами, засвоєння дітьми узагальнень, понять, основного та переносного значення слова; засвоєння значення слова; формування навичок словотворення тощо. Першочерговість завдання словникової роботи по-різному визначається в кожній віковій групі. Так, у молодшій групі в першу чергу висувається завдання збагачення й уточнення словника, в середній – уточнення і збагачення, а в старшому дошкільному віці – уточнення, активізація і збагачення словника.

Зміст словникової роботи в кожній віковій групі визначено програмою виховання в дитячому садку,

Зміст словникової роботи ускладнюється від однієї вікової групи до іншої в трьох напрямках. Це: 1) розширення словника на основі ознайомлення з новими предметами та явищами оточуючого життя; 2) введення слів, що означають якості, властивості, відношення предметів і явищ, на основі поглиблення знань про них; 3) введення слів, що означають елементарні поняття, на основі розрізнення й узагальнення предметів за суттєвими ознаками.

§ 3. ПРИНЦИПИ СЛОВНИКОВОЇ РОБОТИ

В основі словникової роботи лежать чуттєвий досвід дитини, процеси відчуття й сприймання. Відчуття є первинною формою

відображення об'єктивної дійсності в мозку людини, це відправний пункт пізнання. Відчуття і сприймання є єдиним джерелом наших знань про навколишній світ. Для того щоб засвоїти значення слова, дитина повинна відчувати якості, властивості, ознаки, побачити їх, «покуштувати», «доторкнутись».

Наступний принцип словникової роботи – введення нових слів на основі активної пізнавальної діяльності, Центральне місце у дошкільному віці займає ігрова та продуктивні види діяльності. В іграх з предметами, іграшками, овочами, фруктами діти знайомляться з їхніми властивостями, якостями, ознаками («Що схоже, а що відмінне», «Впізнай на смак», «Чарівний мішечок», «Нагодуємо ляльку», «Попрасуємо ляльці одяг», «Приготуємо лялькам печиво (обід)», «Що з чого зроблене?» тощо). організовано не звертається увага дітей» .

Екскурсії-огляди – це невичерпне джерело збагачення знань та поповнення словника дітей. Вони проводяться в усіх вікових групах. Наводимо тематику екскурсій-оглядів

Молодша група: огляд групової, умивальної, роздягальної, спальної кімнат, їдальні, ділянки, куточка для іграшок.

Середня група: огляд куточка природи, книги, вікна, кабінета лікаря, музичного залу, кухні, квітника.

Старша група: кабінет завідувачої, педагогічний кабінет, піаніно, телефон, холодильник, пылесос, електропраска .

До таких занять слід підібрати загадки, вірші, ігрові вправи. Обов'язково організувати активну діяльність дітей. Наводимо конспект екскурсії-огляду.

Молодша група: екскурсія-огляд групової кімнати. Завдання: ознайомити дітей з груповою кімнатою, знати її назву та обладнання (столи, стільці, книжкова полиця, книжки, куточок книжки, шафи, килим, кімнатні рослини, куточок живої природи), її призначення. Виховувати у дітей бережливе ставлення до суспільного майна, повагу до праці няні, акуратність, бажання підтримувати чистоту, порядок у групі. Розвивати у дітей уміння відповідати на запитання простими і поширеними реченнями.

У другій молодшій групі програма вимагає в процесі ознайомлення з навколишнім закріплювати знання про призначення предметів домашнього вжитку, продовжувати вчити розрізняти і називати істотні деталі предметів (у стільця – ніжки, спинка, сидіння); вчити розрізняти подібні предмети (стілець, табуретка, крісло) за формою, призначенням і назвою; вчити порівнювати і групувати предмети за кольором, формою, матеріалом, призначенням, за наявністю чи відсутністю якихось особливостей (на кофті – ґудзики, на светрі їх немає); підводити дітей до засвоєння

понять «іграшки», «одяг», «взуття», «меблі», «посуд»; удосконалювати вміння самостійно встановлювати зв'язки між призначенням предмета і його будовою та матеріалом, з якого він зроблений.

У середній групі від вихователя вимагається вчити дітей називати навколишні предмети і матеріали, їхні різноманітні якості (форму, колір); орієнтуватися в різноманітності предметів одного виду (сукні різних кольорів, фасонів, розмірів, з різноманітного матеріалу); вдосконалювати вміння групувати предмети за призначенням, будовою тощо шляхом порівняння пар і груп предметів різних видів; учити робити узагальнення (одяг, взуття, меблі, іграшки); диференціювати предмети у межах одного роду (посуд – чайний, столовий, кухонний); привертати увагу дітей до естетичних якостей предметів (кольору стін, підлоги, штор, форми і кольору іграшок, меблів, предметів мистецтва, побуту).

У старшій групі продовжують збагачувати знання дітей про предмети, їхні характерні ознаки, вчити групувати, узагальнювати за цими ознаками предмети (продукти, меблі, інструменти). Діти повинні розуміти значення узагальнюючих слів, вміти пояснювати їх, спираючись на знання істотних ознак.

Для того щоб виконати ці завдання, вихователь проводить в усіх вікових групах заняття – розглядання предметів та бесіда про них.

Вихователь показує предмет, звертається до дітей із запитаннями, зі словами, спонуки, щоб викликати до нього інтерес, стимулювати активність.

§ 5. БЕСІДА ЗА КАРТИНАМИ

У роботі з дітьми використовують як предметні картини, так і сюжетні дидактичні картини. Високо оцінив значення предметної картинки для словникової роботи К. Д. Ушинський. Він писав: «Вчіть дитину будь-яким п'яти невідомим їй словам, і вона буде довго й даремно мучитися над ними, а пов'яжіть з картинками двадцять таких слів – і дитина засвоїть їх на льоту». Отже, картинка є чудодійним педагогом, який навчає дитину легко й просто.

Дидактичні картини, які використовуються в дитячому садку, об'єднують за такими темами: суспільно-політичні, життя дітей у грі та праці, ігри та іграшки, дитячий садок, дитячі розваги, праця дорослих, будівництво, життя людей, побут, транспорт.

Всі ці теми представлені у відповідних серіях (Зеленко Н. І. Картини для розвитку дітей дошкільного віку. – К., 1976; Бойко В. Д., Головань Г. Г., Остапович Л. В. Картини з навколишнього життя. – К.,

1971; Гербова В. В. Картинки по розвитку речи дітей старшого дошкільного візроста. – М., 1985, та ін.) та альбомах (Остапович Л. В. Картини з розвитку мови дошкільників. – К., 1986; Арте-мова Л. В. Професії твоїх батьків. – К., 1978, та ін.), у наборах предметних і сюжетних роздавальних та демонстраційних картин.

Під час розгляду картини дітей краще посадити півколом, показувати зображене на картині указкою, а не пальцем.

На заняттях по ознайомленню з навколишнім картину показують дітям тільки після повідомлення теми і мети, щоб не зник інтерес до змісту картини.

Є. І. Тихєєва рекомендує проводити такі види занять з предметними картинками: назва предметів, їх частин, дій, якостей, ознак, властивостей; описування картинок, зіставлення та порівняння картинок, систематизація (групування, класифікація) картинок. Всі ці види занять, як правило, проводять у вигляді дидактичних ігор («Підбери картинку», «Що схоже, а що різне», «Лото», «Доміно», «Загадки»).

За сюжетними демонстраційними картинами на заняттях по ознайомленню з навколишнім проводиться бесіда. Щоб активізувати дітей на розглядання картини на початку заняття, Е. П. Короткова рекомендує використовувати наступні прийоми '.

Коротка вступна бесіда, яка готує дітей до сприймання зображеного. Так, перед тим як розглянути картину «Зимові розваги», вихователь запитує у дітей: Яка зараз пора року? Яка погода взимку надворі? Чим зайняті діти взимку? Як ви розважаєтесь взимку?

Звернення до минулого досвіду дітей. Так, діти напередодні заняття (за один-два дні) були на екскурсії на будівництві, а сьогодні їм пропонується сюжетна картинка про будівельників. Перш ніж показати картину, вихователь запитує дітей, куди вони ходили, що бачили, з ким познайомились. Заняття можна почати з загадки, з читання уривків вірша чи оповідання, які допоможуть зрозуміти зміст картини, з розглядання наочності.

Дітям старшої групи можна запропонувати придумати назву до картини, розділити її на частини й до кожної придумати назву. Після бесіди вихователь узагальнює відповіді дітей у формі короткої розповіді за змістом картини.

На заняттях по ознайомленню з навколишнім діти не складають розповідей за картиною. Вже знайома картина використовується на заняттях з розвитку мови, де дітям пропонують складати різні види розповідей (описові, сюжетні, творчі).

Репродукції художніх картин як вид образотворчого мистецтва використовуються на заняттях по ознайомленню дітей з явищами

навколишнього життя. Художня картина відображує дійсність в образній формі. Проте художній образ не є простим копіюванням дійсності, він повніше і глибше відбиває суть речей та явищ оточуючого на основі узагальнення художником характерних рис того, що він спостерігає. Тому репродукції художніх картин вимагають художнього їх сприймання на відміну від дидактичних.

У процесі ознайомлення дітей з репродукціями художніх картин розв'язуються такі завдання: а) формування здібності художнього бачення картини; б) формування цілісного сприймання її змісту; в) розвиток естетичних уявлень і почуттів; г) виховання оцінювального сприймання змісту картини; д) збагачення словника яскравими образними виразами, епітетами, метафорами, порівняннями.

Дітям старшого дошкільного віку доступні репродукції художніх картин, які зображують суспільно-політичні події, життя та побут людей, життя й ігри дітей у дитячому садку, працю дорослих, портретний живопис (пейзажі та натюрморти використовують на заняттях по ознайомленню дітей з природою). Це такі картини: «Хліб» «Слухаючи казку», «В українському дитячому садку» Т. Яблонської; «Діти тікають від грози» К. Маковського; «Дівчинка з лялькою» В. Тропініна, «Альонушка» В. Васнецова; «Ранок» Б. Кустодієва; «Мати партизана» С. Герасимова; «Московський дворик» В. Полєнова; «Вечеря трактористів» Л. Пластова; «Стрекоза» І. Решил; «Дівчинка з персиками» Серова; альбом портретів М. Жукова; «Діти», «Трійка» В. Перова.

§ 6. МЕТОДИ ОПОСЕРЕДКОВАНОГО ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ З НАВКОЛИШНІМ

На заняттях по ознайомленню дітей з явищами навколишнього життя використовують читання оповідань і віршів пізнавального змісту згідно з програмою. Вихователь підбирає художній твір відповідно до теми заняття. Наприклад, про працю дорослих де будуть твори: О. Донченка «Золоте яєчко», Д. Головка «Виростаємо на зміну», І. Чопей «Хліборобом буду я», С. Баруздіна «Мамина робота».

Методика використання їх така: дітям читають оповідання (один чи два рази) і проводять за його змістом бесіду відтворюючого характеру. В разі потреби показують ілюстрації. Наприклад:

Середня група. Читання оповідання Л. Вишневецького «Дошувалка», Завдання: Познайти дітей з машиною-дошувальницею. Закріпити знання про працю трактористів. Виховувати повагу до праці трактористів, дошувальників.

Словник: дощувалка, дощувальних, зрошувач, шланг-хобот, веселки.

Матеріал: ілюстрації з книги Л. Вишневецького «Річка в гості поспішає», українська народна пісенька «Іди, іди, дощику».

Хід заняття: Читання оповідання. Розглядання ілюстрацій. Запитання: Як називали Андрійчиного тата? Що він робив? Що розповів і показав тато хлопчику? Для чого потрібно поливати пшеницю? Читання і розігрування українських народних пісенок «Іди, іди, дощику» та «Ой дощику, поливайнику».

§ 7. ДИДАКТИЧНІ ІГРИ ТА ВПРАВИ

Дидактичні ігри дають можливість вихователеві в емоціональній формі організувати вправлення дітей у вживанні раніше набутих слів, виразів, уточнювати й активізувати їх словник. Дидактична гра в той же час є важливим засобом уточнення знань про навколишнє життя. Всі дидактичні ігри поділяються на такі групи: дидактичні ігри з предметами та іграшками, ігри з картинами, настільно-друковані ігри та словесні.

Дидактичні ігри з предметами та іграшками проводять в усіх вікових групах. Ці ігри за метою класифікують так. Ігри на уточнення і закріплення назв предметів: «Чарівний мішечок», «Посилка», «Чого не стало?», «Що змінилося?», «Виставка», «Подорож по кімнаті», «Що в торбинці?», ігри з лялькою.

Ігри на закріплення якостей, властивостей, ознак предметів та іграшок: «Назви який», «Впізнай предмет», «Вгадай на дотик», «З на йди.-та кий предмет», «Магазин», ігри з лялькою та образними іграшками.

Ігри на закріплення матеріалу: «Що з чого зроблено?», «З чого шують одяг (взуття)?», «Погодуємо ведмедика», «Назви матеріал» та ін.

Ігри на закріплення професій дорослих: «Хто де працює?», «Кому що потрібно для роботи?», «В ательє», «На фабриці», «В магазині», «Лікарня».

Ігри на зіставлення і порівняння предметів: «Що схоже, а що відмінне?», «Червоні килимки», «Хто помітив?» та ін.

Дидактичні ігри в молодшій групі можна проводити як самостійне заняття; в інших групах їх включають до складу занять по ознайомленню з навколишнім та з розвитку мови. Для проведення таких ігор потрібно мати набір різних предметів та іграшок.

Тема 8.
МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ БУДОВИ
МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ.

План.

- § 1. Становлення граматичної будови мови у дітей раннього віку.
- § 2. Закономірності засвоєння граматичних значень дітьми дошкільного віку.
- § 3. Типові помилки в мовленні дітей та їх причини .
- § 4. Дитяче словотворення .
- § 5. Шляхи формування граматичної правильності мови у дітей.
- § 6. Методи формування граматичної правильності мови.
- § 7. Заняття з формування граматичної правильності мови.

Література

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / Наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – 2-ге вид., –К.: Світич, 2008.-430.
2. Богуш А.М., Орланова Н.П., Зеленко Н.І., Лихолетова В.К. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі. – К.: Вища школа,1992.- С. 174-235.
3. Бородич А.М. Методика розвитку речи. – М.,1984.- С. 99-100.
4. Дитина. Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку / Наук. кер. О.В.Проскура.- К.: Освіта, 1993. - 270 с.
5. Дитина в дошкільні роки / Наук. кер. К.Л.Крутій.- Запоріжжя: ЛІПС. Лтд, 2000. -268 с.
6. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.// Упорядник Богуш А.М. Частина 1 та 2. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2005.С.405-460.
7. Тихеева развитие речи детей. –М.,1981.-С.28.
8. Чуковский К.Й. От двух до пяти : книга для родителей. – М., 1990.

§ 1. СТАНОВЛЕННЯ ГРАМАТИЧНОЇ БУДОВИ МОВИ У ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ.

Під граматику розуміють граматичну будову мови, засвоєння граматичних значень. Граматичне значення – це значення відношень між явищами дійсності, які позначаються словами; це значення логічного мисленого характеру. Граматика має два розділи – «Морфологію» (словотворення, граматичні властивості елів) і «Синтаксис» (словопоєднання в реченні). Тому розрізняють

граматичні значення словотворення (тарілка, на тарілці, під тарілкою) і граматичні значення в синтаксисі. Дитина від народження до школи повинна засвоїти різні види граматичних значень, тобто оволодіти граматичною будовою мови.

Оволодіти граматичною будовою мови – це означає навчитись утворювати від однієї основи форми однини і множини теперішнього і минулого часу, відмінювати слова за відмінками та особами, вживати слова з суфіксами і без них, правильно вживати рід іменників, самостійно утворювати граматичні форми за аналогією, оволодіти складносурядним і складнопідрядним реченням, тобто засвоїти морфологічну і синтаксичну системи рідної мови.

У роботі О. М. Гвоздєва «Формирование граммати-ческого строя русского языка» дається систематичний аналіз процесу засвоєння граматичної будови мови, її морфологічні та синтаксичні сторони. На основі детального вивчення формування граматичної будови мови О. М. Гвоздєв поділив переддошкільний вік на два періоди.

Перший період – від 1 р. 3 міс. до 1 р. 10 міс. Це період речень, побудованих з аморфних слів – коренів, що вживаються в одному незмінному вигляді в усіх випадках їх використання. Цей період чітко поділяється на дві стадії: 1) стадія однослівного речення (1р. 3 міс. – 1 р. 8 міс.) і 2) стадія речень з кількох слів, головним чином двохслівних речень (1 р. 8 міс. – 1 р. 10 міс.).

Другий період – від 1 р. 10 міс. до трьох років. Це період засвоєння граматичної структури речення, пов'язаний з формуванням граматичних категорій і їх зовнішнього вираження. Для нього характерний швидкий ріст різних типів простого і складного речень. У межах цього періоду вимальовуються три стадії: а) формування перших форм (1 р. 10 міс – 2 р. 1 міс.); б) використання флексивної системи російської мови для вираження синтаксичних зв'язків (2 р. 1 міс.—2 р. 3 міс.); в) засвоєння службових слів для вираження синтаксичних відношень (2 р. 3 міс. – 3 р.).

У розвитку дитячого мовлення величезну роль відіграють речення. Оскільки в реченні завжди щось висловлюється, воно є основною одиницею мови як знаряддя мислення і спілкування. Коли ж з'являються перші речення у дітей і що є їх основою?

За своїм значенням слова-речення становлять закінчене ціле, вони виражають якесь повідомлення. Наприклад, моко можна «перекласти» на мову дорослих як дай молока, я хочу молока, ось молоко. Перші слова-речення позначають, як правило, назву особи (тато, мама, тьотя); тварин (ав-ав, киця); частин тіла (ука—рука); назви предметів та окремих дій з ними. Часто значення таких речень можна зрозуміти тільки з допомогою інтонації. Залежно від інтонації

О. М. Гвоздєв виділяє такі типи перших слів-речень: а) наказові речення, що виражають бажання, вимогу; б) називні (номінативні) – ці речення супроводжуються окликом і зустрічаються досить часто; в) кличні речення.

Слова-речення носять ситуативний характер, їх розумінню допомагає обстановка, ситуація, в якій дитина вимовляє це слово. Наприклад: а) бай-бай (хочу спати, лягає); б) бай-бай (гойдає ляльку, гладить по голівці); в) бай-бай (плаче, піднімається, хоче спати). Іноді розумінню допомагають жести дитини, міміка. Наприклад: кіга – просить книжку, для розглядання простягає руку; кіга – бере книжку, дає матері, щоб прочитала. Слова в таких реченнях аграматичні, аморфні.

§ 2. ЗАКОНОМІРНОСТІ ЗАСВОЄННЯ ГРАМАТИЧНИХ ЗНАЧЕНЬ ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У дошкільному віці триває формування граматичної будови рідної мови. Весь дошкільний вік (від трьох до семи років) О. М. Гвоздєв відносить до третього періоду засвоєння граматичної будови мови.

Після трьох років діти інтенсивно засвоюють складні речення з сполучниками. 61 % усіх сполучників, що засвоює дитина до семи років, засвоюються після трьох років (що, куди, коли, хоч, чому, все-таки, скільки, як, щоб, або, чому, для чого та ін.). Це, в свою чергу, говорить про розвиток зв'язного мовлення у дітей.

У дошкільному віці відбувається засвоєння ще цілого ряду відмінкових форм. За даними О. М. Гвоздєва, в цей період засвоюються: від 3 р. – 3 р. 3 міс. – знахідний відмінок з прийменником на, родовий відмінок з прийменниками до, з, давальний відмінок з прийменником по; від 3 р. 3 міс. – 3 р. 6 міс. – знахідний відмінок з прийменником про (в значенні «для»), родовий відмінок з прийменником від (в значенні причини), родовий відмінок з прийменником замість, давальний з прийменником по в значенні причини; від 3 р. 6 міс. до 3 р. 9 міс. нічого нового не з'являється. Після трьох років продовжується засвоєння суфіксів: суфікси на позначення жіночої статі, суфікси діючої особи, суфікси на позначення дитинчат тварин, на позначення збірності та ін. О. М. Гвоздєв відмічає, що засвоєння суфіксів розтягується на весь дошкільний період. Наприклад, суфікси -щик, -ник з'являються в 3 р. 3 міс. – 3 р. 6 міс.; -ець – у 3 р. 6 міс. – 3 р. 9 міс.; -тель – у 3 р. 9 міс. – 5 р.; -ар, -ун – у 5 р. – 5 р. 6 міс.; ух, -х, -к, -ач – у 6 р. – 6 р. 6 міс. Суфікси на позначення дитинчат тварин з'являються в 3 р. 9 міс. 4 р., процес їх засвоєння розтягується до семи років. Дошкільнята

характеризуються занадто легким засвоєнням суфіксів, що проявляється в різноманітному словотворенні з допомогою суфіксів.

Складнопідрядні речення, що вживають діти на четвертому році життя, також мають свої особливості. Спочатку в них відсутні сполучники – діти виділяють речення інтонаційно. Питальні слова, поставлені вихователем, спонукають дітей вставляти сполучні слова в речення, але не в тій послідовності, в якій потрібно; часто починають речення з запитання (Коли ти поїдеш? Коли я поїду, буде вже літо). Найбільш поширеними підрядними реченнями є підрядні часу, що з'єднуються сполучником коли.

Діти п'ятого року життя, як відмічає В. й. Ядешко, вживають у мові як прості, так і складні речення. Прості речення більша частина дітей починає словами потім, там, ось ще, як це тощо. Але порівняно з попереднім віком діти рідше вживають прості непоширені речення й інтенсивніше – прості поширені, особливо з однорідними членами речення. На п'ятому році життя збільшується кількість складних багатослівних речень до 11 %. У цьому віці діти вільно користуються складносурядними реченнями, в їх складі вперше зустрічаються вставні слова.

Значно ускладнюється структура складнопідрядних речень. Як відмічає В. Й. Ядешко, в мовленні дітей п'ятого року життя в складнопідрядному реченні можна нарахувати до 15 слів.

Проте складнопідрядні речення, що вживають діти п'ятого року життя, мають свої специфічні особливості: діти випускають частину головного речення або підрядного; зустрічаються труднощі у формуванні простих речень, що входять до складу складного; замість складнопідрядного речення вживають декілька таких самих за формою, але простіших за змістом речень та ін.

На п'ятому році життя діти використовують більше складнопідрядних речень з сполучниками, хоч нерідко трапляються ще і помилки в їх уживанні. На кінець п'ятого року життя в мові дітей з'являються складні речення ускладненого типу, з двох, трьох і більше простих речень.

Отже, на кінець дошкільного віку дитина вже добре володіє рідною мовою.

§ 3. ТИПОВІ ПОМИЛКИ В МОВЛЕННІ ДІТЕЙ

Засвоєння граматичної будови мови для дитини – це складний шлях, на якому закономірно зустрічається цілий ряд помилок. Діти зміщують суфікси, флексії, префікси однієї частини мови з іншою. На такі типові помилки вказує О. М. Гвоздев.

Цілий ряд методистів вивчали формування граматичної правильності мови у дітей (Л. Маркова, О. Соловйова, Р. Стаценко) й узагальнили граматичні помилки в мовленні дошкільників. Найтиповішими помилками, є:

Помилки у словотворенні: створення нових слів за аналогією до раніше засвоєнних: мазелін, намолокався, піджакет, начаєпився (див.: Чуковский К. Й. От двух до пяти – М. 1984).

2. Помилки у словозміні: заміна закінчень у межах одного відмінка (вікни, дерева, пір'ї);

відмінювання невідмінюваних іменників (на таніні, по радіву);

заміна роду іменників (велика собака, один рукавиць);

неправильне вживання числа іменників (хмарні неби, дві ножиці, одна саня, мої шоколади, зачини дверю);

помилки у вживанні дієслівних форм (бігу, носю, хо-дю);

займенників (у нюю, з їх, з їми);

числівників (по однім, п'ятім);

дієприкметників (намальовата, розірвати);

у чергуванні приголосних в основі іменників (вуші, окі, на ногі, в руці).

Третя група помилок – синтаксичні.

Серед синтаксичних помилок найпоширенішою є неправильний порядок слів у реченні у відповідь на запитання. Наприклад:

Вихователь: Яка пора року зображена на цій картині?

Дитина: Літо.

Вихователь: Дай повну відповідь.

Дитина: На цій картині пора року зображена літо.

Вихователь: Які квіти діти збирають?

Дитина: Вони волошки збирають.

Ці помилки відносять до специфічно дошкільних, які так важко виправити в школі. Справедливо закидають вихователям учителі перших класів шкіл, тому що далеко не завжди бувають успішними намагання школи звільнити мову учнів від «дошкільних» помилок, від шкідливих впливів «дошкільної граматики».

§ 4. ДИТЯЧЕ СЛОВОТВОРЕННЯ

Дитяче словотворення – це закономірне явище засвоєння дітьми граматичної будови мови. Воно розглядається як один із видів продуктивної художньо-мовної діяльності. Розвиток дитячого словотворення передбачено програмою виховання і навчання дітей.

У вільний від занять час між режимними процесами слід давати дітям можливість діяти за власною ініціативою. Вони можуть розповідати і складати казки, оповідання, виконувати пісеньки-

потішки, загадувати один одному загадки, придумувати римовані слова, читати напам'ять вірші. Діти можуть використовувати настільно-друковані ігри художнього змісту. Програмою також передбачено спеціальне навчання дітей уміння придумувати римовані слова, епітети, синоніми, антоніми, власний сюжет казки, творчі розповіді.

Словесна творчість дітей проявляється у створенні слів, словосполучень, висловів, які найбільш точно відображають конкретність образів, картин, явищ, уявлень у свідомості дитини. Ці образи-уявлення, що склалися на основі минулого досвіду, не є копією побаченого, почутого. Це результат діяльності уяви, спрямованої на відтворення минулого досвіду в нових поєднаннях¹.

Великою популярністю користується виняткова за змістом книга К. І. Чуковського «От двух до пяти», в якій зібрано перлини дитячого словотворення. Це: вогонь й вогонята, шишка й шишенята, дерева й дерев'ята, кущі й куцата; нашіяная, хтойная; наборщився, намолочив-ся, намакаронився, наузварився, тамін, мабин, повзун, колоток та ін. «Мамо, я вже накашилась», – каже дівчинка. «Татку, купи мені малювці», – просить син, звертаючись до батька.

– Ой який великий повзун лізе!

– Помаж руки мазеліном!

Не злий собака, а кусачий, не тьмяне світло, а тухле; «Треба казати не батарея, а нагрівало, не ваза, а квітниця...»

Отже, словотворчість – це активний процес неусвідомленого створення нових слів і граматичних форм на основі чуття рідної мови. В ній яскраво виступають закони мовного словотворення. Це мовна лабораторія закономірності оволодіння граматичною будовою мови.

Для словотворчості характерна надзвичайна мовна активність, яка часом перетворюється в мовні ігри дітей. Діти самі грають в створення слів, залучаючи до цього дорослих. Словотворчість пронизує всі частини мови: іменники (взувало, сільниця, повзук, учило, мокрас, помаза, кусарик, колоток, вулиціонер, пісковатор, копачка, цепля), дієслова (ладошкаються, накалюжів, відсонилася, витонула), прикметники (жмутні черевики, черв'яче яблуко, лякальні казки, молоканна каструля, бризкуча вода).

Словесна творчість виступає в двох видах: індивідуальна і групова. Найпоширенішою є індивідуальна словотворчість. Це створення нових слів, лічилок, римовок, віршів, скоромовок, казок, творчих розповідей.

Кому не відомі лічилки «Котилася торба...», «Еники-беники» або скоромовка «Жук ліз, ліз, ліз, не виліз і зліз». У повсякденному житті дитину потрібно спонукати до створення оригінальної словесної

творчості. У дітей дошкільного віку спостерігається своєрідний потяг до звукового римування, підбирання римованих слів: стіл – віл, хата–вата, мак – рак. Дитина може підбирати співзвучні пари слів, не стомлюючись досить довго. Це корисна словникова вправа..

Вправи дітей у римуванні стимулюють складання віршів. Уже на шостому році життя більшість дітей на основі засвоєних слів починає складати свої перші дитячі вірші.

Колективна словесна творчість виступає у створенні колективних монологів, повторів, віршів, казок за домовленістю. У груповому мовленні є ведучий, який швидко придумує нові слова і дії. До колективної словесної творчості належать також народні ігри («А ми просо сіяли...», «Коло»), дражнилки, ігри-драматизації.

§ 5. ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ ПРАВИЛЬНОСТІ МОВИ У ДІТЕЙ

У зв'язку з тим що в мовленні дітей дошкільного віку трапляється багато граматичних помилок, вихователі повинні проводити наполегливу систематичну роботу по усуненню та попередженню їх, а саме: а) перевірка дитячого мовлення та попередження помилок; б) наявність-правильного зразка для наслідування; в) виправлення допущених помилок; г) розвиток слухової уваги; д) спільна робота дитячого садка і сім'ї.

Перевірка дитячого мовлення та попередження помилок. Для того щоб правильно накреслити шляхи роботи з формування граматичної правильності мовлення, вихователь повинен знати, які саме помилки характерні для дітей даної групи, як часто вони трапляються. З цією метою в кожній віковій групі дитячого садка проводиться індивідуальна перевірка мови дітей двічі на рік: восени (вересень – жовтень) і навесні (травень – червень). Перевіряють такі сторони граматичної будови мови: особливості побудови речень: відмітити, які речення переважають (прості, поширені, однослівні, розповідні, складносурядні, складнопідрядні); порядок слів у реченні: якщо неправильно – відмітити (на картинці намальовано хлопчиків три); особливості вживання сполучників і сполучних слів; відмінювання іменників за відмінками (допускаються помилки в іменниках жіночого роду в орудному відмінку – їла ложком або змінюються невідмінювані слова типу кіно, радіо); вживання роду і числа іменників та їх узгодження з іншими частинами мови; помилки, що допускають діти у вживанні дієслівних форм (відмінювання за особами, чергування в основі слова); узгодження числівників з іменниками; вживання прийменників в реченні; помилки, що допускають діти у вживанні інших частин мови.

Спільна робота дитячого садка і сім'ї. виправити граматичні помилки у дітей можливо лише спільними зусиллями дитячого садка і сім'ї. Досить часто причиною помилок є саме наслідування неправильній мові батьків. У таких випадках вихователь повинен поговорити з батьками, звернути увагу на помилки, порадити необхідний мовний матеріал.

§ 6. МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ ПРАВИЛЬНОСТІ МОВИ

Для формування граматичної правильності мови використовуються такі методи: дидактичні ігри, дидактичні вправи, розповіді з використанням слова, в якому діти допускають помилку, картинки, переказування оповідань, читання віршів, складання дітьми розповідей на групу слів, на тему, запропоновану вихователем.

Найефективнішим методом формування граматичної правильності мови є дидактичні ігри. Вони занадто поширені в роботі дитячих садків, проте вихователі не завжди правильно підбирають ту чи іншу гру з потрібною метою. Оскільки ігри на формування граматичної правильності мови не досить описані в методичній літературі, відсутні вони і в планах виховної роботи дитячих садків.

Які ж групи дидактичних ігор використовують для формування граматичної правильності мови? Це, насамперед: дидактичні ігри на формування вміння дітей відмінювати іменники множини в давальному відмінку («Чого не стало?», «Чого більше?»); на відмінювання іменників множини в називному відмінку («Що змінилось?», «Назви предмети», «Опиши картинку», «Пошта»); на відмінювання іменників однини і множини у знахідному відмінку («Що я бачив», «Розкажи про картинку»); на вживання роду іменників («Плутанина», «Одягти ляльку», «Магазин іграшок»); на вживання невідмінюваних іменників («В гостях у ляльки», «Що я чув по радіо»); на вживання дієслів за особами, дієслівних форм з чергуванням приголосних в основі («Що ми робимо?», «Що написано в листі?»); на узгодження числівників з іменниками («Що змінилось?», «Порахуй, скільки?»); на відмінювання іменників, що вживаються тільки в однині або множині («Кому що потрібно?», «Про що ми задумали?»); на правильне вживання прийменників («Сховай зайчика», «Що змінилось», «Де ведмедик?»); на виправлення помилок, зумовлених двомовністю («Назви слово другою мовою», «Що змінилось?», «Магазин іграшок», «Про що ми подумали»); на виправлення граматичних помилок («Так чи не так?», «Виправ, Петрику», «На уроці рідної мови» та ін.).

Крім дидактичних ігор у практиці роботи дитячих садків повинні знайти широке застосування дидактичні вправи, які доступні дітям старшого дошкільного віку.

З метою формування граматичної правильності мови в старшому дошкільному віці використовуються різні групи дидактичних вправ.

Вправи на словотворення, їх мета – формування інтересу до слова, розвиток критичного ставлення до мови, пошук серед різних варіантів слів граматично правильного слова. Це такі вправи:

Утворення іменників за допомогою суфіксів («Хто у нього мама?», «Хто вона (він)?», «Скажи одним словом»):

- Вовченя. Хто в нього мама?
- Вовчиця.
- Зайченя. Хто в нього мама?
- Зайчиха.

Тема 9. **МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ ЗВУКОВОЇ КУЛЬТУРИ.**

План

1. Поняття звукової культури мови.
2. Особливості звуковимови дітей у різних вікових
3. групах
4. Методика виховання звукової культури мови в різних вікових групах.

Література

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / Наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – 2-ге вид., – К.: Світич, 2008.-430.
2. Богуш А.М., Орланова Н.П., Зеленко Н.І., Лихолетова В.К. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі. – К.: Вища школа, 1992.- С. 266 - 288.
3. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія – К.: Видавничий Дім * Слово*, 2004. – 376..
4. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо – мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. – К.: Видавничий Дім „ Слово”, 2006.- С. 205 - 214
5. Бородич А.М. Методика розвитку речи. – М., 1984.- С. 99-100.
6. Виготский Л.С. Развитие устной речи // Собр. Соч.: В 6 т.- М. 1983-Т.3.-//С.176.
7. Дитина. Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку / Наук. кер. О.В.Проскура.- К.: Освіта, 1993. - 270 с.

8. Дитина в дошкільні роки / Наук. кер. К.Л.Крутій.- Запоріжжя: ЛІПС. Лтд, 2000. -268 с.

9. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.// Упорядник Богуш А.М. Частина 1 та 2. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2005.С.554 – 606.

§ 1 Поняття звукової культури мови.

Повноцінний розвиток особистості дитини неможливий без виховання у неї правильної мови. Для того щоб успішно користуватися будь-якою мовою, необхідно оволодіти її фонетичним складом. Підготовка до оволодіння мовою у дітей починається вже з перших місяців життя. Дитина народилася, вона голосно кричить, робить перший вдих. Крик — це ознака того, що дитина нормально розвивалася в утробі матері; це вроджена безумовно- рефлекторна реакція, яка викликана сильними органічними відчуттями негативного характеру (біль, голод, незручність).

З фонетичного боку крик — це видих при звуженій голосовій щілині і при більш-менш розкритій порожнині рота — утворюється звук голосного типу різної ступені відкритості.

Перші крики дитини відіграють важливу роль у підготовці мовного апарату до звуковимови. Крик сприяє і розвитку мовного дихання.

На другому місяці життя під час активного неспання малюк починає вимовляти перші приголосні звуки: г... /с... кх..., які переростають у нескладні звукові поєднання агу, гу-гу, **ау** (гукання).

На третьому місяці життя з'являється гуління (белькіт) — поєднання складних звуків, переважно приголосних (**фрр... тіль... кхи... ррр...**), які нагадують спів пташок, булькання, фиркан-ня. Дорослий не завжди може повторити за дитиною ці звуки. Пізніше вони зникають і в дитини. Ще довго піл час свідомого засвоєння мовлення дитина не зможе вимовити звук [р].

Гуління — це збудження приємного характеру, має пбзитивну спрямованість і його потрібно підтримувати і розвивати.

Наступною стадією в становленні звуку є поява лепету. З фонетичної сторони лепет є найбільш складним утворенням, складається з рівномірно повторюваних складів: **ма-ма-ма, ба-ба-ба, дя-дя:**

Другий період становлення звукової Сторони мови, за Н. Х. Швачкіним,— фонемний. Дитина починає розуміти значення слів на основі диференціації звуків, вона відрізняє слова, якщо вони різняться навіть одним звуком (**коса — коза, рама — рана, суп — зуб**).

На кінець дошкільного віку дитина правильно чує кожну фонему рідної мови, оволодіває правильною артикуляцією звуків, усвідомлює їх.

§ 2. Поняття звукової культури мови

Звукова культура мови є складовою частиною загальної мовної культури. Культура мови — це вміння правильно користуватися всіма мовними засобами. Поняття звукової культури мови досить складне і широке, воно включає цілий ряд важливих компонентів. Серед них: чітка артикуляція звуків рідної мови, фонетична та орфоепічна правильність мови, мовне дихання, сила голосу, темп мови, фонематичний слух та засоби інтонаційної виразності (наголоси, логічні паузи, ритм, тембр, мелодика). Розглянемо ці компоненти.

Артикуляція звуків — це правильне положення і рухи органів мови, необхідні для вимови даного звука.

Дикція — це чітка, ясна вимова слів. Не всі звуки діти навчаються одразу правильно артикулювати. Це залежить і від складності звуків. Усі звуки поділяються на звуки раннього (**а, о, у, і, м, п, б, т, д, н, ї, х, й, с**), середнього (**и**) та пізнього онтогенезу (**р, ш, ж, л, ц**). Якщо дитину вправляти у вимові всіх звуків, то можна прискорити засвоєння нею правильної артикуляції усіх звуків рідної мови. З цією метою необхідно розвивати рухливість язика з допомогою спеціальних вправ, рухливість губ та вміння утримувати нижню щелепу в певному положенні.

Фонетична правильність мови залежить від правильної артикуляції і дикції. В українській фонетичній системі 50 звуків (6 голосних і 44 приголосних). Вихователь повинен добре знати класифікацію звуків, особливості їхньої вимови, артикуляцію кожного звука (артикуляція звуків описана в посібниках з логопедії). Це дозволить йому своєчасно надати допомогу дитині, виправити неправильну звуковимову, показати правильну артикуляцію.

Орфоепічна правильність мови — це дотримання норм і правил літературної української мови. Орфоепія встановлює норми вимови кожного звука в звукосполученнях і словах.

Завдання вихователя – навчити дитину спочатку правильно вимовляти кожний звук ізольовано, а потім у сполученні з іншими звуками, в словах. Для цього сам педагог повинен добре знати орфоепічні норми української літературної мови, уникати діалектизмів та місцевих говірок.

Дихання є також складовою частиною звуковимови.

Немовне дихання відбувається ритмічно: вдих, видих, пауза. При цьому вдих дорівнює за тривалістю видиху. Голосові зв'язки відкриті. Мовне дихання має свою специфіку: вдих короткий, а видих – довгий. Вдихає людина через рот і ніс, тому губи розімкнуті.

Висота голосу – це підвищення чи пониження тону, перехід від високого голосу до низького і навпаки.

Сила голосу – це вимова звуків з певною силою: голосно, нормально, тихо, пошепки.

Тембр голосу – це якісне забарвлення його (дзвінкий, глухий). У дітей дошкільного віку гортань коротка, голосові зв'язки тонкі і коротші, ніж у дорослих, невеликий об'єм легенів. Все це позначається на силі голосу. Голоса у дошкільників переважно тихі, сиплі, іноді – крикливі, глухі, басисті, мовлення монотонне, оскільки відсутня модуляція голосу. Завдання вихователя — оберігати голос дитини, не давати можливості кричати на вулиці, постійно говорити голосно, щоб не перевантажувати голосовий апарат, навчати дітей правильно регулювати силу голосу.

Темп мовлення – це швидкість протікання мовного потоку в часі. Темп мовлення може бути швидким, середнім, повільнішим. Для дітей дошкільного віку характерний швидкий темп, що шкідливо позначається на загальному стані мовного розвитку дітей, може навіть призвести до заїкування. Тому вже з молодшого дошкільного віку дітей слід привчати до повільного і середнього темпу мовлення, щоб швидкомовлення не стало звичкою.

Фонематичний слух – це вміння чітко відрізнити один звук від іншого, завдяки чому впізнаються цілі слова, відбувається розуміння мови. З допомогою фонематичного слуху дитина розрізняє смислову і виразну сторони мови (темп, ритм, силу голосу, інтонацію). Провідну роль в розвитку мовного слуху відіграє слуховий аналізатор. Необхідно оберігати орган слуху дитини від ударів, постійних шумів, криків. Дорослі і діти повинні розмовляти спокійно, у середньому темпі, середньою силою голосу. Якщо оточуючі розмовляють голосно, дитина швидко стомлюється, якщо зовсім тихо – це викликає напруження

слухового органа, притупляється слух. Завдання вихователя – навчити дітей не тільки слухати, а й чути, розвивати слухову увагу і фонематичний слух.

Інтонацій – це складний комплекс засобів емоційної виразності. Це серце і розум живої розмовної мови. З допомогою інтонації ми можемо передати закінченість чи незакінченість думки, сум, радість, співчуття, незадоволення, подив, гнів.

До засобів інтонаційної виразності належать: мелодійність (пониження чи підвищення голосу під час вимови: ніжність, співучість, м'якість, грубість), темп (прискорення чи уповільнення передачі думки в потрібному місці), ритм (рівномірне чергування наголошених і ненаголошених складів), тембр (веселий, сумний, тривожний).

§ 3. МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ ЗВУКОВОЇ КУЛЬТУРИ МОВИ В РІЗНИХ ВІКОВИХ ГРУПАХ

Завдання і зміст роботи по вихованню звукової культури мови викладені у програмі виховання та навчання в дитячому садку.

Методами виховання звукової культури мови є дидактичні ігри, дидактичні вправи, рухливі ігри, розповіді із звуконаслідуванням оповідання, вірші, чистомовки, скоромовки, лічилки, розглядування картин, настільно-друковані ігри).

Провідними методами виховання звукової культури мовлення є дидактичні ігри та вправи, у процесі яких удосконалюються всі компоненти звукової культури мовлення. Щоб навчити дітей правильно і чітко вимовляти звуки, слід проводити такі ігри: «Вимов так, як я», «Оркестр», «Назви і відгадай», «Магазин», «Комар», «Прокатаємось на конику», «Жуки», «Літаки», «Що сказав (взяв) Петрушка?», «Виправ Незнайку», «Допоможемо Буратіно», «Чого не вистачає?», «Луна», «Паровоз», «Підкажи Петрушці звук», «Ось так вимовляються звуки».

Розвитку фонематичного слуху сприяють ігри: «Тиша», «Телефон», «Зіпсований телефон», «Титат'Чттлосна музика», «Що як звучить», «Відгадай звук», «Упізнай, хто це», «Тук-тук», «Зозуля», «Про що говорить кімната (вулиця, ліс)?», «Доручення», «Хто краще чує?»

Для розвитку мовного дихання пропонують ігри: «Сніжинка», «Летять сніжинки», «Листочки», «Вітерець», «У лісі», «Вітряк», «У кого далі полетять пелюстки?», «Дмухай

сильніше». Для вироблення інтонаційної виразності мовлення (сили голосу, темпу, логічних наголосів, інтонації, ритму) ефективними є ігри: «Мавпочки», «Хто що почув», «Тихо — голосно», «Пішли-поїхали», «Вимов так, як я», «Допоможемо Незнайці».

З метою формування у дітей уміння виконувати звуковий аналіз слів, закріплювати знання про слово і речення доцільно проводити такі ігри: «Добери різні слова», «Підкажи слово», «Чи подібно звучать слова?», «Слова забули своє місце», «Упіймай м'яч», «Живі слова», «Як Мишко вчився говорити», «Про Сашка і сніговика», «Що написав нам Петрушка?», «Ведмедик дізнається», «Що таке наголос», «Як звати друзів?».

Для підготовки правильної вимови шиплячих звуків (**ш, ж, ч**) виконують відповідні вправи. Наприклад²:

Вправа 1. Підняти язик до верхньої губи, потім опустити на нижню і повернути його у вихідне положення.

Вправа 2. Висунути язик якомога вужче і потім широко його розпластати.

Вправа 3. Для того щоб язик був широкий і спокійний, треба притиснути його губами п'ять-шість разів, вимовляючи **пя-пя-пя**, а потім відкрити рота і потримати широкий язик у спокійному положенні. Вихователь у цей час лічить від одного до десяти.

Для розвитку мовного дихання доцільно провести дидактичні вправи на здування з долоні пелюсток, шматочків паперу, кульок, вати, пушинок кульбаби. Слід також виконати вправи на: перекочування силою видихуваного повітря ватної кульки по столу, підтримування пушинок у повітрі силою видиху, утворення бульбашок на воді (дитина дмухає з такою силою, щоб на воді утворилися бульбашки), пускання паперових і пластмасових корабликів у мисці або у ванні з водою; прокочування олівців силою видихуваного повітря, дмухання в порожню пляшку.

Крім того, можна використати вправи: «Дмухай на метелика», «На гойдалці», «Гарячий чай», «Рубання дров», «Мильні бульбашки».

Доцільно використовувати також художні оповідання, які містять матеріал для звуконаслідування

Рухливі ігри із звуконаслідуванням, словами, піснями слід використовувати тоді, коли діти вже вміють вимовляти важкі

звуки, але звуковимова ще не стійка. Під час рухливих ігор діти без утоми співають, імітують звуки машин, голоси тварин, птахів. Наприклад, у грі «Хто тут живе?» три і чотирирічні діти групами імітують квохтання курей, гелготання гусей, гарчання собак; вихователька стежить за правильною артикуляцією.

Дітям старшого віку подобаються хороводні ігри, які варто проводити не лише під час музичних занять, а й на прогулянках, зранку під час прийому, увечері. В них діти спокійно рухаються, співають знайомі пісні (ігри «Галя по садочку ходила», «Калина», «Каравай», «Бубон»). Рухливі ігри проводяться щодня, це дає змогу систематично вправляти мовно-руховий апарат, мовний слух та увагу дітей.

Розповіді на звуконаслідування відрізняються від інших видів роботи з розвитку мови. Це спільна розповідь дітей і вихователя, якому належить провідна роль у передачі змісту; імітаційні звуки, звукосполучення, слова промовляють діти всієї групи або підгрупи (п'ять- шість дітей) або одна дитина. Розповіді із звуконаслідуванням використовують переважно в молодшій і середній групах.

Широко використовують ігрові вправи на вправлення дітей у виразній мові на заняттях з розвитку мови та художньої літератури. Так, показуючи різні види театрів, вихователь вчить дітей передавати образ дійових осіб з допомогою міміки, жестів, постви. Треба вчити дітей голосом передавати настрій, стан того чи іншого героя художнього твору. Для цього дітям пропонують прочитати нірш радісно, весело або сумно; поставити запитання від імені хитрої лисички, злого вовка, доброго крокодила Гени або веселого Чебурашки.

Тема 10.

МЕТОДИКА ХУДОЖНЬОГО ЧИТАННЯ І РОЗПОВІДАННЯ ДІТЯМ .

План

1. Особливості сприймання дітьми художніх творів
2. Методика художнього читання і розповідання
3. Методика проведення бесід на морально-етичні теми
4. Методика роботи з поетичними творами в дитячому садку
5. Робота в куточку книги

Література

1. Богуш А.М., Орланова Н.П., Зеленко Н.І., Лихолетова В.К. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі. – К.: Вища школа, 1992.- С. 288 -325.
2. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо – мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2006.- С. 103 – 217.
3. Бородич А.М. Методика розвитку речи. – М., 1984.- С. 99-100.
4. Виготский Л.С. Развитие устной речи // Собр. Соч.: В 6т.- М. 1983-Т.3.-//С.176.
5. Дитина. Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку / Наук. кер. О.В.Проскура.- К.: Освіта, 1993. - 270 с.
6. Дитина в дошкільні роки / Наук. кер. К.Л.Крутій.- Запоріжжя: ЛІПС. Лтд, 2000. -268 с.
7. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.// Упорядник Богуш А.М. Частина 1 та 2. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2005.С.612 - 646.
8. Карпинская Н.С. Художественное слово в воспитании детей. -М.Просвещение, 1972. –183 с.
9. Тихеева развитие речи детей. –М., 1981.-С.28.
10. Чуковский К.И. От двух до пяти : книга для родителей. – М., 1990.
11. Ушакова О.С., Гавриш Н.В. Знакомим дошкольников с литературой. – М., 1998.

§ 1. ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙМАННЯ ДІТЬМИ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

На заняттях з художньої літератури перед вихователем стоїть завдання – навчити дітей сприймати художні твори, викликати в свідомості дитини образи героїв, предметів та явищ, про які йдеться в оповіданні, казці.

Сприймання змісту художнього твору складається з таких процесів, як слухання, уявлення, усвідомлення прослуханого та розуміння його.

У дітей чотирьох-п'яти років, за даними Н. О. Циванюк, починають формуватися як первинні моральні категорії такі моральні поняття, як «добре», «погано», «хороший», «поганий». Діти починають оцінювати вчинки героїв, виходячи із змісту цих

моральних понять, аналізують їх взаємостосунки, критично ставляться до негативних вчинків, позитивні ж наслідують.

Дійовість, активність сприймання художнього твору, вміння оцінювати вчинки героїв відмічає і Н. С. Карпінська. Вона спостерігала, що своє ставлення до героїв діти виявляють швидко і в більшості випадків правильно. Зрозумілі і близькі приклади поведінки героїв казки діти зіставляють з особистим досвідом і переносять на себе або на своїх товаришів деякі якості діючих персонажів. Перенесення казки на свій побут не обмежується власним досвідом. Діти, критикуючи поведінку своїх товаришів, зіставляють їх з героями казки. Співчуття героям, моральні оцінки їхніх вчинків набувають усвідомленого характеру.

Своєрідним є сприймання казки дітьми дошкільного віку. Казка – це усний народний твір розповідного характеру з вигаданим змістом. Народна казка є прекрасним засобом виховання, вона використовувалася в народній педагогіці з давніх часів. У народній казці наочно показані хороші й погані вчинки, добро й зло на основі яскравих контрастних протиставлень. При цьому позитивні вчинки, як правило, віддячуються, негативні засуджуються, позитивний герой перемагає.

Діти дошкільного віку добре розуміють мораль казки, диференціюють добро і зло й активно приймають сторону добра.

Доступні для сприймання дошкільників різні види казок: про тварин, чарівні, соціально-побутові, казки-билини, «надоїдливі» казки.

Казки про тварин використовують в усіх вікових групах. Вони захоплюють навіть дітей раннього віку. Легкому сприйманню змісту казок про тварин сприяють їх художні особливості. Цим казкам властивий реалізм у зображенні героїв, подій. У них діють близькі знайомі дітям лисичка, зайчик, котик, півник, ведмедик, сірий вовк, дід, баба, дівчинка. І. Франко з цього приводу писав: «Говорячи про звірів, казка однією бровою підморгує людям: та чого ви, братчики, смієтесь? Адже це не про бідних баранів, вовків та ослів мова, а про вас самих, з вашими лінощами, звірячими примхами та забавами. Адже я навмисно даю їм ваші рухи, ваші думки, ваші слова, щоб якнайкраще зрозуміли не їх, а себе».

Чарівні казки, за даними досліджень О. І. Соловйової, доступні дітям старшого дошкільного віку. Це пригодницький жанр казки. Позитивними героями, в них виступають люди (Іван-царевич, старший син Іван, Снігуронька, Попелюшка), негативними – злі сили (Баба-Яга, Змій-Горинич, Дракон). Обов'язкова наявність чарівних предметів (люстерко, гребінець, горбоконик, чоботи-скороходи).

У чарівних казках добро завжди перемагає зло. Діти засуджують негативних героїв, приймають сторону позитивних, співпереживають, співчують їм.

Доступні дітям старшого дошкільного віку і соціально-побутові казки («Язиката Хвеська», «Мудра дівчинка»). Дія відбувається в умовах дожовтневого села, казкове оточення відсутнє. Героями казок виступають звичайні люди й олюднені абстрактні поняття; Правда, Кривда, Добро, Зло; вони показані, як живі істоти. Ці казки містять у собі гострий гумор, висміюють негативні риси людини, кінець завжди позитивний: добро перемагає зло.

§ 2. МЕТОДИКА ХУДОЖНЬОГО ЧИТАННЯ І РОЗПОВІДАННЯ

Відповідно до програми виховання в дитячому садку в усіх вікових групах проводять заняття з художньої літератури. На цих заняттях використовують такі методи навчання: розповідання казок, читання оповідань та віршів морально-етичного та гумористичного змісту, заучування віршів, розігрування потішок, забавлянок, ігри-драматизації (молодша група), показ діафільмів і театральних вистав за змістом казок і творів морально-етичного змісту, літературні вікторини, морально-етичні бесіди, бесіди узагальнюючого характеру («Мої улюблені казки», «Моя улюблена книга», «Бесіда за творами одного письменника», «Бесіда за ілюстраціями» та ін.). На одному занятті можна поєднувати декілька прийомів навчання: читання оповідання і заучування вірша, читання оповідання, вірша і розповідання казки, заучування вірша і літературна вікторина тощо. Вибір методів та прийомів навчання залежить від художнього твору, вікової групи і тих завдань, які потрібно розв'язати на даному занятті.

Художні твори читають також і на інших заняттях: по ознайомленню з навколишнім; по ознайомленню з природою. Знайомі оповідання та казки пропонують дітям для переказу на заняттях з розвитку мови.

Готуючись до розповідання казки, вихователь повинен добре запам'ятати текст, щоб дослівно передати зачини, повтори, пісеньки, образні народні вирази. Слід визначити, які слова та фрази потребують уточнення, пояснення, продумати прийоми, час і місце їх пояснення. Необхідно подумати й про наочність. До заняття можна підготувати добре ілюстровані дитячі книжки, набір картинок до тексту літературного твору. Іноді треба підготувати і дітей до розуміння твору, його змісту, лексики, образів. Наприклад, перед тим, як розповісти казку «Козенята і вовк» (у міських умовах), враховуючи, що значка кількості дітей молодшої групи не бачила

живої кози і не має чіткого уявлення ні про козу, ні про козенят, вихователь повинен розглянути з дітьми за день-два до розповіді казки картину «Коза з козенятами», дати відповідні іграшки.

Для того щоб забезпечити повноцінне сприймання дітьми літературного твору, треба створити спокійну обстановку. Дітей посадити так, щоб вони бачили виховательку, а вона бачила всіх. Дітей молодшої і середньої груп доцільно посадити півколом у два ряди, а дітей

В молодшій і середній групах дитячого садка пропонується така структура заняття:

1. Початок заняття (вступна бесіда, розглядання наочності, загадка, розповідь вихователя).

2. Читання твору. Уточнення та пояснення окремих слів, виразів. Розглядання ілюстрацій.

3. Повторне читання твору. (Казка розповідається лише один раз).

4. Коротка бесіда.

5. Виведення морального правила, прислів'я.

У старшому дошкільному віці художній твір читають лише один раз, уточнюють, пояснюють слова, фрази, після чого проводиться бесіда. В цій групі рекомендується на одному занятті поєднувати читання оповідання (чи розповідання казки) і читання вірша на одну тему, Це дозволить шляхом спеціальних вправ стимулювати дітей до зіставлення різних художніх жанрів.

Важливо в роботі з дітьми старшого дошкільного віку створювати проблемні ситуації перед читанням книги. Це сприяє більш глибокому сприйманню тексту. Проблема ситуація викликає активну мислительну діяльність у дітей. Внаслідок створення проблемної ситуації у дитини виникає потреба в нових знаннях або ще невідомих їй способах дії. Розумно створена, посиljena проблема ситуація спрямовує думку дитини на активне шукання відповіді, на розуміння зв'язку, залежності між явищами, підводить до самостійних висновків. Іноді проблема ситуація потрібна для того, щоб викликати інтерес до факту, події, які описані в книзі, і навчити дітей правильно аналізувати їх. Особливо це стосується творів морального плану. Наприклад, перед читанням оповідання Л. Толстого «Кісточка» можна поставити на . стіл тарілку з сливами і запитати: «Коли можна їсти сливи? Як їдять сливи? А що трапиться, якщо проковтнути кісточку? Про це ви дізнаєтеся з оповідання Л. Толстого «Кісточка».

У процесі читання або розповідання не слід відвертати увагу дітей запитаннями або зауваженнями. Якщо хтось із дітей не слухає і заважає іншим, вихователька робить більш тривалу паузу і зупиняє

свій погляд на дитині; якщо вона не реагує на пильний погляд, можна зауваження поєднати з текстом, наприклад: «Послухай, Катруся, що побачила дівчинка в лісі», «Послухай, Андрію, що було далі».

Ознайомившись попередньо з літературним твором, вихователька продумує прийоми пояснення незрозумілих слів. Можна пояснити їх заздалегідь. Наприклад, під час прогулянки вихователька показує дітям колосок, розминає в руці і показує зерна, потім розтирає зерно й показує борошно. Так готують дітей до сприймання української народної казки «Колосок».

Незрозумілі слова можна пояснити і безпосередньо перед читанням. Так, перед читанням казки Андерсена «Дюймовочка» вихователька повідомляє: «Я прочитаю вам казку про малесеньку дівчинку, яку звать Дюймовочка». У прозових творах, якщо до незнайомого слова легко дібрати синонім або пояснюче слово, незрозумілі слова пояснюють у ході читання.

Після читання та розповідання художніх творів в усіх вікових групах проводять бесіди за змістом. Це такі види бесід: а) відтворення прочитаного; б) за запитанням автора твору; в) у зв'язку з прочитаним; г) морально-оцінювального змісту; д) спрямована на з'ясування розуміння дітьми засобів художньої виразності твору; е) на розуміння дітьми жанрів твору. В старшій та підготовчій групах проводяться етичні бесіди, бесіди за творами одного письменника, узагальнюючі бесіди «Мої улюблені книги», «Мої улюблені казки», «Мій улюблений дитячий письменник»; бесіди, спрямовані на з'ясування композиційної структури твору; бесіди порівняльного характеру за кількома творами як одного, так і різних жанрів.

На одному занятті можна прочитати кілька близьких за змістом творів, об'єднаних однією темою. Наприклад, у середній групі – Ю. Яковлєва «У хлопчика-невелички», Н. Саконської «Де мій палець?» та Н. Калініної «Про сніговий колобок».

§ 3. МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ БЕСІД НА МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ТЕМИ

Етичні бесіди проводяться в дитячому садку як самостійне заняття з дітьми старшого дошкільного віку та як прийом навчання після читання художнього твору морально-етичного змісту в усіх вікових групах.

Мета етичної бесіди – систематичне роз'яснення дітям норм і правил загальнолюдської моралі, допомога в усвідомленні ними морального досвіду, формування громадської думки.

Етична бесіда, яка проводиться зразу після читання художнього твору під керівництвом педагога, забезпечує правильне орієнтування дітей на позитивні зразки поведінки, допомагає диференціювати «хороше» і «погане», усвідомити, що можна наслідувати, а що – засуджувати. У процесі таких етичних бесід у дітей формується вміння наслідувати у своїй поведінці і вчинках приклади хороших людей, позитивних героїв художніх творів.

З дітьми старшого дошкільного віку проводять бесіди про вчинки дітей. Така етична бесіда пов'язується з певним життєвим фактом, конкретним вчинком дитини (або групи дітей), її мета – роз'яснити суть морального вчинку, охарактеризувати поведінку дитини, допомогти усвідомити свій вчинок, правильно його оцінити і викликати відповідні моральні почуття, які вимагали б схвалення чи засудження. Етичні бесіди про конкретні вчинки дітей формують свідоме ставлення до виконання правил поведінки.

Етичні бесіди можуть поєднувати в собі обговорення змісту художніх творів та поведінки і вчинків дітей. Змістом цих бесід виступає зіставлення вчинків літературних героїв з поведінкою дітей, на основі чого формуються узагальнені уявлення про норми і правила поведінки людей, система моральних оцінок.

Етичні бесіди поділяються на колективні, групові та індивідуальні. Колективні бесіди проводяться з усією групою, плануються як самостійне заняття з розділу «Художня література». Приблизна тематика бесід: «Бережливе ставлення до громадського майна та особистих речей», «Чесність та правдивість», «Дружба і товаришування», «Скромність», «Чистота й охайність», «Чуйність і уважність», «Про обов'язок і відповідальність», «Про сміливість та хоробрість» тощо.

Групові бесіди проводять тоді, коли виникає необхідність у роз'ясненні норм і правил моралі кільком дітям. Наприклад, вихователь помітив, що деякі діти не дотримуються правил особистої гігієни, неохайно поведуться з особистими речами, іграшками. У вільний від занять час з ними проводять групову етичну бесіду «Будь охайним». Ці бесіди можуть бути як планові, так і позапланові, тобто проводитись у разі необхідності.

Індивідуальні етичні бесіди проводять у зв'язку з відповідним вчинком дитини (позитивним чи негативним) і вимагають дотримування індивідуального підходу. Успіх такої бесіди багато в чому залежить від того, чи вдасться вихователю викликати дитину на відвертість. Для цього треба добре знати свого вихованця, особливості його особистості, інтереси, запити, рівень морального розвитку. Тематика індивідуальних бесід досить різноманітна: «Твої товариші», «Твій друг», «Твій обов'язок», «Як ти говориш»,

«Твоя мова», «Правдивість і чесність» та ін. Індивідуальні етичні бесіди можна проводити щодня.

Успіх колективної бесіди залежить від правильної її побудови. Етична бесіда складається з трьох частин: 1) початок бесіди; 2) хід (або основна частина); 3) заключна частина. Кожна з цих частин передбачає свою мету і будується по-різному залежно від моральних задач, які розв'язуються в процесі бесіди.

Початок бесіди має на меті викликати у дітей інтерес до певної морально-етичної категорії, зацікавити їх певним моральним фактом і зосередити на ньому увагу. На початку бесіди використовують різноманітні прийоми. Так, етичну бесіду можна розпочати з вступної бесіди, спрямованої на з'ясування розуміння дітьми моральних понять. Наприклад, бесіду про чесність і правдивість вихователь починає запитаннями: Кого ми називаємо чесним? Коли про людину говорять, що вона правдива? Як ви розумієте, що означає бути чесним і правдивим? Як називають тих, хто говорить неправду?

Бесіду про дружбу і товаришування можна розпочати з таких запитань: Кого ми називаємо другом? Що повинен робити Друг? Кого ми називаємо товаришем? Про кого говорять: він хороший товариш? Про кого говорять: він поганий товариш? тощо.

Зважаючи на образність дитячого мислення, етичну бесіду можна розпочати і з опису конкретного факту чи події, розповіді вихователя. Пропонуємо кілька розповідей.

«Розповім я вам, діти, про один випадок, який трапився в старшій групі, – говорить вихователь. – Діти грались на прогулянці. Пройшов дощ і залишив калюжі. Оленка посковзнулася і впала в калюжу. Хлопці, які були поруч, почали голосно сміятись. Оленка не могла сама піднятись, боляче забила коліно. На очі наверталися сльози, а діти стояли і сміялися. Та раптом з'явився Сергійко, її сусід з підготовчої групи. Він нахилився над нею, подав руку, запитав, чи не боляче їй, і допоміг піднятися, почистити одяг. Як поступив Сергійко? Як можна назвати вчинок товаришів Оленки?»

Розповідь вихователя можна замінити читанням вірша або оповідання (уривка) на відповідну моральну тему.

Етичну бесіду можна починати із розповідей дітей про бачене, пережите, про свою діяльність, життя, поведінку.

На початку бесіди про скромність можна звернутися до дітей із запитанням: «Діти, пригадайте, які твори ви знаєте про скромність, які дивились кінофільми?» і т. ін. Ефективний прийом активізації минулих вражень дітей – розглядання ілюстрацій, картин, уривків з діафільмів на відповідну моральну тему. Так, педагог може показати ілюстрацію до знайомого дітям оповідання

Мета основної частини бесіди – роз'яснити дітям конкретний зміст певної моральної категорії, норми чи правила моралі; викликати у дітей емоційні переживання та відповідне ставлення до обговорюваних фактів, явищ. Основна частина бесіди складається з запитань і відповідей, спрямованих на аналіз та оцінку вчинків літературних героїв і дітей, на з'ясування мотивів моральних вчинків.

Запитання можна ставити за змістом одного оповідання. Так, вихователь, прочитавши твір О. Кошової «Мій син» (у ході бесіди про дружбу та товаришування), звертається до дітей з трьома запитаннями: Як можна назвати Олега і Гриця? Чому їх можна назвати друзями? Чому Олега можна назвати хорошим другом?

Окремі оповідання потребують проведення значно ширшої бесіди. Наприклад, після читання оповідання В. Осєєвої «Чарівне слово» пропонуються такі запитання: Як поводить себе Павлик з сестрою, бабусею, братом? Чому хлопчику спочатку всі відмовляли в проханні? Як дідусь здогадався про невдачі Павлика? Який «секрет» розкрив Павликові дідусь? Чому «секрет» називається «чарівним словом»? Як допомогло чарівне слово хлопчику? Який можна зробити висновок з цього оповідання?

Іноді в процесі бесіди доцільно прочитати три-чотири твори (чи уривки з них) різних авторів на одну тему, які по-різному висвітлюють обговорювану моральну категорію. Наприклад, «Якщо ви ввічливі» С. Маршака, «Чарівне слово» та «Просто бабуса» В. Осєєвої, «Надійна людина» Є. Пермяка та ін.

Корисними є запитання типу: Хто впізнав себе в цьому оповіданні? На кому з вас заяча шапка? Хто у нас такий, як Вася Хохолков? А чи є у нас такі діти, Вася? та ін.

Для закріплення правил поведінки в кінці бесіди можна використати гру, наприклад «Дошкільнята – ввічливі хлоп'ята». Вихователь складає розповідь, а діти хором вставляють ввічливі слова: «Одного разу Миколка поїхав до бабусі. В автобусі він сів біля вікна і з цікавістю розглядав вулицю. На зупинці в автобус зайшла жінка з маленьким хлопчиком. Микола піднявся і сказав жінці: «Сідайте... (діти хором: «будь ласка!»).

Жінка зраділа і ввічливо подякувала хлопчикові... (діти: «Дякую!»). Автобус різко зупинився. Миколка ледве не впав і штовхнув літнього чоловіка. Той хотів образитись, але Миколка сказав... (діти: «Вибачте, будь ласка!»).

Етична бесіда передбачає узагальнення попередніх знань, уявлень дітей, тобто носить узагальнюючий характер. Тому етичні бесіди потребують серйозної попередньої підготовки як вихователя, так і дітей. Для того щоб етична бесіда давала позитивні наслідки, необхідно передбачити тематичне читання художніх творів на певну

моральну тему протягом певного часу (як на заняттях, так і в повсякденному житті).

§ 4. МЕТОДИКА РОБОТИ З ПОЕТИЧНИМИ ТВОРАМИ ДИТЯЧОМУ САДКУ

Поетичне слово (вірші, потішки, байки) займають чільне місце у виховній роботі. В розділі «Художня література» чітко визначено завдання виразного читання віршів у кожній віковій групі.

У дитячому садку вірші читають дітям для сприймання на слух і для роботи за їх змістом над виразністю мови, вивчають їх напам'ять, інсценують, розігрують їх зміст.

При вивченні віршів напам'ять передусім треба викликати у дітей емоційне ставлення до змісту, досягти повноцінного сприймання художнього тексту. Зразок художнього читання або розповідання вихователя створює емоційний контакт з дітьми.

Вірші, які пропонуються дітям для читання чи вивчення напам'ять, як і художні оповідання, мають бути високохудожніми, доступними розумінню дітей, викликати певні емоції.

Методика роботи з поетичними творами в різних вікових групах має свої особливості. Для молодших дошкільників слід підбирати вірші короткі за розміром (чотири – шість рядків), близькі і доступні за змістом, ритмічні; вони повинні мати дзвінку, музичну риму, обов'язково передавати певну дію. Цим вимогам відповідають народні потішки («Ладусі», «Сорока-ворона», «Іде коза рогатая», «Зайчику-зайчику» та ін.), українські народні пісеньки («Вийди, вийди, сонечко», «Два півники» та ін.), вірші Г. Бойка, І. Неходи, Н. Забіли, М. Познанської, Т. Коломієць та ін.¹

У першій молодшій групі не проводиться спеціальних занять із вивчення віршів напам'ять. Вихователь привчає дітей до віршованої мови, супроводжуючи ігри відповідними віршами, потішками. Так, під час умивання вихователь читає вірш Г. Демченко «Водичка»; під час спостереження за білочкою немовби веде з нею розмову словами вірша. Коли дитина грається з ведмедиком, зайчиком, конячкою, вихователька в цей час може читати відповідні вірші («Ведмедик», «Конячка», «Зайчик» та ін.). Багаторазове повторення вірша вихователькою заохочує дітей до використання віршів під час ігор. Внаслідок такої роботи на кінець року діти знають і охоче читають багато віршів. У кінці року можна провести гру «Чарівний мішечок» (покласти в мішечок іграшки, про які діти знають вірші: ведмедика, конячку, зайчика). Мішечок з іграшками приносить ведмедик, виймає з нього іграшку і запитує дітей: «Що це?», і пропонує прочитати вірш про цю іграшку.

У другій молодшій групі у першому кварталі також не проводиться спеціальних занять з вивчення віршів напам'ять.

На початку року (в першому кварталі) вихователька принагідно сама читає вірші з тим, щоб викликати в дітей інтерес до них («Водичко, водичко, умий моє личко», – весело каже вона, підводячи дітей до умивальника). Діти охоче повторюють, показуючи свої щічки, очі, зуби. Починаючи з другого кварталу проводяться спеціальні заняття з вивчення віршів напам'ять. Готуючись до заняття, вихователька визначає завдання і мету вірша, вивчає його напам'ять, продумує використання наочних посібників та ілюстрацій. У цій групі також не ставиться завдання запам'ятати вірш на занятті, тому що дитина цього віку не здатна ще вивчити вірші шляхом довільного його запам'ятовування. Вихователька з допомогою різноманітних прийомів багаторазово повторює вірш, застосовуючи рухи і дії: показує іграшку, махає нею, гладить і причісує конячці гриву («Конячка» А. Варто) тощо.

Вірші, які вчили на заняттях, повторюють з окремими дітьми під час ранкового прийому, режимних моментів, ігор. Вивчені вірші можна повторювати і на заняттях з інших розділів програми.

У молодшій групі пропонується така структура занять:

1. Вступна бесіда, розглядання наочності.
2. Читання вірша вихователем, пояснення незнайомих слів; показ наочності.
3. Повторне читання вірша (двічі вихователем).
4. Читання вірша дітьми із залученням їх до активної діяльності (возити візок, махати прапорцем тощо).

З дітьми середньої групи на початку заняття з вивчення віршів напам'ять проводять вступну бесіду. Вихователька звертається до дітей із запитаннями, пов'язаними із змістом вірша, або пропонує їм пригадати відповідні події. Тут же можна показати картину або предмет, про які діти вчитимуть вірші. Бесіда перед читанням вірша дає можливість звернутися до власного досвіду дитини, викликати в неї відповідні асоціації. Так, на початку заняття з вивчення вірша П. Тичини «А я у гай ходила» можна пригадати, як діти ходили на прогулянку у ліс, як кувала зозуля.

Після вступної бесіди вихователька називає вірш і читає його напам'ять. Після другого читання слід поставити одне-два запитання, використовуючи слова і вирази з тексту, щоб перевірити, чи зрозуміли діти вірш та з метою закріплення окремих слів і виразів. Наприклад до вірша «У хлопчика-невелички»: Що сталося у хлопчика-невелички? Хто дав йому свої рукавички?

Вихователька заохочує дітей прослухати вірш ще раз і запам'ятати. Дітям, які забувають текст, вона підказує окремі слова

або цілий рядок. Одночасно вчить дітей читати виразно, з інтонацією. З цією метою рекомендується часткова інсценізація вірша: вихователька викликає дитину, яка промовлятиме слова Андрія, сама ж читає текст від автора.

При дальшому повторенні вірша можна викликати двох дітей: один читатиме текст від автора, другий – слова Андрія. Такий прийом сприятиме свідомому засвоєнню змісту вірша, допоможе оволодіти відповідною інтонацією, виразністю читання.

Для дітей старшого дошкільного віку добираються вірші складніші за змістом, більші за розміром. Вихователь вводить до плану вивчення вірш, який за змістом відповідає порі року та знанням, які подаються дітям у цей період: продумує, як підготувати дітей до засвоєння вірша, які слова в тексті незнайомі дітям, коли саме треба пояснити їх. Наприклад, щоб діти глибше зрозуміли вірш М. Познанської «Пролісок», на прогулянці слід провести спостереження за проліском, запитати, якого кольору квітка?

На початку заняття, як і в попередній групі, проводять вступну бесіду, пропонують дітям пригадати події з власного життя або розглянути картину, близьку за змістом до вірша. Після цього повідомити, як називається вірш, хто його написав. Потім вихователька чітко, виразно читає вірш напам'ять. Після першого читання уточнюють окремі слова і словосполучення. Після повторного читання проводять бесіду за змістом вірша. Вихователька попереджає, що вірш діти вивчатимуть напам'ять і тому треба уважно слухати. Вона читає текст ще один раз, а потім викликає дітей по одному для повторення вірша.

Хорове розучування віршів у дитячому садку не рекомендується. Діти старшого дошкільного віку здебільшого швидко запам'ятовують вірш, але не завжди свідомо засвоюють зміст. Викликана дитина читає вірш від початку до кінця. Вихователька підказує лише окремі слова або ставить навідні запитання до слів, які дитина забуває. Для того щоб всі запам'ятали вірш, з окремими дітьми його можна повторювати у вільний від занять час. Великі за розміром вірші вивчають протягом двох занять.

У середній і старшій групах можна читати вірші за ролями та інсценувати їх.

ТЕМА 11. РОЗПОВІДІ ВИХОВАТЕЛЯ І ДІТЕЙ ЗА ІЛЮСТРАТИВНИМ МАТЕРІАЛОМ.

План.

- § 1. Методика роботи з ілюстраціями в дитячому садку
- § 2. Методика показу діафільмів і кінофільмів .
- § 3. Драматизація та інсценування художніх творів.

Література

1. Богуш А.М., Орланова Н.П., Зеленко Н.І., Лихолетова В.К. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі. – К.: Вища школа, 1992.- С. 174-235.
2. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо – мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. – К.: Видавничий Дім „ Слово”, 2006.- С. 220 - 249.
3. Бородич А.М. Методика розвитку речі. – М., 1984.- С. 99-100.
4. Виготский Л.С. Развитие устной речи // Собр. Соч.: В 6т.- М. 1983-Т.3.-//С.176.
5. Дитина. Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку / Наук. кер. О.В.Проскура.- К.: Освіта, 1993. - 270 с.
6. Дитина в дошкільні роки / Наук. кер. К.Л.Крутий.- Запоріжжя: ЛІПС. Лтд, 2000. -268 с.
7. Карпинская Н.С. Художественное слово в воспитании детей. -М.Просвещение, 1972. –183 с.
8. Тихеева развитие речи детей. –М., 1981.-С.28.
9. Чуковский К.Й. От двух до пяти : книга для родителей. – М., 1990.

§ 1. МЕТОДИКА РОБОТИ З ІЛЮСТРАЦІЯМИ В ДИТЯЧОМУ САДКУ

Ілюстрація – це висвітлення, графічне зображення предметів та явищ, це малюнок. Основними зображувальними засобами ілюстрацій (малюнків) є лінія, штрих, тон.

В ілюстраціях відображуються такі види малюнків, як лінійний, світлотіньовий і умовний. Лінійний малюнок створюється з допомогою графічних ліній, типу накреслень, замальовок, етюдів. Він легко сприймається.

Світлотіньовий малюнок являє собою передачу предметів, образів у реальнішому плані, з передачею їх об'єму. Умовний малюнок – це стилізоване, спрощене площинне зображення.

Діти молодшого дошкільного віку краще сприймають умовне зображення, тому що знання щодо різноманітності форм у них досить обмежені. Розглядаючи малюнок, діти в першу чергу звертають увагу на основні форми зображеного, деталі ж залишаються поза їхньою увагою.

Діти середнього і старшого дошкільного віку вже більш підготовлені до сприймання світлотіньових малюнків, тому що в них уже сформовані поняття про форму і колір.

Лінійний малюнок краще сприймають діти старшого дошкільного віку. В цих малюнках їм доступне сприймання як об'єму, так і ритміки ліній.

Книжкові малюнки використовують для оформлення літературних творів. Художник, який оформлює дитячу книжку, прагне з допомогою ілюстрацій, їх розміщення, зв'язку з текстом допомогти маленьким читачам глибше осмислити її зміст. Ілюструючи книжки для молодших дошкільників, художники зображають лише основне, суттєве, тому весь зміст книжок для них найчастіше втілений в ілюстраціях (так звані книжки-картинки). Ілюстрації ж для старших дітей містять у собі всі види малюнків: лінійні, світлотіньові, умовні; вони доповнюють текст книжки. Отже, значення ілюстрацій, які розкривають зміст літературного твору з допомогою зорових художніх образів, дуже велике. Тому дитяча ілюстрована книжка повинна бути не тільки зрозумілою, але й цікавою, естетичною, художньою. Особливу роль в цьому відіграє колір. Дитяча книжка з кольоровими насиченими ілюстраціями створює цілісне, яскраве враження. Отже, книжкові ілюстрації є одним із видів образотворчого мистецтва, і здатність дітей сприймати їх розвивається під впливом педагогів. Під їх керівництвом у дітей виникає стійкий інтерес до змісту ілюстрацій, до зображувальних засобів, які використовують художники в своїх творах. Слухаючи текст і розглядаючи ілюстрації, діти сприймають відображені в них події з допомогою слуху і зору. Ілюстрації конкретизують, уточнюють образи, які виражені у художньому слові, допомагають глибше і повніше сприйняти зміст літературного твору. В дитячій книжці поєднуються два види мистецтва – художнє слово й ілюстрації.

У роботі з дітьми, починаючи з молодшого дошкільного віку, вихователь використовує книжкові ілюстрації, бо вони найбільш доступні і зрозумілі дітям саме тим, що мають сюжет. Використовуючи текст дитячої книжки в єдності з показом ілюстрацій, вихователь збагачує уявлення дітей про навколишнє життя, розширює їх кругозір, поповнює запас знань, розвиває їхню мову. Діти дошкільного віку безпосередньо і конкретно сприймають

малюнок. Тому треба дбати про його предметність і психологічну виразність. Книжкові ілюстрації повинні бути високохудожніми, добре виконаними графічно, пізнавальними, достовірними, динамічними, доступними розумінню дітей, педагогічно цінними, життєствердними.

Розглядання під керівництвом дорослих ілюстрацій сприяє активізації дитячого мовлення, засвоєнню дітьми рідної мови.

Для дітей видається чимало книжок, в яких є яскраві малюнки. Діти молодшого дошкільного віку завжди з цікавістю розглядають ілюстрації у книжках, висловлюючи вголос своє ставлення до зображеного. Вихователь повинен підтримувати розмову дітей, вчити їх правильно розуміти зміст ілюстрації, висловлюватись з приводу побаченого. Слід підтримувати їхній інтерес до ілюстрації окремими запитаннями, репліками, спрямовувати увагу на головне, суттєве.

Більшість дітей молодшого дошкільного віку ще не вміють користуватися книжкою, розглядати ілюстрації. Таким дітям треба прищеплювати навички правильного користування книжкою, виховувати спостережливість, увагу, посидючість.

Книжки-картинки користуються великою популярністю серед дітей молодшого дошкільного віку. В них основне місце відводиться яскравому малюнку і невеличкому віршованому тексту.

Книжки-картинки або книжки-ширмочки з ілюстраціями («Невеличка» В. Бичка, «Про Ясочку» Н. Забіли) дають простір для розвитку мови й уявлень дітей. Розглядаючи картинки із зображенням дітей, малюки нерідко наслідують їх. Предмети й явища сприймаються дітьми молодшого дошкільного віку як реально існуючі, з якими їм хочеться діяти і розмовляти. З дітьми молодшого дошкільного віку розглядають і ілюстрації із зображенням тих предметів, які оточують їх, назви яких діти не знають чи погано вимовляють.

Книжкові ілюстрації використовують як на заняттях, так і в повсякденному житті, ілюстрації можна показувати до заняття, в ході його і після заняття. Розгляду та бесіди за ілюстраціями можуть бути присвячені і спеціальні заняття.

Вибір прийомів керівництва розгляданням ілюстрацій залежить від тих завдань, які вирішуються у зв'язку з показом даної книжкової ілюстрації. Тому показ у середній і старшій групі ілюстрацій на суспільно-побутову тематику буде істотно відрізнятися від показу книжок-картинок у молодших групах, з допомогою яких дітей вчать точно і правильно називати предмети й явища. При розгляданні ілюстрацій на суспільно-політичну, побутову тематику увагу старших дошкільників спрямовують на взаємостосунки людей, їхню працю, відпочинок, героїчні вчинки. Велику роль у цьому відіграє вміла

постановка запитань вихователем. Запитання типу «Розкажіть, що намальовано?» спонукає дітей до узагальнені передачі всього змісту ілюстрації. Такі запитання здебільшого ставлять старшим дітям.

Дітям молодшого дошкільного віку бажано ставити запитання типу «Скажіть, що (хто) тут зображений?» Це спонукає дітей до перераховування чи впізнавання зображених предметів, їхніх якостей, дій, характерних ознак.

У процесі розглядання ілюстрацій вихователь спрямовує дітей на впізнання речей, персонажів: Впізнай, хто це? Покажи, де хто, чи що?; співставлення тексту з ілюстраціями: Знайди картинку до таких слів...; Які слова підходять до цієї картинки?; дати оцінку художньої виразності ілюстрації: Що тобі подобається в цій картинці? Чому тобі подобається ця картинка? З ілюстраціями можна проводити різні дидактичні ігри з метою закріплення знань дітей про зміст художніх творів. Це ігри: «Куди не підеш – в казку попадеш», «Казковий будиночок», «Підбери ілюстрації до цієї казки», «Від кого прийшов лист». Матеріалами для цих ігор можуть бути ілюстрації старих книжок, книжки-шир-мочки, книжки-іграшки.

У дошкільному закладі використовують різноманітний ілюстративний матеріал: книжкові ілюстрації, серії ілюстрацій, картини художників, листівки, фотографії, альбоми, журнальні ілюстрації, плакати, малюнки, діафільми, діапозитиви тощо.

Особливе місце в роботі з старшими дошкільниками займає ознайомлення їх з роботами художників – ілюстраторів казок і дитячих книжок. За програмою виховання дошкільники повинні знати ілюстрації до казок Ю. Васнецова.

Ю. Васнецов – один із відомих ілюстраторів дитячої книжки. Він є автором своєрідного декоративного, життєрадісного стилю в оформленні дитячих книжок.

Народні казки, пісні, усну народну творчість ілюстрували також художники Є. Рацев і Є. Чарушин. Діючими особами в їхніх ілюстраціях виступають тварини, птахи. Ілюстрації цих художників відрізняються простотою і реальністю зображуваного. Здається, ніби малюнки наповнені життєвими спостереженнями за живою природою. В уяві дітей постають як живі лагідні, жваві, життєрадісні звірята з усіма їхніми поведками. Нелегко на ілюстраціях до художнього твору зобразити тварину, яка б увібрала в себе людські риси.

Є. Чарушин – автор художніх творів про тварин, художник-ілюстратор своїх книжок. Він створив дитячі ілюстровані книжки для самих маленьких дітей: «Про Томку», «Про великих і маленьких» тощо; він є автором ілюстрацій до книжок інших письменників: «Птахи в клітці» С. Маршака, «Мишка-бишка» В. Біанкі та ін. У цих

дитячих книжках спостерігається органічний взаємозв'язок ілюстрацій з текстом.

Вихователі старших груп повинні у доступній формі ознайомлювати дітей з творчістю цих художників. Так, можна провести серію занять за темами: «Вчимося розглядати ілюстрації», «Що за диво ось ці звірі!», «Розповідь вихователя про малюнки художників». Наприклад, заняття на тему „Що за диво ось ці звірі!” в старшій групі (розділ «Художня література»). Завдання: Познакомити дітей з малюнками художника Ю. Васнецова. Викликати інтерес до книжок, бажання розглядати їх. Вчити дітей впізнавати малюнки Ю. Васнецова.

Матеріал: книги з ілюстраціями Ю. Васнецова, серії з альбомів народних казок.

На наступному занятті вихователь знайомить дітей з ілюстраціями Є. Чарушина. Наводимо хід такого заняття.

Вихователь показує дітям ілюстрації, виконані Ю. Васнецовим, просить назвати автора, сказати, які малюнки їм запам'яталися, чим вони їм подобаються.

«Сьогодні, – говорить вихователь, – я познайомлю вас з роботами ще одного художника – Євгена Івановича Чарушина. [Читає уривки із книги Л. Кудрявцевої «Що за диво ось ці звірі!», супроводжуючи читання показом малюнків до казок «Теремок», «Зайчикова хатка», оповідань про звірів, написаних самим художником.] Художник Чарушин більш за все любив справжніх живих звірят, їх було завжди багато у нього вдома: папуги, їжачки, кошенята, лисенята, цуценята і навіть зайчата. Всі вони дружили між собою, Чарушин лікував звірят, годував їх, спостерігав за ними і малював їх. Ось чому звірі на його малюнках є такими, якими він бачив їх насправді. Звірі-малята – лагідні і веселі, а дорослі звірі – серйозні і сильні. Чарушин знав про те, що дітям подобаються різні веселі історії про звірят, тому він став малювати казки. Ось живуть-поживають у лісі коза і її семеро козенят, а тут у своїй хатці жив сірий зайчик. А ось тут ведмідь розлютувався у теремку. Проте найближчі для Чарушина – звірята-малята. Про них він придумав свої власні казки і картинки до них намалював».

Далі вихователь показує картини-ілюстрації до казок і оповідань Є. Чарушина, проводить бесіди за їх змістом.

Вихователі дитячих садків широко використовують серії картин-ілюстрацій до казок. Прийоми показу ілюстрацій залежать від змісту і форми літературного твору. Коли казку читають вперше, то обов'язково ознайомлюють з ілюстраціями до неї під час бесіди за її змістом. У молодшій групі дітей вчать уважно розглядати ілюстрації і впізнавати на них героїв казки. В середній групі вчать розуміти

сюжет, описувати ілюстрації за запитаннями вихователя. У старшій групі діти повинні з допомогою ілюстрацій відтворити в пам'яті й описати події у тій послідовності, в якій вони сприймали казку. З допомогою серії ілюстрацій можна використати прийом складання колективної розповіді за змістом казки. Початок розповіді складає вихователь, далі продовжують діти.

У старших групах вихователі використовують різні види роботи з серіями ілюстрацій до казок. Це можуть бути: придумування назв до кожного епізоду ілюстрації у ході заняття; пригадування і розповідання епізодів казки за ілюстраціями; переказ казки за серією ілюстрацій; ігрові літературні вікторини («З яких ми казок?», «Звідки я до вас прийшов?» тощо).

§ 2 МЕТОДИКА ПОКАЗУ ДІАФІЛЬМІВ І КІНОФІЛЬМІВ

Діафільм – це серія ілюстрованих зображень, об'єднаних єдиним змістом у супроводі художнього слова. Текст надрукований на плівці. Показ діафільму здійснюється через проєкційні засоби: фільмоскоп чи діапроектор. Деякі діафільми можна озвучувати, включаючи фонозапис тексту.

Для дітей дошкільного віку діафільм має неабияку перевагу перед кінофільмом. При демонстрації діафільму вихователь може затримати кадр-ілюстрацію для детальнішого пояснення його змісту, повернутися до переглянутого, пригадати сюжет попереднього кадру тощо.

Використання діафільмів і кінофільмів відіграє велику роль у розумовому вихованні дітей дошкільного віку та розвитку їхнього мовлення. Вони уточнюють уявлення і досвід дітей про навколишній світ, активізують мову, розвивають мислення, естетичні смаки.

У дитячих садках створюють діатеку, в якій діафільми і кінофільми групують за темами: «Про природу», «Про працю дорослих», «Засоби пересування», «Казки» тощо.

Показувати діафільми можна як в години розваг, ігор, відпочинку, так і па заняттях (розділи «Ознайомлення з навколишнім», «Художня література»). Діафільм можна показувати для закріплення того чи іншого навчального матеріалу або для того, щоб дати дітям можливість уявити предмет або явище, дати нові відомості про нього.

Зміст діафільмів повинен мати виховну цінність і відповідати віку дітей. Сюжет має бути захоплюючим, динамічним, без зайвих нагромаджень сюжету дрібницями, які ускладнюють сприймання. Дітям трьох років діафільм демонструють один раз у два тижні; дітям 4–5 років – один раз у 10 днів; дітям 5–7 років – один раз на

тиждень. Вихователям слід пам'ятати і про тривалість діафільму відповідно віку дітей. Так, дітям 3 – 4 років можна дивитися діафільм 10–12 хв, 5 років – 15 хв, 6 років – 15–20 хв, 7 років – 30 хв (один або два діафільми).

Показ діафільмів використовується в усіх вікових групах. Перш ніж показувати дітям діафільм, вихователька переглядає його сама, продумує, на що саме буде звертати увагу дітей, вправляється у виразному, емоційному читанні тексту.

У молодшій групі дітям доступні прості і короткі діафільми, під час яких вихователь говорить більше сам, а до дітей звертається з кількома запитаннями після першого перегляду діафільму. Дітей цього віку більше цікавлять у діафільмі окремі предмети, прості дії, а не його сюжет. Кадри діафільму треба демонструвати в уповільненому темпі, щоб дати дітям можливість розглянути ілюстрацію й усвідомити побачене і почуте від вихователя. Корисні повторні покази діафільмів. При повторному показі треба залучити до розмови дітей. Наприклад, заняття з розділу «Ознайомлення з навколишнім світом і явищами суспільного життя» в молодшій групі. Тема: Предмети. Показ діафільму «Іграшки». Завдання: Закріпити уявлення дітей про іграшки, властивості. Викликати радісний настрій, бажання ти знайомі вірші; виховувати вміння дивитися діафільм, не заважаючи товаришам.

Матеріал: іграшки (м'яч, лялька, слон, зайчик, ведмедик та ін.), загадки, діафільм. Хід заняття: Вихователька використовує ігровий прийом з «чарівною» торбинкою, розглядає з дітьми іграшки, порівнює їх, підводить до засвоєння поняття «іграшки». Показ діафільму, читання тексту вихователькою, запитання до дітей: Що це таке? Назвіть іграшки. Повторний показ окремих кадрів діафільму. Читання дітьми знайомих віршів про іграшки, загадування загадок.

З дітьми середньої групи після показу діафільму і читання тексту проводять коротку бесіду за його змістом. При повторному перегляді діафільму проводять бесіду в процесі показу

Найбільш значну групу діафільмів для дітей дошкільного віку становлять діафільми за змістом літературних творів пізнавального і морально-етичного змісту. Вони здебільшого використовуються на заняттях з розділів «Художня література» та «Ознайомлення з навколишнім». У старшій групі, перед показом нових навчальних діафільмів або діафільмів, в яких розповідається про складні явища чи маловідомі події, вихователь проводить вступну бесіду на тему діафільму до його показу. Показ діафільму супроводжується поясненнями виховательки або читанням художнього тексту із

залученням до бесіди дітей. При повторному показі діафільму діти самостійно розповідають його зміст або переказують художній твір.

Крім діа- і кінофільмів у дошкільних закладах використовують як методи ознайомлення дітей з навколишнім радіослухання і телебачення.

§ 3. ДРАМАТИЗАЦІЯ ТА ІНСЦЕНУВАННЯ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

Гра-драматизація є самостійним видом ігрової діяльності дітей. Вона нагадує театральну виставу, де діти виступають в ролі акторів. Джерелом виникнення гри-драматизації є художній літературний твір, зміст якого діти відтворюють у грі. Тому характер ігрової діяльності дітей цілком залежить від змісту художнього твору. Отже, драматизування – це розігрування в ролях художнього літературного твору, передача характерних рис його героїв. Ігри-драматизації дають широкий простір для виявлення у дітей творчих здібностей, самостійності й ініціативи.

Ігри-драматизації спочатку пропонує вихователь. Драматизуючи художній твір, діти повинні співставляти свою поведінку з поведінкою інших учасників гри, по ходу дій використовувати всі можливі засоби передачі характеру персонажа (інтонацію, міміку, рухи). А для цього треба глибоко осмислити і знати художній твір. Гра-драматизація є ніби завершенням процесу сприймання літературного твору. Отже, глибоке осмислення змісту художнього твору є однією з умов його успішної драматизації.

Велике значення для досягнення успіхів у гри-драматизації має виявлення інтересу до неї. Для цього організовують відвідування театру і перегляд спектаклів.

При обговоренні переглянутого увагу дітей загострюють на гри артистів, їхньому одязі, оформленні сцени. Якщо спектакль був організований у дитячому садку, можна провести бесіду з артистами про їхню працю. На заняттях з музики, художньої літератури слід вчити дітей втіленню в настрій, душевний стан, характер героїв. У повсякденному житті можна планувати виконання тренувальних вправ типу: виконати з різною інтонацією пісеньку Колобка (радісно, сумно, здивовано), зобразити зустріч Машеньки з ведмедями, відтворити голос хитрої лисички, показати, як рухаються ведмідь, вовк, заєць.

Якщо діти молодшого дошкільного віку виявляють інтерес до гри-драматизації лише з приводу участі в ній, зручно розташований і настроєний радіоприймач. До початку радіопередачі (12 хв) вихователька повідомляє її тему і розсаджує дітей. Під час передачі

вона пояснює незрозумілі слова, вирази, а після прослухування організовує бесіду за змістом.

Майже в кожному дитячому садку є телевізор, що дає змогу організувати перегляд телепередач для дітей. Телепередачі повинні органічно входити до єдиної системо старших дошкільників вже цікавить якість виконання ними ролей. У них розвиваються здібності оцінювати виконання ролей своїми товаришами, формуються навички самоаналізу. В дитячому садку проводять ігри-драматизації за змістом казок, оповідань та сюжетних віршів, їх проводять у різних вікових групах. В молодшій і середній групах дітей вчать драматизувати на заняттях з розділу «Художня література». В старшій групі ігри-драматизації проводять лише в другу половину дня. Діти старшої групи можуть драматизувати казки для малят.

Успіх гри-драматизації залежить від правильного вибору літературного твору. Тому для драматизації повинен бути вибраний у повному розумінні слова драматичний твір, де дії героїв цікаві, їхні вчинки повчальні, ситуації конфліктні. В літературному творі повинні мати місце короткі монологи та діалоги дійових осіб. У гри-драматизації допускається відхилення від тексту художнього твору в діалогах і мові персонажів, яких грають діти. Якщо ж художній твір написаний не в прозовій, а у віршованій формі, слід дотримуватись авторського тексту. Художній літературний твір, обраний для драматизації, повинен бути доступним для розуміння. Адже діти повинні ніби «пропустити» образи твору через себе, поставити себе на місце його героїв. Бажано добирати твори, в яких багато дійових осіб. Це дасть можливість охопити при драматизації більшу частину дітей групи.

Отже, гра-драматизація не потребує спеціального тренування. Діти можуть відтворювати сюжет твору, не дотримуючись при цьому тексту. А коли художній твір доступний дітям, простий і динамічний, то його художні образи легко запам'ятовуються. Найчастіше основою ігор-драматизацій у молодшій і середній групах на заняттях з розділу «Художня література» є українські народні казки. Вони легко драматизуються, в них яскраво показано образи героїв, є короткі і виразні діалоги, гострі драматичні ситуації, швидкий розвиток подій, емоційна насиченість мови художніми засобами виразності. Це казки «Колобок», «Колосок», «Козенята та вовк», «Котик і півник», «Коза-дереза», «Телесик» та ін. У молодшій і середній групах використовують літературні твори з нескладними ігровими діями. Це народні потішки, вірші українських поетів («Два півники», «Столярики-молодці», «Журавель», Г. Бойка «Вереда», М. Вінграновського «Іде кіт через лід» та ін.).

Для дітей старшої і середньої груп можна брати такі твори, як Н. Забіли «Про півника та курочку й про хитру лисичку», А. Коцюбинського «Артист», А. Костецького «Добрий сніговик»; «Лисичка-сестричка і вовк-панібрат», «Пан Коцький», «Дід, баба і вовк-співак» та ін.

Після читання чи розповідання художнього твору вихователькою діти переказують його, щоб краще запам'ятати сюжет. При цьому не варто показувати дітям, як вести себе від імені того чи іншого героя твору, щоб не стримувати творчої самостійності дітей. Усі зусилля слід зосередити не на спеціальному розучуванні сценарію гри, а на розвитку у дітей самостійної творчості при виконанні ролей і осмисленні ними змісту художнього твору.

У середній і особливо старшій групі ігри-драматизації складніші і проводяться в основному як розваги в другій половині дня. Діти разом з вихователькою виготовляють костюми, атрибути, обговорюють, кому з дітей яка роль підходить, колективно їх розподіляють. Вихователька, керуючи грою, нагадує й уточнює текст художнього твору, стежить за точністю виразів, іноді може взяти і собі якусь роль. Старші діти охоче беруть участь у гри-драматизації і виступають її ініціаторами.

У дитячому садку поряд з іграми-драматизаціями проводять ще й інсценування за змістом художніх творів. Інсценізація – це точне і послідовне відтворення авторського літературного твору. Тому на відміну від гри-драматизації тут застосовують спеціальне заучування тексту. Інсценізацію літературних творів проводять лише з дітьми старшої групи в основному під час проведення літературних ранків, концертів, свят. При інсценізації того чи іншого художнього твору обов'язково використовують декорації, костюми, атрибути. В інсценівці, як правило, є ведучий, який промовляє слова від автора. Інсценувати можна віршовані твори; Н. Забіли «Ранок», Олени Пчілки «Журавель та чапля», П. Тичини «Івасик-Телесик», М. Коцюбинського «Івасик та Тарасик».

Тема 12.

Організація роботи з розвитку мови в дошкільних закладах освіти.

План

- § 1. Планування роботи з розвитку мови
- §2. Роль завідуючого та старшого вихователя в організації роботи з розвитку мови в дитячому садку
- § 3. Робота з розвитку мови у відділах народної освіти

Література:

1. Богуш А.М., Орланова Н.П., Зеленко Н.І., Лихолетова В.К. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі. – К.: Вища школа, 1992.- С. 343 - 355.

2. Бородич А.М. Методика развития речи детей. – М., 1984. – С. 256-257.

§ 1. ПЛАНУВАННЯ РОБОТИ З РОЗВИТКУ МОВИ

Без планування неможливо належним чином організувати навчально-виховний процес, зробити його цілеспрямованим, систематичним і послідовним.

На початку навчального року вихователі планують спостереження за розвитком дітей, проведення групових та індивідуальних бесід з тим, щоб виявити обсяг знань, здобутих дітьми у попередніх групах, і набуті ними уміння. Протягом року такий контроль може здійснюватись за допомогою підсумково-контрольних занять, які проводять за квартал. При перевірці вивчається рівень розвитку різних сторін мови дітей: звукової культури, словникового складу, граматичної правильності, зв'язності мови. Звертається увага також на рівень активності дітей, на те, чи вміють вони слухати вихователя і правильно, чітко відповідати на запитання, відтворювати нові дії за зразком, а відомі – за заданими умовами. Виявлений рівень знань і умінь дітей є основою для дальшого планування роботи.

Основними видами планування роботи з розвитку мови є перспективний та календарний плани. Перспективний план складається на місяць чи квартал з метою упорядкувати роботу, рівномірно розподілити матеріал протягом певного часу. План має дві частини. У першій визначають конкретні програмні виховні і навчальні завдання з розділів програми, передбачають зміст роботи, спрямованої на засвоєння всіх сторін мови. У другій частині плану подаються методи навчання.

Перспективний план деталізується уточненням у календарному плані, який складають на один-два тижні чи кілька днів. У ньому конкретизується навчальна і виховна робота з розвитку мови, що проводиться вранці, на заняттях, під час прогулянок і в вечірню годину.

Планування роботи на заняттях і поза ними має свою специфіку. Під час занять вихователь має можливість планомірно і систематично навчати весь колектив дітей нормам усної літературної мови. Кількість занять визначена програмою дитячого

садка. Відповідно до занять з розвитку мови вихователь добирає їх зміст та методи проведення.

Відповідно до нової програми виховання та навчання в дитячому садку проводять такі види занять: з розвитку мови, ознайомлення дітей з явищами навколишнього життя, з художньої літератури та грамоти. Заняття з розвитку мови планують двох типів – комплексні та тематичні. Перші три заняття кожного місяця – комплексні, на четвертому тижні місяця планується тематичне заняття. Комплексне заняття складається з трьох частин, четверте присвячене одному з розділів мовної роботи: звукова культура, словник чи граматики. Враховуючи рівень підготовки дітей, вихователь може сам визначити, яку частину заняття (зв'язне мовлення, словник чи граматики) ставити першою. В окремих випадках доцільно починати заняття з роботи над словником чи граматику, а потім переходити до розділу зв'язного мовлення. Розділ звукової культури переважно є третьою частиною заняття. Розділ зв'язного мовлення входить до складу перших трьох занять і як самостійне заняття не планується. Розвиток зв'язного мовлення передбачається на заняттях з художнього читання, ознайомлення з явищами суспільного життя, навчання грамоти на цих самих заняттях відповідно до теми вихователь здійснює завдання словникової роботи, виховує звукову культуру мовлення, формує знання з граматичної будови мови.

Програмний зміст комплексних занять з розвитку мови складається з трьох розділів відповідно до структури заняття. У плані можна записувати скорочено: словник, граматики, зв'язне мовлення, звукова культура. Наприклад (молодша група): Розвиток мови. Завдання:

1. Словник. Учити правильно називати предмети, які є в груповій кімнаті; збагатити словник словами: групова кімната, іграшки, ігровий куточок, стіл, стілець, квіти, книжкова шафа, килим, акваріум, займатись, гратись.

2. Зв'язне мовлення. Учити відповідати на запитання, складати коротеньку розповідь про групову кімнату.

3. Звукова культура. Вправляти у вимові звука к, розвивати фонематичний слух.

У педагогічній діяльності вихователя великого значення надається індивідуальній роботі з дітьми. Ця робота планується як на заняттях, так і в повсякденному житті. На заняттях вихователь передбачає варіювання прийомів навчання залежно від можливостей окремих дітей. Наприклад: на занятті з навчання самостійного переказу дітей шостого року життя вихователь може використати прийом спільного переказу на допомогу тим дітям, яким важко виконати завдання.

Індивідуальні заходи можна планувати і здійснювати з метою перевірки знань, умінь. Проводять їх протягом певного часу, але записати у плані варто один раз, а не повторювати щодня (скажімо, «Протягом тижня обстежити мову таких-то дітей...»).

Індивідуальна робота з дітьми на занятті планується на кінець його, а в повсякденному житті – на різний час (вранці, на прогулянці, ввечері). Ефективність роботи з розвитку мови багато в Чому залежить від правильного її планування.

§ 2. РОЛЬ ЗАВІДУЮЧОГО ТА МЕТОДИСТА В ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ З РОЗВИТКУ МОВИ В ДОШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Методичне керівництво роботою з розвитку мови здійснюють завідуючий дошкільним закладом та методист. Провідна роль в організації навчально-виховної роботи з рідної мови належить завідувачу як керівнику дошкільної установи. Він забезпечує підбір кадрів вихователів, контролює виконання програми з мовних розділів, дбає про забезпечення навчального процесу необхідним дидактичним та наочним матеріалом, є організатором, керівником, методистом, порадином, вихователем вихователів.

Завідуючий дошкільним закладом працює в тісному контакті з методистом. Завдання у них спільні, спрямовані на виконання програми виховання дітей у дитячому садку.

Методист повинен забезпечити вихователів необхідною методичною та художньою літературою, наочними та дидактичними посібниками, технічними засобами навчання; здійснювати методичну допомогу під час планування навчально-виховної роботи з рідної мови, відвідувати заняття та режимні моменти, проводити методичні консультації, показові заняття. Методичне керівництво роботою з розвитку мови в дитячому садку виступає в таких формах: педагогічні ради, відвідування занять та режимних моментів, відкритих занять з наступним їх аналізом,, індивідуальні та групові консультації, вивчення, узагальнення та розповсюдження передового педагогічного досвіду вихователів; контрольні обслідування мови дітей; підвищення кваліфікації вихователів; п'ятихвилинки, на яких розв'язуються методичні питання з розвитку мови; методичні об'єднання вихователів по вікових групах; огляд педагогічної преси та методичної літератури з розвитку мови; підготовка вихователями методичних розробок, документації з розвитку мови для педкабінету; підготовка доповідей на педради, загальні батьківські збори, педагогічні читання, конференції з питань

розвитку мови. Всі ці форми методичної допомоги здійснюють як завідуючий, так і старший вихователь.

Методист дбає про обладнання педагогічного кабінету.

Посібники з розвитку мови займають значну частину всього обладнання педкабінету. В шафі, де зберігається література, мають бути різні рубрики: «Художня література для дітей», її краще розміщувати по вікових групах або по темах, наприклад, «Українські народні казки», «Наша мама», «Праця дорослих» тощо; «Художня література для вихователів» – у цьому розділі зберігаються хрестоматії з дитячої літератури, збірки прислів'їв, загадок, казок, творів письменників. На всю художню і методичну літературу потрібно завести каталог.

У педагогічному кабінеті зберігаються картини з розвитку мовлення дітей та ознайомлення з навколишнім, їх наклеюють на тканину чи картон і зберігають у висячому положенні або в шухлядах закритої шафи.

Схема щотижневої перевірки плану

1. Кількість занять з розвитку мови, види їх, місце в режимі дня, відповідність програмі.
2. Визначення програмного змісту, його повнота, наявність конкретних мовних завдань.
3. Матеріал до занять; як відбито хід заняття.
4. Планування роботи в повсякденному житті: методи і прийоми, повнота запису (мета, матеріал), індивідуальна робота (її повторюваність).

Для **тематичної перевірки** рекомендується інша схема:

1. Загальні відомості. Місто, номер дитячого садка, група, прізвище вихователя, за який період перевіряється план.¹
2. Підбір занять на тиждень; назва занять, програмний зміст, методи, прийоми, відповідність програмі.
3. Підбір занять на місяць, квартал. Різноманітність методів навчання, повторюваність. Чи всі види роботи відбито в плані.
4. Планування роботи в повсякденному житті: різноманітність методів і прийомів роботи протягом місяця; форма запису в плані; індивідуальна робота: чи всі розділи охоплено, як часто планується з однією і тією ж дитиною.
5. Облік роботи: конкретність, оцінка досягнень дітей з розвитку мови, завдання щодо дальшої роботи з дітьми.
6. Загальна оцінка плану роботи з розвитку мови. Результати тематичної перевірки планів доповідають на педагогічній раді.

Ознайомитись з роботою вихователів з розвитку мови методисту допоможуть такі форми: спостереження за роботою вихователів та її аналіз, відвідування занять, окремих режимних моментів; бесіди з вихователями; бесіди з дітьми; перегляд конспектів занять та Іншої документації; тематична перевірка; контрольні перевірки.

Найефективнішою формою ознайомлення методиста (чи завідуючого) з роботою вихователів є особисті спостереження і запис різних видів роботи з розвитку мови безпосередньо в групі. Перш ніж іти в групу, необхідно продумати, на що, в першу чергу, слід звернути увагу, взяти з собою відповідну схему запису заняття чи режимного моменту.

Схема перегляду заняття з розвитку мови: 1. Підготовка до заняття; хто готує матеріал, як розставлені столи, стільчики, чим зайняті в цей час діти, як розміщено дидактичний та наочний матеріал.

2. Організаційний момент: його тривалість, прийоми залучення дітей до заняття, тон вихователя; вміння дітей сідати за столи.

3. Хід заняття: Прийоми зосередження уваги. Прийоми розумової активізації дітей, їх ефективність. Кількість дітей, опитаних вихователем. У чому виявилася індивідуалізація навчання? Прийоми індивідуального підходу. Кількість і. якість запитань, їх послідовність. Наявність творчих завдань. Місце гри в ході основної частини заняття. Ставлення вихователя до мовних помилок дітей. Підтримування дисципліни. Мова дітей (зробити стенографічний запис).

4. Закінчення заняття. Прийоми, спрямовані на узагальнення та систематизацію матеріалу. Тривалість заняття. Виховна спрямованість заняття.

Схема перегляду роботи з розвитку мови в повсякденному житті:

1. Види роботи з розвитку мови, відповідність їх плану, ефективність та якість проведеної роботи.

2. Кількість дітей, охоплених роботою з розвитку мови. Роль вихователя в організації самостійної роботи з розвитку мови.

3. Робота в куточку книги (вранці, після денного сну, ввечері). Контроль вихователя за виконанням дітьми, вимог. Виставки дитячих книг. Робота бібліотеки.

4. Прийоми контролю вихователя за мовою дітей в повсякденному житті.

Під час відвідування групи методист може провести бесіду з вихователем, окремими дітьми, переглянути документацію, з'ясувати окремі питання розвитку мови дітей даної групи.

Один раз на рік необхідно проводити тематичну перевірку роботи вихователів кожної вікової групи з розвитку мови.

Вивчення досвіду роботи вихователя з розділу «Рідна мова та ознайомлення з навколишнім» планується в річному плані дитячого садка. Методист чи завідуючий складає план вивчення досвіду роботи, в якому на кожний місяць конкретно накреслює форми вивчення роботи вихователя.

Результати вивченого та узагальненого досвіду роботи можуть бути представлені у вигляді опису, папки, альбому. До них необхідно додати і відповідну документацію: виписки з плану, тематичний перспективний план, тематичний шоденник-облік, таблиці звуковимови, альбоми з вправами та дидактичним матеріалом.

Під час відвідування груп, тематичних перевірок, а також в кінці кварталу, року доцільно використовувати контрольні завдання, діагностичні методики з метою перевірки та контролю виконання вихователем програмних вимог з розвитку мови. Такі контрольні завдання методист може скласти і на основі програми.

§ 3. РОБОТА З РОЗВИТКУ МОВИ У ВІДДІЛАХ НАРОДНОЇ ОСВІТИ

Контроль та методичне керівництво роботою з розвитку мови у відділах народної освіти здійснюють методист і інспектор.

Завдання роботи методиста: ознайомлення зі станом роботи з рідної мови у дитячих садках даного регіону та належною документацією, складання плану роботи по наданню методичної допомоги садкам, робота з активом дошкільних, працівників, методична допомога вихователям, проведення консультацій, розповсюдження педагогічного досвіду, підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, постійний контроль за якістю роботи з рідної мови.

При обласних відділах народної освіти вихователі підвищують педагогічну кваліфікацію на місячних курсах, семінарах, конференціях.

Методист організовує огляди-конкурси роботи дитячих садків з розвитку мови. Це можуть бути конкурси дидактичних посібників та ігор з розвитку мови, технічних засобів, методичного, матеріалу, лялькових театрів, конкурс педагогів. Своєрідною формою підвищення кваліфікації вихователів з розвитку мови є клуби молодих вихователів.

Інспектор та методист здійснюють інспекторсько-методичну перевірку дитячих садків. З розвитку мови здійснюється лише тематична перевірка. Методист-початківець обов'язково, складає для себе план перевірки, передбачає бесіду з завідуючим, ознайомлення з результатами попередньої перевірки (подивитись

акт), з планом роботи дитячого садка, протоколами педагогічних рад. Під час тематичної перевірки роботи з розвитку мови методист та інспектор обов'язково повинні побувати в кожній групі як на заняттях, так і в повсякденному житті, поговорити з вихователями, дітьми; обов'язково записати їхню мову. Після цього познайомитись з документацією, дидактичним та наочним матеріалом, посібниками.

За підсумками перевірки складається акт, наслідки перевірки доповідаються на педагогічній раді.

Схема акту тематичної перевірки дитячого садка з методики розвитку мови:

Перевірку проводив: ...

Дата перевірки: ...

Тема перевірки:

I. Загальні відомості про дошкільну установу та групи.

1. Назва, номер, адреса, тип установи, відомча приналежність, тривалість робочого дня.

2. Відомості про групи, які перевіряються; вік, кількість дітей, мова навчання.

3. Кадри: хто працює в групі (вихователь, учитель), освіта, стаж роботи; які форми підвищення кваліфікації пройшов і коли; б) завідуючий, старший вихователь – освіта, стаж роботи; в) підвищення кваліфікації завідуючого та вихователів: індивідуальні плани підвищення кваліфікації, їх виконання; форми підвищення кваліфікації з розвитку мови в даному дитячому садку.

II. Мета та методика перевірки.

1. Мета та завдання перевірки.

2. Виконання зауважень за попередніми перевітками.

3. Методи перевірки (вказати дати, кількість занять, бесід, що відвідано, спостережень, вивчених матеріалів).

III. Рівень розвитку мови дітей.

1. Звукова культура мови: вимова звуків, розвиток фонематичного слуху, інтонаційна виразність мови (додати таблиці обстеження звуковимови дітей).

2. Словник дітей: активний, пасивний; наявність образних виразів, приказок, прислів'їв; засвоєння понять.

3. Граматична правильність мови: засвоєння основних граматичних категорій, типові помилки в мові дітей; засвоєння дітьми речень (додати таблиці).

4. Зв'язне мовлення: рівень засвоєння діалогічного мовлення, вміння самостійно будувати розповіді.

5. Навички загальної культури мовного спілкування та етики мови.

6. Знання дітей про явища суспільного життя.

7. Рівень засвоєння навичок звукового аналізу, початків грамоти та підготовки руки дитини до письма.

8. Художня література: знання дітьми програмних творів, віршів, набуття ігрових навичок за змістом художніх творів (ігри-драматизації, інсценування, театралізовані ігри). Стан самостійної художньої діяльності. Робота в куточку книги.

9. Мовна активність дітей на заняттях та в процесі режимних моментів.

10. Загальний мовний фон у групі (голосне, спокійне, жваве мовлення). Мовна готовність дітей старших груп до школи.

IV. Методика роботи з розвитку мови.

1. Планування роботи (оцінка планів). Планування занять (позитивні та негативні приклади). Планування роботи з розвитку мови в повсякденному житті. Загальні висновки та рекомендації щодо стану планування навчально-виховної роботи вихователями.

2. Оцінка методики роботи вихователів. Конкретний аналіз занять, що відвідано (дата, тривалість), відповідно до схеми аналізу занять з розвитку мови.

V. Умови розвитку мови дітей у дитячому садку.

1. Гігієнічний стан приміщення та груп дитячого садка. Стан органів слуху, мовного апарату дітей за медичною картою. Робота логопеда.

2. Культура мови дорослих у дитячому садку. Характеристика мови вихователів (стенографічний запис).

3. Обладнання педкабінету з розвитку мови: а) каталог методичної літератури та журнальних статей; б) навчальні посібники, словники; в) рукописні методичні розробки, виготовлені працівниками дитячого садка; г) каталог художньої літератури для дітей; д) дидактичний та наочний матеріал з розвитку мови, види, їх систематизація, анотування, картотека, зберігання; е) технічні засоби навчання (радіо, телебачення, діафільми, кінофільми, магнітофон, калейдоскоп тощо), каталог, методичні розробки та анотації.

4. Обладнання в групах. Наочний та дидактичний матеріал. «Мовні зони», куточки книги.

VI. Методична робота з колективом.

Аналіз річних планів роботи, протоколів педагогічних рад та іншої документації завідуючого і методиста. Передовий досвід з розвитку мови.

Загальні висновки. Рекомендації щодо дальшої роботи.

Тема 13.
Навчання грамоти.
План

- § 1. Методика навчання дітей звуковому аналізу слів.
- § 2. Методика навчання читання.
- § 3. Новітні методики навчання грамоти дітей на сучасному етапі.

Література

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / Наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – 2-ге вид., –К.: Світич, 2008.-430.
2. Богуш А.М., Орланова Н.П., Зеленко Н.І., Лихолетова В.К. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі. – К.: Вища школа, 1992.- С. 359-379.
3. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія – К.: Видавничий Дім * Слово* , 2004. – С. 312-373.
4. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо – мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. – К.: Видавничий Дім „ Слово”, 2006.- С. 205 - 214
5. Бородич А.М. Методика розвитку речи. – М., 1984.- С. 99-100.
6. Виготский Л.С. Развитие устной речи // Собр. Соч.: В 6 т.- М. 1983.-Т.3.-//С.176.
7. Дитина. Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку / Наук. кер. О.В.Проскура.- К.: Освіта, 1993. - 270 с.
8. Дитина в дошкільні роки / Наук. кер. К.Л.Крутій.- Запоріжжя: ЛІПС. Лтд, 2000. -268 с.
9. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.// Упорядник Богуш А.М. Частина 1 та 2. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2005.С.650-704.
10. Карабаєва І. Я вчуся читати і писати // Дошкільне виховання 2000. № 9. С. 6-7.
11. Цінник М. Чарівні кубики вчать читати // Дошкільне виховання 2000. № 3.
12. Лебидинець С. Буде правильна вимова буде правильне письмо // Дошкільне виховання . 2003. № 5.

§ 1. МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ЗВУКОВОМУ АНАЛІЗУ СЛІВ

Підготовча робота до оволодіння звуковим аналізом слова проводиться на четвертому-п'ятому році життя. На четвертому році навчання спрямовано на розвиток мовного слуху (вміння чути, впізнавати, розрізняти і розуміти слова і речення, розрізняти і впізнавати звуки мови), на практичне ознайомлення з термінами «слово», «звук».

На початку навчального року вихователь перевіряє стан вимови та слух дітей, використовуючи дидактичні ігри та вправи: «Де подзвонили?», «Хто покликав?», «Відгадай, що я сказала», «Доручення» та ін.

Протягом першого і другого кварталів робота вихователя спрямована на загальний розвиток мовного слуху і слухової уваги. В іграх «Чарівна торбинка», «Відшукай картинку», «Назви предмет» та в інших діти вчать співставляти слово і предмет (стілець – табуретка – крісло), розрізняти мовні і немовні звуки («Відгадай, що я роблю», «На чому грає Петрушка», «Хто покликав ведмедика»). Складнішими для дітей є відтворення слів, речень («Відгадай, що я сказала», «Скажи, як я», «Повтори» та ін.). Слова підбираються таким чином, щоб в їх звуковому оформленні були ускладнення: спочатку різні, потім схожі за звучанням. Промовляють слова з поступовим зниженням голосу (голосно – тихо), спочатку на основі зорового і слухового сприймання, а потім – тільки слухового.

Зі звуками мови дітей ознайомлюють у третьому кварталі в такій послідовності: демонстрація ізольованих звуків на основі зв'язку з конкретним образом (а-а-а – пісенька Оленки), розрізнення ізольованих звуків (Яку пісеньку співала Оленка?), впізнавання знайомих звуків (голосних і приголосних) у слові.

Діти п'ятого року життя виявляють більший інтерес до звуків і звукових слів. Це дозволяє формувати такі уявлення: слова звучать, звучать і промовляються по-різному, тому що мають різні звуки. Дітей вчать частковому звуковому аналізу (визначити перший звук у слові) і розрізняти, на слух тверді і м'які приголосні звуки. Ці завдання здійснюються в основному на заняттях з виховання звукової культури мови. Знайомити дітей п'ятого року життя із звуковою дійсністю мови необхідно на основі легких і доступних їм віршованих творів. Спочатку діти засвоюють зміст вірша, потім їхню увагу переключають на звукову сторону мови. (Який звук найчастіше чується в цьому вірші?) Необхідно враховувати артикуляційні особливості звуків, труднощі виділення їх з мови. Найлегшими для виділення є сонорні, свистячі, шиплячі. З них і варто починати роботу.

Основним прийом є інтонаційне виділення звуків. Інтонування – спеціальний спосіб обстеження звукової будови слова. За даними Л.

Є. Журової, навчання інтонуванню можливо лише при виділенні приголосних звуків. Інтонаційне виділення голосних не вимагає від дитини перебудови артикуляції. Кожний приголосний має свої артикуляційні особливості: одні можна вимовити протяжно (сонорні, свистячі, шиплячі), інші, наприклад, губні, проривці, виділяються підкресленою артикуляцією, силою голосу. Діти повинні чути звуки на початку, в середині і кінці слова, проте виділяють лише перший звук. Після інтонаційного виділення звук дитина називає ізольовано. Заняття необхідно будувати так, щоб діти кожного разу вправлялись не у виділенні певного звука з слів, а засвоювали узагальнений спосіб виділення звуків у словах. Словесний матеріал для занять необхідно підбирати так, щоб на двох заняттях, не виділявся підряд один і той самий звук. Бажано також чергувати виділення приголосних звуків різної артикуляційної складності.

У середній групі діти також вчать розрізняти на слух тверді і м'які приголосні звуки. В основу методики навчання дошкільників диференціювати тверді і м'які приголосні звуки покладено принцип співставлення опозиційних за твердістю і м'якістю пар. Терміни «твердий», «м'який» звук не вводяться.

У старшій групі можливості дітей по оволодінню вмінням проводити звуковий аналіз слів значно зростають. У зв'язку з цим збільшуються і вимоги до них. Діти повинні навчитися встановлювати послідовність всіх звуків у словах, давати характеристику звуків (голосний, твердий, м'який приголосний). Звуковий аналіз є своєрідною основою ознайомлення зі складом, реченням, наголосом.

Послідовність запропонованих для звукового аналізу слів визначається даними мовознавства і психології. Спочатку аналізуються слова, що складаються з двох голосних звуків (ау, уа), потім – з трьох, чотирьох звуків. Оволодіння аналізом звукової структури слів пов'язано із значним розумовим напруженням, потребує опори на наочність, на використання доступних дітям ігрових прийомів навчання. Проводити звуковий аналіз допомагають картинки-схеми. Картинка допомагає тримати в пам'яті слово-назву, а схема – визначити кількість звуків у ньому. За допомогою указки дитина послідовно промовляє і відшукує потрібний звук на схемі. В міру оволодіння звуковим аналізом вихователь знімає картинку, залишає лише схеми та фішки, а потім поступово змінюються і схеми, діти викладають фішками слово на столі, з в кінці занять з підготовчою групою проводять звуковий аналіз простих слів без опори на наочність.

Робота по навчанню звукового аналізу слів має таку послідовність: розглядання картини і називання її; повільне

промовляння слова-назви вихователем з інтонаційним виділенням кожного звуку; аналогічна вимова слова дітьми; фіксація уваги на тому, що слово складається зі звуків; розглядання схеми звукового аналізу слова; (спочатку вихователь виконує це на дошці, діти – у себе на столах).

Починаючи приблизно з третього заняття можна пропонувати дітям завдання на співставлення звукового складу проаналізованих слів (знаходження однакових і різних звуків), вимову звука відповідно з його порядковим номером у слові («промов третій звук»), пригадування слів. Важливо показати дітям, що всі звуки в словах розташовані і промовляються в певній послідовності, якщо її змінити, то зміниться або зникне значення слова (рис – сир).

Діти шостого року життя не лише на слух відтворюють той чи інший звук, а й вчаться давати його характеристику за суттєвою ознакою (наприклад: «Звуки, при вимові яких повітря проходить вільно, йому нічого не заважає (ні губи, ні зуби, ні язик), називаються голосними звуками»). Вся робота по звуковому аналізу слів повинна проводитись на фоні злітої їх вимови.

У старшій групі діти засвоюють елементарні відомості про речення: наша мова складається з речень, речення – зі слів, в реченні може бути різна кількість слів. Словом ми називаємо, слово має значення, смисл, а в реченні щось повідомляємо. Слова в реченні промовляють послідовно, одне за одним. Робота над реченням, як і над звуковим аналізом слів, проводиться протягом усього навчання; на кожному занятті з грамоти і на окремих заняттях з розвитку мови; При ознайомленні з реченням використовують різноманітні прийоми навчання: промовляння речення дітьми, послідовне називання слів у реченні, підрахунок кількості, слів у реченні, визначення місця кожного слова в реченні, називання кожного слова окремо, плескання в долоні по мірі промовляння слів, удари м'ячем об підлогу (по кількості слів у реченні), викладання лічильного матеріалу (по кількості слів у реченні), «живі сценки» (одна дитина виконує дію, інша складає про неї речення), самостійне складання речень з певною кількістю слів, викладання речень із картонних смужок, що позначають слова, графічне зображення структури речення на дошці, на аркуші паперу

У російській і українській мовах одиницею читання є склад. Ось чому до навчання дітей читання їх необхідно практично познайомити зі складовою структурою слова. Розрізняють склади закриті, які закінчуються приголосним звуком (ам, тут), і відкриті, які закінчуються голосним (ма, бо, чу). Елементи відкритого складу характеризуються найбільшою злитістю. Як свідчать передовий педагогічний досвід і наукові дослідження, у дітей старшої групи

можуть і повинні бути сформовані такі уявлення про складову структуру слова: слова поділяються на склади (частини); в слові може бути один і кілька складів; якщо в слові два, три склади і більше, то вони слідуєть один за одним; у складі один, два звуки і більше; у кожному складі є голосний звук; скільки голосних звуків у слові, стільки в ньому і складів; одні склади вимовляються протяжно, інші швидко, уривчасто; один склад у слові вимовляється голосніше, він наголошений.

Послідовність введення слів з різною складовою структурою визначається рекомендаціями лінгвістів і психологів. Спочатку пропонуються слова, що складаються з двох, потім – з трьох відкритих складів, пізніше – з одного закритого складу, а вже потім – з кількох різних складів (гу-си, ма-ши-на, сом, вік-но).

Практика показує, що робота над складовою структурою слова потребує тривалого вправлення і поєднується з роботою над реченням, звуковим аналізом. І чим більше на заняттях з грамоти буде вправ у складовому аналізі різноманітних слів, тим легше буде дітям оволодіти механізмом суцільного читання, а в майбутньому – і правописом.

При ознайомленні дітей із складами застосовують різноманітні прийоми: так, діти слухають, як вихователь промовляє слово по складах, потім разом з вихователем промовляють слово по частинах (складах), підраховують при цьому кількість дотиків підборіддя до руки, диригують (скільки змахів рукою, стільки складів), загинають пальці, ударяють м'ячем об підлогу. Потім вводиться графічне зображення складової структури слова – короткими лініями або прямокутниками. До кінця навчального року діти повинні вміти це лише практичним шляхом поділити слово на склади, а й визначити їх за кількістю голосних звуків у слові. Після оволодіння навичками поділу слів на склади завдання ускладнюються. Дітям пропонують назвати слова з двох, трьох складів, змінити слово так, щоб в ньому стало три, два склади, вибрати з речення слова, які складаються з двох (трьох, одного) складів.

Після багаторазових вправ у складовому аналізі різноманітних слів вихователь знайомить дітей з наголошеним складом. Він пояснює, що склади в словах промовляються неоднаково, один з них більше виділяється голосом, промовляється голосніше і називається наголошеним. Шляхом практичних вправ діти вчать чути і виділяти наголошений склад. Уміння дітей виділяти наголошений склад значною мірою залежить від розвитку фонематичного слуху, від уміння проводити складовий аналіз слів. Велике значення має і поступовість у підборі матеріалу: спочатку

даються двоскладові слова з наголосом на першому складі, потім – на другому, далі – змішані випадки і, нарешті, трискладові слова.

Ознайомлення дітей з мовною дійсністю в дошкільному віці потребує багаторазового вправлення. Корисно, крім занять, проводити дидактичні ігри і вправи під час ігор, на прогулянці, в години прийому дітей. Так, для закріплення навичок звукового аналізу можна використати такі ігри: «Порахуй звуки в слові », «Назви перший (другий, третій) звук», «Додай останній звук у слові», «Підбери слово з другим, третім звуком», «Пригадай слово з чотирьох звуків» та ін.; для удосконалення вміння аналізувати речення: «Хто придумає кінець, той і буде молодець», «Хто краще», «Підрахуй»; для закріплення знань складової структури: «Телеграф», «Закінчи слово», «Відгадай слово» та цілий ряд інших.

§ 2. МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ЧИТАННЯ

Читання є складною аналітико - синтетичною діяльністю. За визначенням Д. Б. Ельконіна, читання є відтворенням звукової форми слова на основі його графічного позначення. Навичками читання в межах всього алфавіту діти оволодівають на сьомому році життя. Основою для оволодіння цією діяльністю є добре розвинений фонематичний слух та знання про окремі мовні одиниці, одержані дітьми в попередніх групах. Уся робота навчання грамоти будується з участю процесів аналізу і синтезу. Аналітична діяльність дітей полягає у виділенні ними речень із зв'язного мовлення, поділу речення на слова, слів – на склади, виділення зі складу певного звука, позначення його буквою, ознайомлення з великою та малою літерами.

Синтетична діяльність полягає в складанні складів і слів з букв розрізної азбуки , читання складів і слів, потім і речень у книзі, таблицях, з дошки.

Звуковий аналітико-синтетичний метод визначає структуру занять. У першій частині заняття переважає аналітична діяльність, у другій – синтетична. Наприклад, структура заняття по вивченню букви ч:

1. Поставити наголос в надрукованих на картках словах.
2. Розглядання картинки, складання речень зі словом читати.
3. Поділ слова читати на склади, визначення наголошеного складу, звуковий аналіз слова.
4. Виділення звука (ч), пояснення його звукового значення: завжди твердий приголосний звук в українській мові.
5. Позначення звука буквою, запам'ятання її назви.

6. Відшукування і виставлення нової букви в індивідуальних касах,

7. Усні вправи із звукового синтезу (утворення складів, слів з даним звуком) ,

8. Читання складів, слів, речень з нововивченою буквою. Дидактична гра на закріплення попереднього матеріалу «Ланцюжок слів»: від слова дім утворити інші слова, замінивши, додавши одну букву.

Найважчим моментом при навчанні читання є оволодіння вмінням читати злито. Поле зору дитини, яка починає оволодівати грамотою, обмежене однією літерою. В основі ж механізму читання лежить уміння бачити дві літери і залежно від наступної вимовляти попередню (Д. Б. Ельконін: «орієнтація на голосний»), У зв'язку з цим діти спочатку вивчають букви на позначення голосних звуків: а, о, у, й. Уже на цьому етапі вихователь ставить дітей у ситуацію читання (Прочитай, яку пісеньку співає мама своїй дитині – а-а-а). Але справжнє навчання прийомам читання починається тоді, коли діти вивчають першу букву на позначення приголосного звука.

При ознайомленні з буквою на позначення приголосного звука дітям пропонують для звукового аналізу слова, в яких цей звук зустрічається в твердій і м'якій позиції (сок, сік). Вихователь пояснює, що твердий і м'який приголосний с, с' на письмі позначаються однією буквою «ес».

Таким чином, на кінець навчального року діти повинні оволодіти навичками злитого читання окремих слів і невеликих текстів у помірному темпі (приблизно 20—25 слів за хвилину), розуміти прочитане, правильно ставити наголос у словах, знати букви алфавіту і звуки, які вони позначають, уміти виконувати звуковий і звукобуквений аналіз слів, визначати на слух межі речення, читати його з потрібною інтонацією.

§ 3. Новітні методики навчання грамоти дітей на сучасному етапі.

Авторська методика Людмили Шелестової

Людмила Шелестова, канд. пед. наук, ст. наук, співробітник, докторант Ін-ту проблем виховання АПН України

Не будемо наразі вдаватися до полеміки “варто – не варто ” вчити читати дошкільнят, оскільки відповідь на це запитання не однозначна, та й, загалом, ця проблема є предметом постійного обговорення серед науковців та практиків. Прийmemo як факт, що з різних об'єктивних чи суб'єктивних причин дітей здебільшого навчають читати ще до вступу до школи.

Відбувається це в різні способи: хтось використовує усталені методи, в результаті чого вивчення дитиною літер та навчання читання перетворюється на одноманітний тренаж; хтось шукає нові способи, аби зробити процес привабливим.

Авторська методика Людмили Шелестової впроваджується в практику дошкільного виховання з 1998 року. Вона має гриф “Рекомендовано Міністерством освіти і науки України”, позитивні рецензії Київського міського інституту підвищення кваліфікації педагогічних кадрів та Інституту підвищення кваліфікації педагогічних кадрів Київської області, науковців Інституту проблем виховання АПН України.

На думку педагогів, діти, які працюють за цією методикою, легко, без перевантаження навчаються читати, а головне – отримують задоволення від самого процесу навчання.

Мета: розвиток дітей (інтелектуальний, мовленнєвий, чуттєвої сфери, мотивації, дрібної моторики тощо), задоволення вікових потреб; навчання малюків читати, але не з метою підготовки до школи та набуття високої техніки цього виду діяльності, а задля формування позитивної мотивації, отримання задоволення від процесу діяльності, прищеплення любові до читання.

Основні засади методики :

навчання читання по складах.(використання наочного матеріалу : малюнків, природного матеріалу, карток, іграшок, схем, різних предметів тощо).

залучення малюків до різноманітних видів діяльності (малювання, розфарбовування, вирізання, співів, танців, конструювання, виготовлення аплікацій, відшукування предметів у приміщенні, переміщення у просторі, рольового перевтілення тощо).

проведення занять в ігровій формі (відповідність змісту завдань чотирьом сферам життєдіяльності дитини: “Природа”, “Культура”, “Люди”, “Я Сам”, визначеним Базовим компонентом дошкільної освіти).

індивідуальний підхід до кожної дитини.

логічно вибудований і науково обґрунтований алгоритм засвоєння дитиною літер та навчання читання складів, слів, словосполучень, речень і текстів.

Авторська методика М.О.Зайцева

Відома в Україні з 1989 року. Педагоги схвально оцінюють її, вважаючи, що за цією методикою діти краще опановують мовлення, швидко навчаються читати, успішніше розвиваються.

Мета: навчання читання дошкільнят.

Основні засади

Методика М.О.Зайцева є природовідповідною, тож сприяє розвитку та навчанню дитини. Характерна особливість – поєднання у процесі навчання абстрактних і наочних процедур. Ґрунтується на таких дидактичних принципах: від загального до конкретного, від конкретного до загального; від конкретно-образного через наочне до словесно-логічного; забезпечення наочності через різні канали сприйняття; системна подача матеріалу; алгоритмізація навчальних дій; урахування фізіології сприйняття дитиною навчальної інформації.

Заняття проходять в ігровій формі. Тут немає ні відстаючих, ні невдах, зберігається здоров'я дітей. Завдання, складність яких перебуває у зоні найближчого розвитку дитини, викликають у неї бажання вчитися. Під час навчання читання з кубиками Зайцева дошкільнятам доводиться виконувати досить складні мислительні операції, якими вони оволодівають під керівництвом дорослих. Таким чином, методика Зайцева дає змогу організувати роботу дошкільника як подолання системи посильних труднощів і в такий спосіб найбільш інтенсивно задіяти в навчальній діяльності пізнавальний інтерес дитини.

Працюючи за методикою М.О.Зайцева, педагог використовує рекомендовані ігри і вправи, виходячи з власного педагогічного досвіду, кількості дітей у групі, їхнього віку, розвитку, настрою дітей, у зручній для себе послідовності. Тривалість кожного заняття не більше 20 хвилин.

Авторська методика навчання читання Г. Д. Полозюк

Ця істотно модифікована методика М.О.Зайцева (теж може претендувати на самостійність) відома в Києві з кінця 90-х років. Оцінка педагогів: за цією методикою діти швидко навчаються читати, дістають задоволення від навчання, вона не шкодить здоров'ю дошкільнят, оскільки вони багато рухаються.

Мета: навчання читання дошкільників.

Основні засади

Методика Г. Д. Полозюк передбачає навчання читання складовим методом. Заняття обов'язково проходять у формі рухливих пізнавальних ігор з використанням спеціально розроблених автором дидактичних матеріалів (зображення різних предметів із наклеєними на них складами). Цими дидактичними матеріалами можна користуватися і в приміщенні, і на вулиці. Тож навчання можна поєднувати з перебуванням на свіжому повітрі, що, безумовно, корисно для дітей. Навчання читання також поєднується з образотворчою діяльністю та розвитком мовлення. Тривалість занять – не фіксована і може змінюватися залежно від настрою, стану здоров'я дітей та їхнього бажання вчитися читати.

Ставлення дошкільнят до занять із навчання читання та безпосередньо до самого процесу читання з'ясовували за допомогою опитування.

Опитування дітей та вихователів, а також результати спостереження показали, що найбільш ефективною за всіма досліджуваними параметрами як для розвитку дітей, так і для формування в них навичок читання виявилася методика Л. В. Шелестової. На думку педагогів, ця методика має високий розвивальний ефект, оскільки орієнтована не лише на формування навичок читання, а й на формування у дитини уявлень про навколишній світ, розширення словникового запасу, розвиток логічного мислення, дрібної моторики тощо. Ця методика зручна у роботі, оскільки доведена до рівня технологій, що робить можливим її використання у різних вікових групах – молодшій, середній та старшій.

Ефективною є і методика Г. Д. Полозюк, яка також орієнтована не лише на формування навичок читання, а й на загальний розвиток особистості. Вона сприяє підвищенню самооцінки дітей, розвиває їхній словниковий запас та мовлення, підвищує мотивацію до читання загалом.

Методика М. О. Зайцева ефективна щодо формування навичок читання. Однак вузька спрямованість лише на формування цієї навички робить її менш привабливою для дітей і для педагогів. Забезпечуючи високі результати у формуванні навичок читання, вона, однак, досить серйозно програє у загальному розвивальному впливові на дитину. Тому використовувати її варто лише в поєднанні з іншими методиками, що мають ширшу розвивальну спрямованість.

З огляду на орієнтацію Базового компонента дошкільної освіти на розвиток різних життєвих компетентностей дитини, більш доречними для використання практиками є методики, які ставлять насамперед розвивальну мету, а не просто формування предметних умінь та навичок, як, наприклад, навчання читання.

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Практичне заняття №1.

Тема: Наукові основи методики навчання дітей рідної мови та ознайомлення з явищами навколишнього життя.

Мета : оволодіти теоретичними основами методики розвитку мови.

План:

1. Предмет та завдання курсу
2. Філософські основи методики
3. Природничі основи методики
4. Психологічні основи методики
5. Лінгводидактичні основи методики розвитку мовлення .

Література:

1. Богуш А.М., Орланова Н.П., Зеленко Н.І., Лихолетова В.К. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі. – К.: Вища школа, 1992.- С. 5 - 23.
2. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних педагогічних закладів. Упорядник Богуш А.М. Частина 1 та 2 – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2005. - С.9 - 92.
3. Методика развития речи детей дошкольного возраста / Л П Федоренко, Г. А. Фомичева, В. К. Лотарев, А. П. Николаева. – М. (1984 – С. 15 – 16.
4. Маркова А. К. Психология усвоения языка как средства общения. – М., 1974, – С. 30–31.
5. Федоренко Л. Закономерности усвоения родной речи – М., 1984. – С. 9-12

Семінарське заняття № 2.

Тема: Історичний огляд становлення дошкільної лінгводидактики.

Мета : Ознайомити студентів з розвитком методики навчання дітей рідної мови як науки в різні історичні періоди.

План:

1. Становлення методики в дожовтневий період:

Погляди Я. А. Коменського на навчання дітей рідною мовою. Роботи Я. А. Коменського “ Материнська школа” та “ Видимий світ у малюнках”.

1) Внесок В.Ф.Одоєвського в розвиток і становлення методики розвитку рідної мови. Книга В.Ф.Одоєвського “ Наука до науки”.

2) І. І. Срезневський та його книга “ Про вивчення рідної мови взагалі й особливо в дитячому віці”. Правила розвитку мовлення.

3) Вчення К.Д.Ушинського про рідну мову. Книга “Рідне слово”, її структура.

4) Педагогічні погляди Є.М.Водовозової на виховання і розвиток дітей дошкільного віку.

2. Розвиток методики навчання дітей рідної мови в кінці ХІХ — на початку ХХ століть.

3. Є.І.Тихеева – основоположник методики розвитку мови дітей дошкільного віку.

4. Внесок В.О.Сухомлинського в розвиток ідей методики навчання дітей рідної мови.

Література:

1. Богуш А.М., Орланова Н.П., Зеленко Н.І., Лихолетова В.К. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі. – К.: Вища школа, 1992.- С. 36-62.

2. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія – К.: Видавничий Дім * Слово*, 2004. – 18 – 31.

3. Бородич А.М. Методика развития речи. – М., 1984.- С. 99-100.

4. Виготский Л.С. Развитие устной речи // Собр. Соч.: В 6 т.- М. 1983-Т.3.-//С.176.

5. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.// Упорядник Богуш А.М. Частина 1 та 2. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2005.С.99 – 212.

6. Дитина. Програма виховання і навчання дітей старшого дошкільного віку. Наук. Керівник О.В.Проскура. – К.: “Освіта”, 1993. – 269 с.

7. Коменский Я.А. Материнская школа или о заботливом воспитании юношества в первые шесть лет// Избр. Пед. Соч./ Под ред. А.И. Пискунова и др. – М.: Педагогика, 1982. – Т.1. – С.211-213.

8. Тихеева Е.И. Родная речь и пути к ее развитию. – Спб., 1913. - С.33.

9. Тихеева развитие речи детей. – М., 1981.-С.28.

10. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. – К.: Радянська школа, 1977. – 341 с.

11. Ушинський К.Д. Рідне слово // Твори: У 6 т. – К.: Рад школа, 1955. – Т.1. – С.269-278.

12. Ушинський К.Д. Собр. соч. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1947-1949. Т.2. – С.421-500.

Семінарське заняття № 3.

Тема: Завдання, зміст, форми і засоби розвитку мови. Базовий компонент дошкільної освіти.

Мета : ознайомити студентів із завданнями, змістом та формами навчання дітей рідної мови.

План:

1. Завдання з розвитку мови дітей.
2. Зміст навчання дітей рідної мови.
3. Засоби здійснення програми з розвитку мови.
4. Мова вихователя – засіб навчання дітей рідної мови.
5. Вимоги до мови дітей.

Література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні.- К., 1998.
2. Богуш А.М., Орланова Н.П., Зеленко Н.І., Лихолетова В.К. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі. – К.: Вища школа, 1992.- С. 69 – 99.
3. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2004. С.153 – 194.
4. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Укл. А.М. Богуш. – Одеса : Маяк , 1999.
5. Гавриш Н.В. Розвиток мовлення та навчання дітей рідної мови : Мета і завдання. Дошкільне вихов., 2003, №7.
6. Дитина. Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку / Наук. кер. О.В.Проскура.- К.: Освіта, 1993. - 270 с.
7. Дитина в дошкільні роки / Наук. кер. К.Л.Крутій.- Запоріжжя: ЛІПС. Лтд, 2000. -268 с.
8. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник. Упорядник Богуш Ф.М. Частина 1 та 2.-К.: Видавничий Дім „ Слово”, 2005. – 214-270.

9. Закон України “Про дошкільну освіту”.- К.// Ред. Журналу “Дошкільне виховання”, 2001.- С.4-33.

10. Піроженко Т.Сучасні підходи до мовленнєвого розвитку дітей //Дошкільне виховання. – 2001. - №1, - С.10-11.

11. Художественное творчество в детском саду. Под. Ред. Н.В. Ветлугиной. – 1974.

Практичне заняття № 4

Тема: Форми роботи з розвитку мовлення та ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі.

Мета: Удосконалення вмінь студентів характеризувати заняття, їх види та особливості проведення в різновікових групах.

План:

1. Типи та види занять з розвитку мови, їх характеристика.
2. Вимоги до мовленнєвих занять.
3. Повсякденне життя – форма закріплення набутих знань.

Література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні.- К.,1998.
2. Богуш А.М., Орланова Н.П., Зеленко Н.І., Лихолетова В.К. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі. – К.: Вища школа,1992.- С. 69 – 99.
3. Богуш А.М.Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2004.С.153 – 194.
4. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Укл. А.М. Богуш. – Одеса :Маяк , 1999.
4. Гавриш Н.В. Розвиток мовлення та навчання дітей рідної мови : Мета і завдання. Дошкільне вихов., 2003, №7.
5. Дитина. Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку / Наук. кер. О.В.Проскура.- К.: Освіта, 1993. - 270 с.
6. Дитина в дошкільні роки / Наук. кер. К.Л.Крутій.- Запоріжжя: ЛІПС. Лтд, 2000. -268 с.
7. Дошкільна лінгводидактика.Хрестоматія. Навчальний посібник. Упорядник Богуш Ф.М. Частина 1 та 2.-К.: Видавничий Дім „ Слово”, 2005. – 214-270.

Семінарське заняття № 5.

Тема : Методика розвитку діалогічного мовлення.

Мета: Оволодіння методикою навчання дітей діалогічного мовлення.

План:

1. Поняття зв'язного мовлення і розвиток мовних функцій.
2. Розмова вихователя з дітьми – метод діалогічного мовлення.
3. Стаття В. Ф. Одоєвського “ Розмови з дітьми”. Книга “Наука до науки”.
4. Бесіди з дітьми.
5. Види (вступна, супровідна, заключна; в залежності від змісту бесід можна виділити такі види їх: за змістом картин, за художнім твором, на тему досвіду дітей), тематика бесід про довкілля (за характером теми бувають широкі (“Пори року”)і вузькі (“Осінь”, “Весна”), місце їх у педагогічному процесі д/н/з.
6. Структура бесіди (початок бесіди, основна і заключна частини). Методика проведення бесіди.

Завдання для педагогічної практики

1. Запишіть та проаналізуйте діалогічне мовлення дітей. Задля цього запропонуйте такі уявлювані ситуації.
  - Уяви собі, що ви грались з дітьми в пісочниці і ти випадково наступив на будову свого товариша. Попроси пробачення у Тараса, запропонуй свою допомогу.
  - Уяви собі, що в тебе день народження. Зберуться твої друзі. Запроси Зіну та Олю до себе на день народження.
- Уяви собі, що в групу прийшов новенький хлопчик. Ти його зустрів. З чого б ти почав свою розмову?
  - Ось телефон. Уяви собі, що ти телефонуєш бабусі, до села. Я буду бабуся. Поговори зі мною.

Література:

1. Богуш А.М., Орланова Н.П., Зеленко Н.І., Лихолетова В.К. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі. – К.: Вища школа, 1992.- С. 112 - 127.
2. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо – мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. – К.: Видавничий Дім „ Слово”, 2006.- С. 205 - 214
3. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних педагогічних

закладів. Упорядник Богуш А.М. Частина 1 та 2 – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2005, С.469 – 552.

4. Бородич А.М. Методика розвитку речи. – М., 1984.- С. 99-100.

5. Виготский Л.С. Развитие устной речи // Собр. Соч.: В 6т.- М. 1983-Т.3.-//С.176.

6. Дитина. Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку / Наук. кер. О.В.Проскура.- К.: Освіта, 1993. - 270 с.

7. Дитина в дошкільні роки / Наук. кер. К.Л.Крутий.- Запоріжжя: ЛІПС. Лтд, 2000. -268 с.

8. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.// Упорядник Богуш А.М. Частина 1 та 2. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2005.С.469-552.

Семінарське заняття № 6.

Тема :Методика навчання дітей монологічного мовлення

Мета : Оволодіння методикою монологічного мовлення.

План:

1. Види дитячих розповідей, класифікація їх. Прийоми навчання розповіданню.

2. Методика навчання описовим розповідям (за іграшками, картинками, предметами).

3. Методика навчання розповіданню за дидактичними картинками. (розповіді з власного досвіду та їх види: розповіді за темою, розповіді про цікавий випадок з життя без обмеження конкретною темою, складання листів дітьми із записом вихователя).

4. Навчання дітей творчому розповіданню (фактична розповідь (це переказ, сюжетна розповідь з досвіду, опис по пам'яті) і творча розповідь. Види творчих розповідей: А) на наочній основі: складання дітьми сюжетних розповідей про іграшки (про одну та за сюжетною ігровою ситуацією), придумування початку або кінця подій, зображених на картині, описові розповіді про природу Б) на словесній основі: придумування кінця до початку розповіді чи казки вихователя, розповідь на тему, запропоновану вихователем, самостійне складання дітьми казок).

5. Прийоми навчання дітей переказуванню художніх творів (навідні та підказні запитання, заохочення, підказування, спільне переказування вихователя і дитини, відображене переказування).

6. Дидактичні ігри та вправи на закріплення навичок розповідання.

Література:

1. Богуш А.М., Орланова Н.П., Зеленко Н.І., Лихолетова В.К. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі. – К.: Вища школа, 1992.- С. 127 - 174.
2. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо – мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. – К.: Видавничий Дім „ Слово”, 2006.- С. 205 - 214
3. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних педагогічних закладів. Упорядник Богуш А.М. Частина 1 та 2 – К.: Видавничий Дім „ Слово”, 2005, С.469 – 552.
4. Дитина. Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку / Наук. кер. О.В.Проскура.- К.: Освіта, 1993. - 270 с.
5. Дитина в дошкільні роки / Наук. кер. К.Л.Крутій.- Запоріжжя: ЛІПС. Лтд, 2000. -268 с.
6. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.// Упорядник Богуш А.М. Частина 1 та 2. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2005.С.469-552.
7. Тихеева развитие речи детей. –М., 1981.-С.28.

Практичне заняття № 7.

Тема : Завдання, зміст та форми словникової роботи .

Мета : Засвоєння знань змісту форм та закономірностей оволодіння словом дитиною.

План:

1. Засвоєння знань змісту форм та закономірностей оволодіння словом дитиною.

а). Етапи оволодіння словом дитиною (А.К.Маркова, Г.М.Ляміна, М.І.Красногорський).

Перші слова, характеристика їх. Теорія „відкриття” В.Штерна та Ш.Бюлер. Автономне (У.Еліасберг), ”мале”(О.Ієсперсен) мовлення.(С.Л.Рубінштейн, Л.С.Виготський). Кількісний склад словника дітей раннього віку. Особливості словника дітей дошкільного віку.

2. Оволодіння дітьми значення слова. Ступені узагальнення слів за значенням. (Л.С.Виготський, М.Кольцова, А.П. Іваненко).

3. Пряме та переносне значення слова. Наукові та життєві поняття (Л.С.Виготський). Специфіка засвоєння їх дітьми.

4. Принципи словникової роботи в дитячому садку. Словник активний, пасивний. Тематичні словники. Словники- мінімуми.

5. Завдання словникової роботи в д/н/з.

2. Форми й методи словникової роботи

а).Заняття з ознайомлення дітей з навколишнім світом: а) ознайомлення з дітьми з якостями та властивостями предметів, б) на формування узагальнень, класифікації та наукових понять, в) ознайомлення дітей з предметами та явищами (за В. Й. Логіновою).

1. Класифікація дидактичних вправ із словникової роботи (за Є.І.Тихєєвою).

2. Словникова робота у ході режимних моментів та на заняттях з інших розділів програми.

3. Дидактичні ігри та вправи в словниковій роботі з дітьми, види дидактичних ігор та їх специфіка.

Завдання. Складіть тематичне заняття на ознайомлення дітей з якостями та властивостями предметів.

3. Уважно прочитайте подані конспекти занять з ознайомлення дітей з навколишнім світом та визначте до якої групи вони належать.

4. Виписати 1 дидактичну гру з словникової роботи.

5. Скласти 1 дидактичну вправу на закріплення словника відповідно до схеми: назва вправи, мета, словник, зміст вправи.

Література

1. Богуш А.М., Орланова Н.П., Зеленко Н.І., Лихолетова В.К. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі. – К.: Вища школа,1992.- С. 174-235.

2. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія – К.: Видавничий Дім Слово* , 2004. – 41 – 55.

3. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо – мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. – К.: Видавничий Дім „ Слово”,2006.- С. 205 - 214

4. Бородич А.М. Методика розвитку речи. – М.,1984.- С. 99-100.

5. Виготский Л.С. Развитие устной речи // Собр. Соч.: В 6 т.- М. 1983-Т.3.-//С.176.

6. Дитина. Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку / Наук. кер. О.В.Проскура.- К.: Освіта, 1993. - 270 с.

7. Дитина в дошкільні роки / Наук. кер. К.Л.Крутій.- Запоріжжя: ЛІПС. Лтд, 2000. -268 с.

8. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.// Упорядник Богуш А.М. Частина 1 та 2. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2005.С.469-552.

9. Тихеева развитие речи детей. –М., 1981.-С.28.

10. Чуковский К.Й. От двух до пяти : книга для родителей. – М., 1990. Практичне заняття № 8.

Практичне заняття № 8.

Тема: Методи безпосереднього ознайомлення дітей з навколишнім та опосередковані методи закріплення знань про довкілля.

Мета : оволодіння опосередкованими методами закріплення знань про довкілля.

План:

1. Безпосередні методи ознайомлення з довкіллям:
  - а) спостереження,
  - б) екскурсії за межі дитячого садка, екскурсії – огляди,
  - в) розглядання предметів та бесіда про них.
  - г) бесіда за дидактичними картинами.
  - д) специфіка роботи з репродукціями художніх картин.
2. Опосередковані методи:
  - а) читання художніх оповідань та віршів пізнавальної спрямованості,
  - б) відтворююча бесіда,
  - в) усна народна творчість (малі жанри фольклору та місце їх у словниковій роботі з дітьми: загадки, прислів'я тощо. Методика їх використання),
  - г) словесні дидактичні ігри.
3. Ознайомлення дітей з правилами дорожнього руху.
4. Ознайомлення дітей з правилами пожежної безпеки.

Завдання:

1. Розробіть конспект заняття “ Розглядання українського національного посуду та бесіда про нього” для старшої групи.

Література:

1. Богуш А.М., Орланова Н.П., Зеленко Н.І., Лихолетова В.К. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі. – К.: Вища школа, 1992.- С. 174-235.
2. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія – К.: Видавничий Дім * Слово*, 2004. – 41 – 55.
3. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо – мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. – К.: Видавничий Дім „ Слово”, 2006.- С. 205 - 214
4. Бородич А.М. Методика розвитку речи. – М., 1984.- С. 99-100.
5. Виготский Л.С. Развитие устной речи // Собр. Соч.: В 6т.- М. 1983-Т.3.-//С.176.
6. Дитина. Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку / Наук. кер. О.В.Проскура.- К.: Освіта, 1993. - 270 с.
7. Дитина в дошкільні роки / Наук. кер. К.Л.Крутій.- Запоріжжя: ЛІПС. Лтд, 2000. -268 с.
8. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.// Упорядник Богуш А.М. Частина 1 та 2. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2005.С.469-552.

Семінарське заняття № 9.

Тема: Методика формування граматичної будови мови

Мета: засвоєння методики формування граматично-правильної мови.

План.

1. Становлення граматичної будови мови у дітей раннього віку
2. Закономірності засвоєння граматичних значень дітьми дошкільного віку.
3. Типові помилки в мовленні дітей та їх причини .
4. Дитяче словотворення .
5. Шляхи формування граматичної правильності мови у дітей.
6. Методи формування граматичної правильності мови .
7. Заняття з формування граматичної правильності мови.

Література:

1. Богуш А.М., Орланова Н.П., Зеленко Н.І., Лихолетова В.К. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі. – К.: Вища школа, 1992.- С. 174-235.
2. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія – К.: Видавничий Дім * Слово*, 2004. – 59 – 65.
3. Бородич А.М. Методика развития речи. – М., 1984.- С. 99-100.
4. Дитина. Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку / Наук. кер. О.В.Проскура.- К.: Освіта, 1993. - 270 с.
5. Дитина в дошкільні роки / Наук. кер. К.Л.Крутій.- Запоріжжя: ЛІПС. Лтд, 2000. -268 с.
6. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.// Упорядник Богуш А.М. Частина 1 та 2. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2005.С.405 - 460.

Семінарське заняття № 10

Тема: Методика художнього читання і розповідання.

Мета: оволодіти методикою художнього читання і розповідання дітям дошкільного віку.

План:

1. Особливості сприймання дітьми художніх творів.
2. Методика художнього читання і розповідання.
3. Методика проведення бесід на морально-етичні теми.
4. Методика роботи з поетичними творами в дитячому садку.
5. Робота в куточку книги.
6. Методика роботи з ілюстраціями в дитячому садку.
7. Методика показу діафільмів і кінофільмів.
8. Драматизація та інсценування художніх творів.
9. Види театрів.

Література:

1. Богуш А.М., Орланова Н.П., Зеленко Н.І., Лихолетова В.К. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі. – К.: Вища школа, 1992.- С. 288 -325.
2. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо – мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. – К.: Видавничий Дім „ Слово”, 2006.- С. 103 – 217.
3. Бородич А.М. Методика развития речи. – М., 1984.- С. 99-100.

4. Виготский Л.С. Развитие устной речи // Собр. Соч.: В 6т.- М.1983-Т.3.-//С.176.
5. Дитина. Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку / Наук. кер. О.В.Проскура.- К.: Освіта, 1993. - 270 с.
6. Дитина в дошкільні роки / Наук. кер. К.Л.Крутій.- Запоріжжя: ЛІПС. Лтд, 2000. -268 с.
7. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.// Упорядник Богуш А.М. Частина 1 та 2. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2005.С.612 - 646.
8. Карпинская Н.С. Художественное слово в воспитании детей. - М.Просвещение, 1972. –183 с.
9. Тихеева развитие речи детей. –М.,1981.-С.28.
10. Чуковский К.Й. От двух до пяти : книга для родителей. – М., 1990.

Семінарське заняття № 11

Тема: Методика навчання грамоти в дошкільному закладі.

Мета: оволодіти методикою навчання грамоти дітей дошкільного віку.

План:

1. Теоретичні основи навчання грамоти.
2. Історичний огляд методів навчання грамоти.
3. Експериментальні дослідження навчання грамоти дітей на сучасному етапі.
4. Методика навчання дітей звуковому аналізу слів.
5. Методика навчання читання.
6. Підготовка руки дитини до письма .

Література:

1. Богуш А.М., Орланова Н.П., Зеленко Н.І., Лихолетова В.К. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі. – К.: Вища школа,1992.- С. 359 - 391.
2. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо – мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. – К.: Видавничий Дім „ Слово”,2006.- С. 103 – 217.
3. Бородич А.М. Методика розвитку речи. – М.,1984.- С. 99-100.
4. Виготский Л.С. Развитие устной речи // Собр. Соч.: В 6т.- М.1983-Т.3.-//С.176.

5. Дитина. Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку / Наук. кер. О.В.Проскура.- К.: Освіта, 1993. - 270 с.
6. Дитина в дошкільні роки / Наук. кер. К.Л.Крутій.- Запоріжжя: ЛІПС. Лтд, 2000. -268 с.
7. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.// Упорядник Богуш А.М. Частина 1 та 2. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2005.С.650 - 704.
8. Карпинская Н.С. Художественное слово в воспитании детей. - М.Просвещение, 1972. –183 с.
9. Тихеева развитие речи детей. –М.,1981.-С.28.
- 10.Чуковский К.Й. От двух до пяти : книга для родителей. – М., 1990.
- 11.Ушакова О.С., Гавриш Н.В. Знакомим дошкольников с литературой. – М.,1998.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

1. Адекватність мовлення - це точність вираження думок, почуттів, ясність, зрозумілість мовлення, точне мовлення - якщо вжиті слова відповідають їх усталеним мовним значенням.

2. Валютативна функція полягає у вираженні волі щодо співрозмовника (наказ, запрошення, пропозиція, прохання тощо).

3. Виразно-емоційна компетенція — вміння виразно та емоційно передати зміст художнього твору, дотримуючись адекватних засобів виразності, вдало їх поєднуючи.

4. Граматична компетенція - неусвідомлене вживання граматичних форм рідної мови згідно з законами і нормами граматики (рід, число, відмінок, клична форма тощо), чуття граматичної форми, наявність корекційних навичок щодо правильності вживання граматичних форм.

5. Гносеологічна функція є засобом пізнання довкілля. Ця функція акумулює досвід попередніх поколінь, фіксує і кодує його в мові і в словнику, граматиці, фонетиці, в текстах. Завдяки мові дитина засвоює цей досвід, прилучається до культурно - історичних цінностей і надбань своїх пращурів.

6. Діамонологічна компетенція - розуміння зв'язного тексту, вміння відповідати на запитання і звертатися з запитаннями, підтримувати та розпочинати розмову, вести діалог, складати різні види розповідей.

7. Інформаційно-освітня функція полягає в тому, що кожний художній твір несе відповідну інформацію: дитина одержує відомості про ті чи інші події, життєві ситуації, явища і закони природи.

8. Ідентифікаційна функція полягає в тому, що мова виступає засобом спілкування лише для носіїв цієї мови, для тих, хто її знає, вона ідентифікує носіїв мови в "межах певної спільності".

9. Естетичність мовлення - це естетична привабливість мовлення, вдале використання естетичних потенцій мови (тон, темп, звучність), наявність образних висловів, приказок, доречних фразеологічних зворотів, цитат; поєднання вербальних та невербальних (жести, міміка, рухи, поза) засобів спілкування.

10. Експресивна функція - це функція вираження внутрішнього світу людини, емоційна насиченість і забарвленість мовлення кожного індивідуального мовця, кожної особистості.

11. Естетична функція мови є знаряддям і матеріалом створення культурних цінностей. Ця функція пов'язана з художнім словом, художньою літературою, фольклором, мистецтвом. Її ще називають ейдетичною (ейдос - образ), функцією образотворення. Через художні образи (тексту, картини) митець спілкується з читачем,

слухачем, глядачем. Образність, поетичність мовлення є ознаками його досконалості, культури.

12.Культура мовлення - це вміння правильно говорити (й писати), добирати мовно-виражальні засоби відповідно до мети та ситуації спілкування, це система вимог стосовно вживання мови в мовленнєвій діяльності.

13.Комунікативна функція - це функція спілкування, яка здійснює інформаційний зв'язок між членами суспільства, задовольняє потребу людини в іншій людині, забезпечує нерозривну єдність людини і мови.

14.Контактовстановлювальна (фатична) функція - це функція, за допомогою якої мовець готує свого співрозмовника до сприйняття інформації.

15.Комунікативна компетенція - комплексне застосування мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативність спілкування. Кожний вид компетенції має базисні вікові характеристики.

16.Когнітивно-мовленнєва компетенція - наявність певних знань у дітей про письменників та їхні твори в межах програми вікової групи; здатність відтворити зміст знайомих творів, назвати автора твору, впізнати твір за його уривком чи ілюстрацією, прочитати напам'ять вірша; пригадати загадки, прислів'я, скоромовки, лічилки.

17.Логічність мовлення - це поєднання мислення, мови і мовлення, це ступінь поєднання слів у реченні за законами розумової (мислительної) діяльності. Це відповідність смислових зв'язків і відношень одиниць мови в мовленні зв'язкам і відношенням предметів і явищ у реальній дійсності.

18.Лексична компетенція - наявність певного запасу слів у межах вікового періоду, здатність до адекватного використання лексем, доречне вживання образних виразів, приказок, прислів'їв, фразеологічних зворотів.

19.Мовленнєве виховання пов'язане з вихованням у дошкільнят любові, шанобливого ставлення до рідної мови; виховання прагнення розмовляти правильно, культурно, красиво рідною мовою.

20.Мовленнєва компетентність виявляє готовність та спроможність особистості адекватно та доречно застосовувати мову в конкретних ситуаціях буття (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо), використовуючи як мовні, в тому числі інтонаційні засоби виразності, так і позамовні (міміка, жести, рухи).

21. Мислительна функція полягає в тому, що мова є засобом формування думок, оскільки ми мислимо в мовних формах, поняттями, які позначені словами. Мислити – означає оперувати

мовними поняттями, які дитина повинна засвоїти впродовж свого розвитку та спілкування з дорослими.

22. Мовна компетенція - це засвоєння і усвідомлення мовних норм, що історично склалися в фонетиці, лексиці, граматиці, орфоєпії, семантиці, стилістиці та адекватне їх застосування в будь-якій людській діяльності з процесі використання певної мови.

23. Мовна компетенція - це інтегративне явище, що охоплює цілу низку спеціальних здібностей, знань, умінь, навичок, стратегій і тактик мовної поведінки, установок щодо успішного здійснення мовленнєвої діяльності в конкретних умовах спілкування (8. В. Андрієвська).

24. Мовленнєва компетенція - це вміння адекватно й доречно практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо), використовувати для цього як мовні, так і позамовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності мовлення.

25. Навчання мови – процес формування на основі елементарних знань та уявлень про мову й мовлення мовної компетентності та розвиток чуття мови. Навчання мови передбачає засвоєння й усвідомлення дітьми норм, що склались історично у фонетиці, лексиці, граматиці, орфоєпії, семантиці, стилістиці, та адекватне застосування цих знань у мовленнєвій діяльності.

26. Номінативна функція - це "оновлення" реального світу, лінгвалізація його речей та явищ, або інакше - це функція називання. Слова служать для того, щоб ними називали предмети, явища, речі, якості, властивості, ознаки, дії, кількості .

27. Поетично-емоційна компетенція – здатність дітей виразно читати вірші, здійснювати елементарний художній аналіз віршів (знаходити повтори голосних і приголосних звуків, римовані рядки, добирати римовані слова тощо).

28. Розвиток мовлення – цілеспрямоване формування в дітей певних мовленнєвих навичок та вмінь (правильної звуковимови, доречного добору або поєднання слів та інших мовних і позамовних засобів, використання слів у певній граматичній формі тощо), які забезпечують функціонування процесу мовлення відповідно до мовних форм.

29. Різноманітність (багатство) мовлення - це вираження однієї і тієї самої думки, одного й того самого граматичного значення різними способами і засобами.

30. Театральна-ігрова компетенція – це наявність у дітей умінь і навичок самостійно розігрувати зміст знайомих художніх творів у театралізованих іграх, іграх-драматизаціях, іграх за сюжетами літературних творів, інсценувати твори в театральних виставах.

31. Оцінювально-етична компетенція – здатність дитини свідомо аналізувати поведінку героїв художнього твору, висловлювати своє ставлення до них, мотивувати моральні та естетичні оцінки.

32. Чистота мовлення - це відсутність у ньому нелітературних елементів: у орфоепії - правильна літературно-нормативна вимова, відсутність інтерферентних явищ (акценту, змішувань); у словнику - відсутність діалектизмів, слів-паразитів тощо; в інтонації - відсутність брутальних, лайливих, лицемірних ноток, відповідність інтонації змістові та експресії висловлювання.

33. Фонетична компетенція - правильна вимова всіх звуків рідної мови, звукосполучень відповідно до орфоепічних норм, наголосів, добре розвинений фонематичний слух, що дозволяє диференціювати фонemi; володіння інтонаційними засобами виразності мовлення (темп, тембр, сила голосу, логічні наголоси тощо).

34. Художньо-мовленнєва діяльність – це полікомпонентний утвір, в якому можна виділити чотири складових: 1) сприймання на слух та розуміння дітьми змісту художніх творів; 2) відтворення змісту й виконавча діяльність (декламування, відповіді на запитання, переказування, бесіда за ілюстраціями, узагальнювальні бесіди, читання за ролями тощо); 3) театралізована діяльність (інсценування, театральні вистави); 4) творчо-імпровізована діяльність (ігри-драматизації, ігри за сюжетами літературних творів, словесно-поетична творчість).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. / Н. Д. Бабич // - Львів: "Світ", 1990.
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. - К., 1999.
3. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / Наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – 2-ге вид., –К.: Світич, 2008.-430.
4. Білецький А. О. Про мову і мовознавство. / А. О. Білецький // - К: "Артек", 1997.
5. Богуш А. М, Дошкільна лінгводидактика: Теорія і практика. / А. М. Богуш // Запоріжжя "Просвіта", 2000.
6. Богуш А. М. Готуємо руку дитини до письма. / А. М. Богуш // – Тернопіль "Мандрівець", 1989.
7. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. / А. М. Богуш // Монографія. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2004. – 376 с.
8. Богуш А. М. Речевая подготовка детей к школе . / А. М. Богуш // - К.: Рад. школа, 1984.
9. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку. / А. М. Богуш // Навчальний посібник. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2004. – 344 с.
10. Богуш А .М., Орланова Н .П., Зеленко Н. І. Лихолетова В. К. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі. /Укл А. М. Богуш // – К.: Вища школа,1992.- С. 343 - 355.
11. Богуш А. М. Заняття з розвитку мови в дитячому садку. / А. М. Богуш // – К.: Рад. шк., 1988. – 182 с.
12. Бородич А. М. Методика развития речи детей. / А. М. Бородич // –М.: Просвещение, 1984.
13. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Програма та методичні рекомендації/Укл. А .М.Богуш. - Одеса "Маяк", 1999.
14. Гавриш Н.В. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці. / Н. В. Гавриш // Монографія. – Донецьк, 2001.
15. Гавриш Н.В. Художнє слово і дитяче мовлення: методичний посібник для вихователів. / Н. В. Гавриш // . – Донецьк, 1999.
16. Гербова В. В. Развитие речи детей во второй младшей группе детского сада. / В .В. Гербова // . – М.: Просвещение, 1989.
17. Гербова В. В. Занятия по развитию речи с детьми 4 – 6 лет. / В .В. Гербова // . – М.: Просвещение, 1987.
18. Гербова В. В. Развитие речи детей в средней группе детского сада. / В .В. Гербова // . – М.: Просвещение, 1978.

- 19.Гладкіна І.І., Сеніна В.К. Питання мовленнєвої культури та стилістики. -К: "Факт", 1997.
- 20.Дзюбишина-Мельник Я. Я. Розвиток українського мовлення у дошкільників: Програма-довідник для дошк. закладів з українським мовним режимом. / Я. Я Дзюбишина-Мельник // . – К.: Освіта, 1991.
- 21.Дитина в дошкільні роки. - Запоріжжя, 2000.
- 22.Дитина. Програма виховання дітей дошкільного віку. - К.: Освіта, 2003.
- 23.Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. - /Упор. А.М.Богуш. Ч.І. -К.: Вища шк., Запоріжжя, 1998.
- 24.Коменський..Я. А. Материнська школа//Історія дошкільної педагогіки: Хрестоматія / Упоряд.: З. Н. Борисова, В. З. Смаль. – К: Вища шк., 1990.
- 25.Кулачковська С.Є., Ладивір С.О. Я – дошкільник. Вікові та індивідуальні аспекти психічного розвитку. – К., 1996.
- 26.Малятко. Програма виховання дітей дошкільного віку. - К., 1999.
- 27.Методичні рекомендації щодо усного і писемного мовлення молодших школярів. - К.: Магістр-8, 1996.
- 28.Одоевський. В. Ф. Розмови з дітьми / В. Ф. Одоевський // . - Історія дошкільної педагогіки: Хрестоматія. / В. Ф. Одоевський // . – К.,: Вища шк., 1990.
- 29.Русова С. Нові методи дошкільного виховання//Дошк. виховання. – 1991. – № 11; 1992 – .№ 2–3.
- 30.Синиця І. О. Психологія усного мовлення. / І. Синиця // . – К:- Рад. шк., 1974. – С. 150. – 155.
- 31.Скрипченко Н. Ф., Зимульдінова А. С. Методичні рекомендації до проведення занять з розвитку зв'язного мовлення в підготовчих класах. – К., 1983.
- 32.Срезневский Й, Й. Об изучении родного языка вообще и особенно в детском возрасте//Русское слово. – ЛП.: Просвещение, 1986-
- 33.Сухомлинський В. О, Серце віддаю дітям //Вибр. твор»: В 5 т. – К,,: Рад. шк., 1977. – Т. 3.
- 34.Тихеева Е. І. Развитие речи детей. / Є.І.Тіхєєва // . - М.: Просвещение, 1981.
- 35.Українське дошкілля: Програма виховання у дитячому садку. – К,,: Львів: 1991.
- 36.Ушакова О. С., Гавриш Н.В. Знакомим дошкольников с литературой. – М., 1998.
- 37.Ушинський К. Д. Рідне слово. Час початку навчання. Про наочне навчання: Книга для учнів «Рідне слово» / К. Д. Ушинський // . Твори: В 6 т. – К,,: Рад. шк., 1955. І-Франківськ, 1995.